

ਸਲਾਹੀਯਤ

Salahiyat

صلاحیت

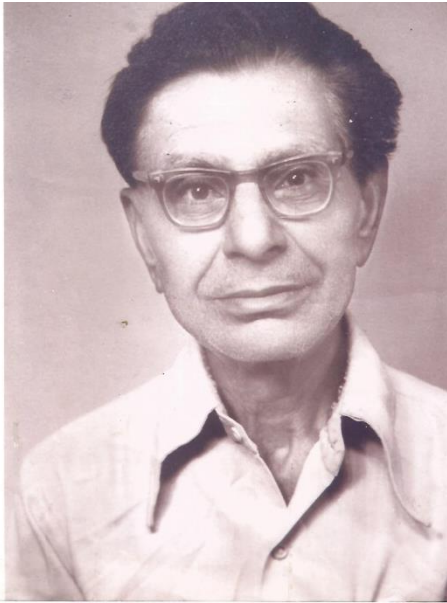

ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ (ਸੇਵਾਮੁਕਤ) ਡਾ
ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਾਗ,
ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ.
ਲੇਖਕ, ਕਾਲਮਨਵੀਸ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ

(ਸੇਵਾਮੁਕਤ) ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਭਾਗ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ। ਇੱਕ ਲੇਖਕ, ਕਾਲਮਨਵੀਸ ਅਤੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਜੋਂ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ, ਅਮਾਨਵੀਕਰਨ, ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ, ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ, ਦਲਿਤਾਂ ਅਤੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਿਖਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਖੋਜ ਕਾਰਜਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਚੰਦਰ ਮੋਹਨ ਭਾਟੀਆ, ਨੋਇਡਾ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸਵਰਗੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੰਦ ਭਾਟੀਆ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ

(ਸਵਰਗੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੰਦ ਭਾਟੀਆ ਸ/0 ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਭਾਟੀਆ)

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੰਦ ਭਾਟੀਆ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਭਾਟੀਆ ਅਤੇ ਅਤਰ ਕੌਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਤੋਂ ਬੀ.ਏ. ਉਹ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਂਕ ਜੁਆਇਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਲੰਧਰ ਵਿਖੇ ਤਾਇਨਾਤ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਵਾਪਸ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਚਲਾ ਗਿਆ

ਉਹ ਕਵੀ ਅਤੇ ਡਰਾਮਾ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਮਿਲਟਰੀ ਅਕਾਊਂਟ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਲਖਨਊ ਵਿੱਚ ਸੈਟਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ 83 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਮਸਜਦ ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਢਾਵੇਂ
ਮਸਜਦ ਮੇਰੀ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਢਾਵੇਂ ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਤੇੜਾਂ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ।
ਆ ਜਾ ਦੇਵੇਂ ਬਹਿ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀਏ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ।

ਸਦੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਕੁਝ ਨਈਂ ਜਾਣਾ ਮਸਜਦ ਮੰਦਰ ਦਾ,
ਲਹੂ ਤੇ ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਲੱਗਣਾ ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਖੰਜਰ ਨੂੰ ।

ਰੱਬ ਕਰੇ ਤੂੰ ਮੰਦਰ ਵਾਂਗੂੰ ਵੇਖੇਂ ਮੇਰੀ ਮਸਜਦ ਨੂੰ,
ਰਾਮ ਕਰੇ ਮੈਂ ਮਸਜਦ ਵਾਂਗੂੰ ਵੇਖਾਂ ਤੇਰੇ ਮੰਦਰ ਨੂੰ ।

ਤੂੰਬੇ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਬੇੜੇ ਸਾਥੇਂ ਹਾਲੇ ਨਿਕਲੇ ਨਈਂ,
ਵੇਖੇ ਢੋਲ ਵਜਾ ਕੇ ਚੱਲੇ ਫੋਲਣ ਉਹਦੇ ਅੰਬਰ ਨੂੰ ।

ਕਦੇ ਕਦੇ ਤੇ ਇਹੋ ਜੇਹੀ ਵੀ ਹਰਕਤ ਬੰਦਾ ਕਰਦਾ ਏ,
ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਲੁਕਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਏ ਡੰਗਰ ਨੂੰ ।

ਅਸਾਂ ਨਈਂ ਆਉਣਾ 'ਬਾਬਾ' ਤੇਰਾ ਮੁੜ ਕੇ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਲਈ,
ਸ਼ਕਲਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਦੋਂਦੇ ਨੇ ਵਰਤਾਵੇ ਤੇਰੇ ਲੰਗਰ ਨੂੰ ।

ਬਾਬਾ ਨਜ਼ਮੀ (1948-) ਦਾ ਜਨਮ ਲਾਹੌਰ, ਪੰਜਾਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਬਸ਼ੀਰ ਹੁਸੈਨ ਨਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਨਜ਼ਮੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਲਮੀ ਨਾਮ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਿਸਟ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੈ। ਉਹ ਸਥਾਪਤੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦੁਖੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਾਵਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ (1986), ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਜਹਾਂ (1995) ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਨ ਇੰਸਾਨ ਹਨ।

ਫਰਵਰੀ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ-2

- 1 ਕੀ ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਇੰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੈ?:7
2. ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਕਤਲੇਆਮ ਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਯਾਦਗਾਰ15
- ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ 3 ਦੇਸ਼ੀ ਆਦਮੀ: ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ
ਜਿਨਾਹ ਦੁਆਰਾ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ:27
4. ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ 1857: ਮਿੱਥ ਅਤੇ ਤੱਥ:.....53
5. ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ: 111
6. ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯੋਗਦਾਨ:.....112
7. ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ:.....113
8. ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ:.....114
9. ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਲੋਕ:.....115
10. ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ:117
11. ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਰਿਵਾਰ:119
12. ਖਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰੋਬਾਰ.....126
13. ਇਤਿਹਾਸਕ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ:.....127
14. ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ: 130
15. ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ: 144
16. ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਇਵੈਂਟਸ:148

ਡਾ: ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ

ਲੇਖਕ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

(ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ ਦੀ 131ਵੀਂ ਜਨਮ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ)

ਕੀ ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਇੰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੈ?

ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋ

6 ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ ਦਾ 131ਵਾਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖਾਨ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਰਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਘੁਲਾਟੀਏ, ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਉਹ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਅਹਿੰਸਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਚਨਬੱਧ ਸੀ, NWFP ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹੀ ਕੱਦ ਮਾਣਦਾ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਫਰੰਟੀਅਰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਾਂਧੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪੂਰੇ ਯਕੀਨ ਨਾਲ NWFP ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਭਿਆਨਕ ਦਮਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਿਨਾਹ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ-ਓ-ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਇੱਕ ਭਰਾ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸਲਾਮਿਕ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਇਆ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਏਜੰਟ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਨਾਹ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ML ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖਾਨ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ NWFP ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ 22 ਅਗਸਤ, 1947 ਨੂੰ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ; ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਤੋਂ ਠੀਕ 8 ਦਿਨ ਬਾਅਦ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਨੇ ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ ਨਾਲ ਜੋ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਸਲਾਮਵਾਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਚੱਟਾਨ ਵਾਂਗ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਜੋ ਇਲਾਜ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਿਣਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਉਸ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਬੇਅਦਬੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਿਛਲੇ ਦਸੰਬਰ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਫਰੀਦਾਬਾਦ (ਹਰਿਆਣਾ) ਵਿੱਚ NWFP ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਇੱਕ ਹਸਪਤਾਲ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ

ਮੰਤਰੀ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੁਆਰਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖਾਨ ਹਸਪਤਾਲ ਵਜੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ ਅਟਲ ਬਿਹਾਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਹਸਪਤਾਲ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ!(i)

ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਖੁਦਾਈ ਖਿਦਮਤਗਾਰਸ (ਰੱਬ ਦੇ ਸੇਵਕ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਡਰਾਂ ਲਈ ਵਰਦੀ ਦੇ ਰੰਗ ਕਾਰਨ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ 'ਦਿ ਰੈੱਡ ਸ਼ਰਟ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1929 ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੁਲਿਸ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 200,000 ਸੀ। ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਰਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਲਈ ਰੈਲੀ ਬੰਦੂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਖੁਦਾਈ ਖਿਦਮਤਗਾਰਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਜੰਗ ਬਣ ਗਿਆ। ਆਧੁਨਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬੇਮਿਸਾਲ ਅਥਾਰਟੀ, ਵਿਲਫ੍ਰੇਡ ਕੈਂਟਵੈਲ ਸਮਿਥ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ "ਭਾਰਤ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਹੈ।" (ii)

ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ ਨੇ ਜੁਲਾਈ 1947 ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭੜਕਾਈ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ:

"ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵਾਲੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜਲੂਸ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਤਰਾਜ਼ਯੋਗ ਨਾਅਰੇ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਕਾਫ਼ਿਰ (ਕਾਫੀ) ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਾਲੀ-ਗਲੋਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਹੈ... ਇਕ ਹੋਰ ਮਾਮਲਾ ਜੋ ਸਾਡੇ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੈ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਸਾ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਉਕਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦੇਣ ਤੱਕ ਵੀ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਇਹ ਐਲਾਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ... ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।" (iii)

ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਅਤਾਉੱਲਾ ਖਾਨ, ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਅਤੇ ਦੇਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵਾਲਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਾਬਕਾ ਨੇ NWF ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਇੱਕ ਮਸਜਿਦ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬੋਲਾਂ 'ਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। (iv)

ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਇੱਕ ਸੂਬੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲਗਭਗ 95% ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ:

"ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਵੇਚ ਕੇ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਕਾਂਗਰਸ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਥਾ। ਇਹ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਯਹੂਦੀਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ, ਪਾਰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਇੱਕ ਜ਼ਿਰਗਾਹ ਹੈ। ਕਾਂਗਰਸ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਵਜੋਂ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼। ਬਰਤਾਨਵੀ ਕੌਮ ਕਾਂਗਰਸ ਅਤੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਾਂਗਰਸ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਖੁਦਾਈ ਖਿਦਮਤਗਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦਿਖਾਇਆ। ਇਸ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਵੰਡ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। (vi) ਖਾਨ ਇੱਕ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। (vii)

ਗਫਾਰ ਖਾਨ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਸੀ।

"ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਦੇਸਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਗੀਤਾ ਅਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ।" (viii)

ਉਹ ਅਖੰਡ ਭਾਰਤ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ ਅਨੁਸਾਰ

"ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪਠਾਨ ਬਹੁਤ ਆਜ਼ਾਦੀ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਇਹ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਭਾਰਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਕਈ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿੱਥੇ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇਗੀ।" (ix)

ਖਾਨ ਨੇ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪੀ ਜੂਨ 1947 ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ 'ਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਟ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਜੂਨ 1947 ਵਿੱਚ CWC ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

"ਅਸੀਂ ਪਖਤੂਨ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਖੜੇ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਘਿਆੜਾਂ ਕੋਲ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ..."

ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਜਨਮਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਹਾਈ ਕਮਾਂਡ [ਕਾਂਗਰਸ] ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਲਿਆ ਸੀ। ...ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਅਤੇ ਰਾਜਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ ਸਾਡੇ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਵੰਡ ਅਤੇ ਜਨਮਤ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸਨ। ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਣ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।' ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਘੱਟ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਕਿਸ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਲੜੇ ਹਾਂ।(x)

ਜਿਨਾਹ ਦੀ ML ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖਾਨ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ NWFP ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ 22 ਅਗਸਤ, 1947 ਨੂੰ ਬਰਖਾਸਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ; ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਬਣਨ ਤੋਂ 8 ਦਿਨ ਬਾਅਦ।

ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਹੈ। ਭਾਵ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਭ ਤੋਂ ਭਿਆਨਕ ਕਤਲੇਆਮ ਨੂੰ ਢੱਕਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਧਿਰ ਬਣ ਰਹੇ ਹਾਂ; ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਕਿੱਸਾ ਖਵਾਨੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਕਤਲੇਆਮ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਸਕ ਪਠਾਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਹਿੰਸਕ ਪਠਾਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਤਰਨਾਕ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ 23 ਅਪ੍ਰੈਲ 1930 ਨੂੰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਿੱਸਾ ਖਵਾਨੀ ਬਾਜ਼ਾਰ [ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਲੀ] ਵਿਖੇ 'ਰੈੱਡ-ਸ਼ਰਟਾਂ' ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਧਰਨੇ ਲਈ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਗੰਨ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 20 ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀ ਮਾਰੇ ਗਏ ਪਰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਭਾਰਤੀ ਸੂਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 400 ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਨ।

ਇਹ ਕਵਰ-ਅੱਪ ਅਸੀਂ ਵੀਰ ਚੰਦਰ ਸਿੰਘ ਗੜ੍ਹਵਾਲੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਫੌਜ ਦੀ ਗੜ੍ਹਵਾਲ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਖੁਦਾਈ ਖਿਦਮਤਗਾਰਾਂ 'ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕੋਰਟ ਮਾਰਸ਼ਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਮਰ ਕੈਦ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ।

ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਵਤਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ, ਕੰਮਾਂ, ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ 'ਤੇ ਮੁੜ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ, ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਅਪਰਾਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਇਸਲਾਮਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂਤਵ ਹਮਰੁਤਬਾ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ:

(i) <https://www.tribuneindia.com/news/haryana/order-to-rename-faridabad-hospital-causes-uproar-185303>

(ii) ਹਸਨ, ਮੁਸ਼ੀਰੁਲ, ਐੱਮ.ਏ. ਅੰਸਾਰੀ: ਗਾਂਧੀਜ਼ ਇਨਫਲੀਬਲ ਗਾਈਡ, ਮਨੋਹਰ, 2010, ਪੰਨਾ 208-9।

(iii) ਖਾਨ, ਅਬਦੁਲ ਗਫਾਰ ਖਾਨ, ਵਰਡਜ਼ ਆਫ ਫਰੀਡਮ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਆਫ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਪੈਂਗੁਇਨ, ਦਿੱਲੀ, 2010, ਪੰਨਾ 55-56।

(iv) ਬੰਬੇ ਕ੍ਰੋਨਿਕਲ, 11 ਜੂਨ, 1946।

(v) ਹਸਨ, ਮੁਸ਼ੀਰੁਲ, ਐੱਮ.ਏ. ਅੰਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ: ਗਾਂਧੀਜ਼ ਇਨਫਲੀਬਲ ਗਾਈਡ, ਮਨੋਹਰ, 2010, ਪੀ. 208.

(vi) ਸਮਿਥ, ਵਿਲਫ੍ਰੇਡ ਕੈਂਟਵੈਲ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਾਡਰਨ ਇਸਲਾਮ: ਏ ਸੋਸ਼ਲ ਐਨਾਲਿਸਿਸ, ਵਿਕਟਰ ਜੀ. ਲਿਮਟਿਡ, ਲੰਡਨ, 1946, ਪੰਨਾ 222-23।

(vii) ਐਡੀਬ, ਹੈਲੀਡ, ਇਨਸਾਈਡ ਇੰਡੀਆ, ਜਾਰਜ ਐਲਨ ਅਤੇ ਅਨਵਿਨ, ਲੰਡਨ। 1937, ਪੰਨਾ 339-40.

(viii) Edib, Halide, Inside India, George Allen & Unwin, London. 1937, ਪੀ. 332.

(ix) ਖਾਨ, ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ, ਵਰਡਜ਼ ਆਫ ਫਰੀਡਮ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਆਫ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਪੈਂਗੁਇਨ, ਦਿੱਲੀ, 2010, ਪੰਨਾ 19-20।

(x) ਖਾਨ, ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ, ਵਰਡਜ਼ ਆਫ ਫਰੀਡਮ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਆਫ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਪੈਂਗੁਇਨ, ਦਿੱਲੀ, 2010, ਪੰਨਾ 41-42।

ਡਾ: ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ

ਲੇਖਕ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਕਤਲੇਆਮ ਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮਾਗਮ

ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋ

ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਕਤਲੇਆਮ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਹਿੰਦੂਤਵ ਗਰੋਹ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਪੰਥੀਆਂ ਲਈ ਚਰਾਉਣ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਮਹੂਰੀ-ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਹਿੰਦੂਤਵ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਹੈ। ਆਰ.ਐਸ.ਐਸ./ਭਾਜਪਾ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਐਲਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਦੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਜ਼ਾਬਤਾ, ਜੋ ਅੰਰਤਾਂ ਅਤੇ ਦਲਿਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਦਰਜੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਭਾਰਤ ਸਿਰਫ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਮਾਤਭੂਮੀ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਭੂਮੀ ਹੈ। ਗੌਰਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂਤਵ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਹਿੰਦੂ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਰੀਅਨ ਲਹੂ ਹੈ, ਜਾਤੀਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ, ਰੰਗ ਗੋਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਭਾਸ਼ਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਹੀ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ 100 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਭਿਆਨਕ ਕਤਲੇਆਮ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ; ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦਾ ਸਾਕਾ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਦੇ ਜੰਜੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਬਹਾਦਰੀ ਵਾਲਾ ਇੱਕਜੁੱਟ ਵਿਰੋਧ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਕੋਈ ਅਫਵਾਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਸਮਕਾਲੀ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅਦਭੁਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੁਰਾਲੇਖ ਬਣ ਗਏ। ਇੱਕ ਸੁਹਾਵਣਾ ਹੈਰਾਨੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਸਾਕੇ ਦੇ 75ਵੇਂ ਯਾਦਗਾਰੀ ਸਮਾਰੋਹ ਨੂੰ

'ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਐਂਡ ਜਲਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ: ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਗਾਥਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਜਨਤਕ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਸਥਿਰ ਦੌਰ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਨਤਕ ਅਸੰਤੋਸ਼ ਨੂੰ ਦਬਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਬਰਬਰਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਦਿਖਾਇਆ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕਜੁੱਟ ਬਹਾਦਰੀ ਵਾਲੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਲੁਕੇ ਹੋਏ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਇਆ। ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੁਖਦਾਈ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਦਿੱਸਦੇ ਸਨ। 'ਸਭਿਅਕ' ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹਿੰਸਾ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਦੇਖਣਾ ਬਹੁਤ ਦੁਖਦਾਈ ਸੀ ਅਤੇ ਅਦਭੁਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ, ਸਮੂਹਿਕ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ, ਬਗਾਵਤ ਵਿੱਚ ਉਭਰਦੇ ਸਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਇਹ ਰਹੀ ਕਿ ਵਿਜ਼ੂਅਲ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਖਜ਼ਾਨਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦੁਬਾਰਾ ਕਦੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਕਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਆਕਾਵਾਂ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕਜੁੱਟ ਮਹਾਨ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਹੋਵੇ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ

ਸ਼ੇਅ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਵਿੱਚ 1914-1919 ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ ਦੇ ਦਿਲ ਦਹਿਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ, ਲੱਕੜ/ਧਾਤੂ ਦੇ ਫਰੇਮਾਂ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕੋੜੇ ਮਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਨਤਕ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡਾਂ 'ਤੇ ਰੋਗਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੰਗੇ ਸਰੀਰ, ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਫੌਜੀ ਕੈਂਪ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵਾਲੇ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਅੰਗਰੇਜ਼/ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ, ਨਾ ਕਿ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਮੁੱਛਾਂ ਅਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀਆਂ ਖਿੱਚਣ ਲਈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਜਬਰ ਨੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਰਗੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ।

ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਰਤਨ ਦੇਵੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ 13-14 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1919 ਦੀ ਰਾਤ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਈ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼, ਉਹ ਮਰਿਆ

ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਜਗ੍ਹਾ ਖੂਨ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਡਿਸਪਲੇ 'ਤੇ ਠੰਡੇ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸੁੱਕੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਲਿਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ,

“ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ... ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਬਾਂਸ ਦੀ ਸੋਟੀ ਮਿਲੀ ਜੋ ਮੈਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦਰਦ ਨਾਲ ਲੜਖੜਾਉਂਦੇ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਜ਼ਖਮੀ ਲੜਕਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਲਗਭਗ 12 ਸਾਲ ਸੀ, ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜਗ੍ਹਾ ਨਾ ਛੱਡਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਠੰਡਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਇੱਕ ਰੈਪਰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਵਿਛਾ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਪਾਣੀ ਮੰਗਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਹ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ..."

ਇਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਇਕ ਹਿੰਦੀ ਅਖਬਾਰ 'ਅਭਿਉਦਯ' (4 ਅਕਤੂਬਰ, 1919) ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਦੋਸਤਾਂ, 18 ਸਾਲ ਦੇ ਅਬਦੁਲ ਕਰੀਮ ਅਤੇ 17 ਸਾਲ ਦੇ ਰਾਮਚੰਦਰ, ਜੋ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੌਲਟ ਐਕਟ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬਾਗ ਵਿਖੇ ਦੋਵੇਂ ਇਥੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ। ਅਬਦੁਲ ਕਰੀਮ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ [ਲਾਹੌਰ] ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਦਸਵੀਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਵਿਚ ਪਾਸ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਹਵਾਈ ਬੰਬਾਰੀ

ਪਰ ਜੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦਾ ਅਣਜਾਣ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1919 ਵਿੱਚ ਗੜਬੜੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਰਾਇਲ ਏਅਰ ਫੋਰਸ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੰਬਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਿੱਸਾ। ਇੱਕ ਚੋਟੀ ਦਾ ਗੁਪਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼-ਦੁਬਾਰਾ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਨਤਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ-ਇੱਕ ਟਾਸਕ 14.4.1919 ਸੀ। ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ:

"ਏਰੋ ਜਹਾਜ਼ ਨੰਬਰ 4491 ਟਾਈਪ ਬੀਓ ਈ-2.ਈ. ਸਕੁਐਡਰਨ ਨੰਬਰ 31. ਪਾਇਲਟ ਕਪਤਾਨ ਕਾਰਬੇਰੀ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਉਡਾਣ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ: 14.20। ਜਿਸ ਘੰਟੇ 'ਤੇ ਉਡਾਣ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ: 16.45। [ਵੇਰਵੇ] 15.20: ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੀਲ ਗੁਜਰਾਵਾਲਾ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ) ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮ ਨੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਬੰਬ ਸੁੱਟੇ 150 ਮਜ਼ਬੂਤ... 50 ਰਾਉਂਡ ਮਸ਼ੀਨ ਗਨ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਚਲਾਈ ਗਈ। 15.30 ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ 50 ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਮੀਲ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਦੋ ਬੰਬ ਸੁੱਟੇ ਗਏ...25 ਰਾਉਂਡ ਮਸ਼ੀਨ ਪਿੰਡ 'ਚ ਗੋਲੀਆਂ ਚਲਾਈਆਂ। ਇਮਾਰਤ ਨੇੜੇ ਖੇਤਾਂ 'ਚ 200 ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ

ਗੋਲੀਬਾਰੀ, ਘਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ 'ਤੇ ਚੱਲੇ 30 ਰਾਊਂਡ ਐਮ.ਜੀ. 15.40: ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ-ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੱਖਣ 'ਚ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੀੜ 'ਤੇ ਸੁੱਟੇ ਗਏ ਬੰਬ, 100 ਰਾਊਂਡ ਐਮ.ਜੀ. 15.50 ਵਜੇ ਜਦੋਂ ਮਸ਼ੀਨ ਲਾਹੌਰ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰਬਿੰਦਰ ਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਦੀ ਵਾਇਸਰਾਏ ਨੂੰ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਅਸਲ ਹੱਥ ਲਿਖਤ ਸੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਬਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਨਾਈਟਹੁੱਡ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:

“ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦੇ ਬੈਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਪਮਾਨ ਦੇ ਅਸੰਗਤ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਚਮਕਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਅਖੌਤੀ ਮਾਮੂਲੀ ਕਾਰਨ ਹਨ। , ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਫਿੱਟ ਨਹੀਂ ਪਤਨ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਦਿਲਕਸ਼ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦੇ ਕਤਲੇਆਮ ਅਤੇ ਜਬਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਲੈਜਿਸਲੇਟਿਵ ਅਸੈਂਬਲੀ ਤੋਂ ਐਮ.ਏ. ਜਿਨਾਹ ਦੇ 28 ਮਾਰਚ, 1919 ਦੇ ਅਸਤੀਫੇ ਦੇ ਪੱਤਰ ਦੀ ਅਸਲ ਨਕਲ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ 'ਤੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੌਲਟ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:

"ਇੱਕ ਸਰਕਾਰ ਜੋ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ [ਰੌਲਟ ਐਕਟ] ਨੂੰ ਪਾਸ ਜਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਸਭਿਅਕ ਸਰਕਾਰ ਕਹੇ ਜਾਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।"

ਇਹ ਅਫ਼ਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨਾਹ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਬੈਂਡਵਾਗਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਰੌਲਟ ਐਕਟ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਗੁੱਸਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਗੁਜਰਾਤ ਖੇਤਰ ਦੇ ਹਿੰਸਕ ਵਿਰੋਧ ਤੋਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ 2 ਦਿਨਾਂ (11-12 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1919) ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਕਾਰੀ ਭੀੜ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਕਲੈਕਟਰ, ਸਿਟੀ ਜੱਜ, ਫਲੈਗ ਸਟਾਫ਼, ਜੇਲ੍ਹ, ਮੁੱਖ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਫ ਸੈਂਟਰ ਅਤੇ 26 ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ।

ਵਿਰੋਧ ਸਾਹਿਤ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਗਈ

ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਾਹਿਤ, ਕਵਿਤਾ, ਵਾਰਤਕ ਅਤੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਰਬਰਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ ਪਰ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਸਨ। ਇਸ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੇ ਮੁੜ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਇੱਕਜੁੱਟ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਆਪਕ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ। ਇਸਦੇ ਇੱਕ ਅੰਸ਼ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਨ; ਬਾਗ-ਏ-ਜਲੀਆਂ, ਰਾਮ ਸਰੂਪ ਗੁਪਤਾ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੀਤਕਾਰੀ ਨਾਟਕ, ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ, ਫਿਰੋਜ਼ੀਦੀਨ ਸ਼ਰਫ਼ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ, ਪੰਜਾਬ ਕਾ ਹਤਿਆਖੰਡ, ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ, ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਗੁਜਰਾਤੀ ਨਾਟਕ। ਆਖਰੀ ਦੋ ਅਣਜਾਣ ਲੇਖਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਦੁਆਰਾ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਨ।

ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਬੋਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ:

ਜੁਲਮ ਡਾਇਰ ਨੇ ਰੰਗ ਜਮਨੇ ਲਈ

ਹਿੰਦ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਸਾਨੇ ਲਈ।

[ਜੁਲਮ ਡਾਇਰ ਨੇ ਕਿਆ ਥਾ ਰੰਗ ਜਮਨੇ ਕੇ ਲੀਏ/ਹਿੰਦ ਵਾਲੋਂ ਕੇ ਮੁਸੀਬਤ ਮੇਂ ਫਸਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ।]

ਖੂਨ ਸੇ ਪੰਜਾਬ ਕੇ ਡਾਇਰ ਦੀ ਲਿਖਾਈ

ਰੁਬਰੂ ਰਾਖ ਦੀ ਮੇਰੀ ਤਬੀਅਤ ਜਲਾਏ ਕੇ।

[ਖੂਨ ਸੇ ਪੰਜਾਬ ਕੇ ਡਾਇਰ ਕੀ ਲਿਖਦੀ ਡਾਇਰੀ/ਰੂ-ਬਰੂ ਰੱਖ ਦੀ ਮੇਰੀ ਤਬੀਅਤ ਜਲਾਉਣ ਦੇ ਲਈ।]

ਬਾਗੀਆਂ ਜਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਯਾਦਗਾਰ

ਜਾਏਂਗੇ ਅਸ਼ਿਕੇ-ਵਤਨ ਅੰਸੂ ਬਹਾਨੇ ਲਈ।

[ਬਾਗ-ਏ-ਜਲ੍ਹੀਆਂ ਮੈਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਕੀ ਬਨੇ ਗਰ ਯਾਦਗਾਰ/ਜਾਏਂਗੇ ਆਸ਼ਿਕ-ਏ-ਵਤਨ ਅੰਸੂ ਬਹਾਨੇ ਕੇ ਲੀਏ।]

ਹਮ ਉਜੜਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਜੜੇਂ, ਵਤਨ ਆਬਾਦ ਹਨ,

ਮਰ ਮਿਟੇ ਹਮ ਕੇ ਅਬ ਵਤਨ ਅਜ਼ਾਦ ਰਹੇ।

ਵਤਨ ਦੀ ਖਾਧੀ ਜੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ,

ਮਰਤੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਜੀਅ ਕਰਦੇ ਹਨ।

[ਹਮ ਉਜਾਦਤੇ ਹੈਂ ਤੇ ਉਜਦੇਂ, ਵਤਨ ਆਬਾਦ ਰਹੇ/ਮੂਰ ਮੀਤੇ ਹੈਂ ਹਮ ਕੇ ਆਬ ਵਤਨ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹੇ।

ਵਤਨ ਕੀ ਖਾਤਿਰ ਜੇ ਅਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ/ਮਾਰਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈਂ ਜੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੇ ਲੀਏ ਜੀਆ ਕਰਤੇ ਹੈਂ।]

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆ ਕੀਤਾ, ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਵੀ ਉਦਾਸੀਨ ਰਿਹਾ/ਰਹਿੰਦਾ

ਇਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦੇ ਕਤਲੇਆਮ ਦੇ ਪੀੜਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਰਵੱਈਏ ਬਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਖੁਲਾਸੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੂਨ 1919 ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਇਕ ਬਿਆਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਭਾਰਤੀ ਮੌਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 'ਤੇ ਚੁੱਪੀ ਧਾਰ ਕੇ ਇਹ ਮੂਰਖਤਾ ਭਰੀ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਜੇ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਜਨਤਕ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ!

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਜਬਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਨਿੰਦਾ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 14 ਅਕਤੂਬਰ, 1919 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਲਈ ਇੱਕ ਜਾਂਚ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਇੱਕ ਨਿਆਂਕਾਰ, ਹੰਟਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਕਿਹਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਵਿਖੇ 381 ਭਾਰਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਰਦ, ਫੈਮਾ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਇੱਕ 6 ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਬੱਚਾ ਵੀ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਦੀ ਫੋਰਸ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਵਾਦਪੂਰਨ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਣਪਛਾਤੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ (ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਪਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਪਾਰਕ/ਧਾਰਮਿਕ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਲੋਕ ਰੇਜ਼ੀ-ਰੇਟੀ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ) ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਅਤੇ ਗੰਭੀਰ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ। ਉਹ ਛੱਡੇ ਹੀ ਰਹੇ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ (1975-77) ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਲਈ

ਸਲਾਖਾਂ ਪਿੱਛੇ ਰਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ 10000 ਰੁਪਏ ਅਤੇ 2 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਲਈ 20000 ਰੁਪਏ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੈਨਸ਼ਨ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਨਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਰਿਆਇਤ ਲਈ ਹੱਕਦਾਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਸ਼ਹੀਦ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮਿਤੀ' ਨੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਕਰੇ! ਇਹ ਸਿਰਫ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਬੇਵਸੀ ਅਤੇ ਬੇਬਸੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਯਕੀਨਨ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਅਤੇ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ।

ਅਣਗਿਣਤ ਸ਼ਹੀਦ: ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਨੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਸਾਕੇ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ

ਇਸ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜੋ 16 ਅਪ੍ਰੈਲ 1940 ਨੂੰ ਨਿਕਲੀ ਸੀ। ਇਹ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਸੀ। ਇਹ ਪੜ੍ਹਿਆ:

“ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ੀ ਇੱਕ ਸ਼ਹੀਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਰਾਇਟਰਸ ਸਿਰਫ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਖੇਪ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਰਾਜ ਸਕੱਤਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਇਸ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ, ਲੋਕਤੰਤਰ ਲਈ ਜਰਮਨ, ਨਿਰਪੱਖ-ਖੇਡ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਵਜੋਂ ਵਡਿਆਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਚੌਥੀ ਜਾਇਦਾਦ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਾਹਰ ਸਨ।

47 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਹ ਟੈਲੀਗ੍ਰਾਮ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਖੁਫੀਆ ਫਾਈਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੁਪਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ 1994 ਤੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। 1994 ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਟਿਡਬਿਟਸ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਮੈਂ ਇਹ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ... ਉਹ ਇਸਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਸੀ। ਉਹ... ਮੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੂਰੇ 21 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।”

ਉਸਨੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ,

"ਮੈਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ...ਮੈਂ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਲਈ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ.. ਅਸੀਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ...ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਮਰਨ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚਲਾ ਜਾਵਾਂਗਾ...ਮੇਰੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆਵੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗੰਦੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਭਜਾਉਣ ਲਈ, ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਲਈ... ਤੁਸੀਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਵੋਗੇ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਚੂਰ-ਚੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ...ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ...ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹਮਦਰਦੀ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ। ਮੈਂ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਾਂ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਾਂ!"

ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ 13 ਮਾਰਚ, 1940 ਨੂੰ ਲੰਡਨ ਦੇ ਇੱਕ ਅਦਾਲਤੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੂੰ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਕਤਲੇਆਮ ਦੇ ਆਰਕੀਟੈਕਟ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਮਾਈਕਲ ਓ ਡਾਇਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਲਿਤ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ, ਉਧਮ ਸਿੰਘ 1919 ਦੀ ਭਿਆਨਕ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ।

ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਇਸ ਕਤਲੇਆਮ ਵਿੱਚੋਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ 20 ਸਾਲ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਨਫਰਤ ਇੰਨੀ ਡੂੰਘੀ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਬੇਕਸੂਰ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਬਦਲਾ ਨਹੀਂ ਲੈ ਲੈਂਦਾ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ 21 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਆਪਣਾ ਟੀਚਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ 'ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ' -ਜਿਸ ਨਾਮ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਅਪਣਾਇਆ-ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦਾ ਤਖਤਾ ਪਲਟਣਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਅਬਾਦੀ ਦੀ ਏਕਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੰਭਵ ਸੀ।

ਅੱਜ ਤੋਂ 79 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ (31 ਜੁਲਾਈ 1940) ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੰਡਨ ਦੀ ਪੈਂਟਨਵਿਲੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤੇ 'ਤੇ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਰਜਿਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਲੰਡਨ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਮੇਸੋਪੋਟੇਮੀਆ, ਕੀਨੀਆ, ਯੂਗਾਂਡਾ, ਯੂਐਸਏ ਅਤੇ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਅਸਲੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਮੁਹੰਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੱਥ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਅਤੇ ਇੱਕਜੁੱਟ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ

ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਾਜਬ ਖਦਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਅੱਜ ਇਸ ਨਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਪਰਤਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਅੰਗਰੇਜ਼-ਵਿਰੋਧੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਦੇ ਬਹੁ-ਧਰਮੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਜਾਤੀ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਹੰਟਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸੂਚੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਵਿਖੇ ਰੇਲਟ ਐਕਟ ਅਤੇ ਨਾਮਵਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ, ਡਾ: ਸਤਿਆਪਾਲ ਅਤੇ ਸੈਫੁਦੀਨ ਕਿਚਲੇਵ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤੌਫੀਕ ਕਿਚਲੇਵ, ਇੱਕ ਆਟੋ) ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਰੋਸ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਰ ਮਰ ਗਿਆ) ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਮਰਦ, ਨੌਜਵਾਨ, ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕੀਤੀ। ਸੂਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਜਨਰਲ ਰੇਜੀਨਾਲਡ ਡਾਇਰ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦੀ ਗੋਲੀਬਾਰੀ ਕਾਰਨ 381 ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਹਮਲਾਵਰ ਫੋਰਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੇਪਾਲੀ ਗੋਰਖਾ, ਬਲੂਚ ਰੈਜੀਮੈਂਟ (ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਗਏ), 54ਵੇਂ ਸਿੱਖ ਅਤੇ 59ਵੀਂ ਸਿੰਧ ਰਾਈਫਲਜ਼ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਜੋ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਕਠੋਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ।

381 ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 222 ਹਿੰਦੂ, 96 ਸਿੱਖ ਅਤੇ 63 ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ। ਇਸ ਇਕੱਠ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਜੋ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਝਲਕਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਵਪਾਰੀ, ਵਕੀਲ, ਪੱਤਰਕਾਰ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਲਾਜ਼ਮ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕ ਵੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਲੋਹੇ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਜੁਲਾਹੇ, ਨਾਈ, ਸਹਾਇਕ, ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ, ਗਲੀਚੇ ਬੁਣਨ ਵਾਲੇ, ਮਿਸਤਰੀ, ਮੋਚੀ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵਰਗੇ ਪੇਸ਼ੇ। ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਾਜ਼ਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਵੱਖਵਾਦ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੰਗਰਾਮ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਭਾਰਤ ਲਈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਲਹਿਰ ਸੀ।

ਇਹ ਦੁੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਂਝੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੈਸ਼ਨਲ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਪਏ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਕਈ ਫਿਰਕੂ, ਜਾਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਏਜੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜਲ੍ਹਿਆਂਵਾਲਾ ਬਾਗ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮੌਕੇ ਭਾਰਤੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਪਾਖੰਡ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਾਟ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਬੇਰਹਿਮ ਦਮਨ ਅਤੇ ਸਖਤ ਰੋਲਟ ਐਕਟ ਪਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ। ਡੀਆਈਆਰ, ਮੀਸਾ, ਟਾਡਾ, ਪੇਟਾ, ਯੂਏਪੀਏ, ਅਫਸਪਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਿਆਨਕ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਲੋਹੇ ਦੀ ਅੱਡੀ ਹੇਠ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਡਾ: ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ

ਲੇਖਕ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਆਦਮੀ: ਜਿਨਾਹ ਦੁਆਰਾ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ

ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋ

ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ 'ਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ [2 ਮਈ, 2018] ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਆਰਐਸਐਸ/ਭਾਜਪਾ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਪਾਂਸਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਗੁੰਡਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਭਿਆਨਕ ਬਹਿਸ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਗਰੇਹ ਪਿਛਲੇ 80 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਐਮ.ਏ.ਜਿਨਾਹ ਦੀ ਫੋਟੋ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੀ.ਐਸ. ਮੁੰਜੇ, ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ, ਵੀਡੀ ਸਾਵਰਕਰ, ਐਮਐਸ ਗੋਲਵਲਕਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ (ਹਮਲਾਵਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇ ਕਿ ਮੁੱਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ) ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਹਨ।

ਇਹ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਜਾਂ ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ। RSS ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਡਰ ਅੱਜ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਦੇ ਗੈਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਇਹ ਪਾਠਕ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਗ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਸਮਝ ਹੋ ਸਕੇ।

ਅਜੋਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਰ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਸੰਗਠਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਵੈਮ ਸੇਵਕ ਸੰਘ (ਆਰ.ਐਸ.ਐਸ.) ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ, ਦੇਗਲੀ ਬੋਲਣ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬੇਲੋੜੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿੱਚ ਮਾਤ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭਾਰਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਖਬਾਰ ਨੇ, ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ 2002 ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਨਸਲਕੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਆਰਐਸਐਸ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਜਾਰਜ ਓਰਵੈਲ ਨੇ ਜਿਸਨੂੰ "ਡਬਲਸਪੀਕ" ਕਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਛੋਟੀ

ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਰ.ਐਸ.ਐਸ. ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਇਸ ਦੀ ਸਾਜ਼ਸ਼ੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਬਣੇ ਡਾ: ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ ਕਿ,

"ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਰ.ਐਸ.ਐਸ. ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਮੁਸੀਬਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨੇ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਰਗੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਸੀਬਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹਿੰਦੂ ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣਗੇ।

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਬਾਨੀ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਏ.ਐੱਮ.ਯੂ.) 'ਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਗੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਆਰ.ਐੱਸ.ਐੱਸ. ਦੀਆਂ ਇਹ ਉਪਰੋਕਤ ਘਟੀਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਖੇਪ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ: ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਉਪ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ, ਹਾਮਿਦ ਅੰਸਾਰੀ ਨੇ 2 ਮਈ, 2018 ਨੂੰ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਮੁਸਲਿਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਯੂਨੀਅਨ (ਏਐਮਯੂਐਸਯੂ) ਸਮਾਰੋਹ ਦੀ ਲਾਈਫ-ਟਾਈਮ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ AMU ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਵੀਪੀ ਅੰਸਾਰੀ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਟੋਕੋਲ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਫੀਆ ਏਜੰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਰਾਜ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਸੀ।

ਅੰਸਾਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਏਐਮਯੂ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਕਿਆਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਮੇਤ ਮਿਆਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ "ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਗੈਸਟਹਾਊਸ ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਠਹਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਦੇ ਨੇੜੇ ਘੁਸਪੈਠੀਆਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਅਣਪਛਾਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ"।[iii]

ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਂਦਿਆਂ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ AMUSU ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਦੀ ਫੋਟੋ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਨਾਹ ਦੀ ਫੋਟੋ ਉਥੇ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਲ 1938 ਵਿਚ ਲਾਈਫ-ਟਾਈਮ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ...ਮੈਨੂੰ ਅਫਸੋਸ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਭੜਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ...ਤੁਸੀਂ ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ

ਕਹੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਹੈ, ਇਹ ਨਿਜ਼ਾਮ ਹੈ, ਇਹ ਨਿੰਦਣਯੋਗ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੈ, " [iv]

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, 1916 ਵਿੱਚ, ਉਹ ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ (ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਇੱਕ ਚਹੇਤੇ) ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ਯੋਗ ਦੇ ਕੇਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਚਾਅ ਪੱਖ ਦੇ ਵਕੀਲ ਸਨ; ਜਿਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਨਾਹ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਅਪਮਾਨ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੇਸ ਜਿੱਤ ਲਿਆ।

1935 ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ [ਸ਼ਹੀਦੀ/ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ] ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਸਜਿਦ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਵਾਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਸਲਿਮ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਰਫੋਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਲਈ ਜਿਨਾਹ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੀਤੀ। ਜਿਨਾਹ ਨੇ ਸੰਖੇਪ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੇਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹੇ। ਉਹ 1920-21 ਵਿੱਚ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਕਾਂਗਰਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਜਨਤਕ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ।

ਕਾਂਗਰਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਵਾਬੀ ਲੜਾਈ ਲੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰਸਤਾ ਚੁਣਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਉਸੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਅਤੇ ਕੁਲੀਨ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਦੱਸਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਭਿਆਸੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਹੀਂ ਗਿਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸੂਰ ਦੇ ਸੰਸੇਜ ਪਸੰਦ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਦਿਨ ਸਕਾਚ ਨਾਲ ਖਤਮ ਕੀਤਾ। ਇਤਫਾਕ ਨਾਲ, ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਰਦੂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਜਾਂ ਲਿਖਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਜਿਨਾਹ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਦਾ ਰਸੂਲ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਤਵ ਕੈਂਪ ਦੁਆਰਾ ਬਦਨਾਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ; ਗਾਂਧੀ, ਮੇਤੀ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਰ ਪੀੜਤ ਹਨ।

ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨਾ ਕਿ ਜਿਨਾਹ ਨੇ ਦੋ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ

ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਰਥਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੇ-

ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਭਿਆਸੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਏ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਬੰਗਾਲੀ ਉੱਚ ਜਾਤੀ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਨ

ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਗੌਂਦ ਨੂੰ ਰੋਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅਰਬਿੰਦੋ ਘੋਸ਼ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਰਾਜ ਨਰਾਇਣ ਬਾਸੂ (1826-1899), ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਨਾਭਾ ਗੋਪਾਲ ਮਿੱਤਰ (1840-94) ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਸਹਿ-ਪਿਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਸੂ ਨੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਾਤੀਵਾਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੇ ਈਸਾਈ ਜਾਂ ਇਸਲਾਮੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੁਆਰਾ ਕਦੇ ਵੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਉੱਚਾ ਸਮਾਜਿਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਬਾਸੂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੀ ਦੂਜੇ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਜਾਤੀਵਾਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਂ ਹਿੰਦੂ ਸਮਿਤੀ (ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਹਿੰਦੂ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ) ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦੇ ਪੂਰਵਜ ਭਾਰਤ ਧਰਮ ਮਹਾਮੰਡਲ ਦੇ ਗਠਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਰਾਹੀਂ ਹਿੰਦੂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਰੀਅਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ,

"ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਵੱਲ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ, ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੁਆਰਾ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦੀ ਹੈ। "[ਵੀ]

ਨਾਭਾ ਗੋਪਾਲ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਸਾਲਾਨਾ ਹਿੰਦੂ ਮੇਲਾ (ਫੇਟ) ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਹਰ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਲ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨ ਇੱਕ ਇਕੱਠ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਬੰਗਾਲੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ 1867 ਅਤੇ 1880 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਰਵਿਘਨ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੇਪਰ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ

ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੇਪਰ ਵਿੱਚ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸ.

"ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਕੌਮੀਅਤ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।"

[vi]

ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਡੂੰਘੇ ਨਿਰੀਖਕ ਆਰ.ਸੀ. ਮਜ਼ਮਦਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

"ਨਾਭਾ ਗੋਪਾਲ ਨੇ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਦੋ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।"[vii] ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਤੋਂ "ਜਾਗਤੇ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਹਿੰਦੂ ਚਰਿੱਤਰ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।"[viii]

ਆਰੀਆ ਸਮਾਜੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਨੇ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ (1876-1947), ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਜੋ ਕਾਂਗਰਸ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਵੀ ਸਨ, ਨੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਰੋਧੀ ਸਾਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਡ.

ਇਸ ਨੇ 80 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਗਿਰੋਹ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਯੂਪੀ ਵਿੱਚ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਹਿੰਦੂਤਵ ਸ਼ਾਸਕ ਆਮ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ ਗੁਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਸਾਰੀ ਨੇ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਏਐਮਯੂ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸਹੀ ਸਮਾਂ ਅਤੇ "ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਬਹਾਨਾ" ਰੰਭੀਰ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨਾਹ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂਤਵਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਜਿਨਾਹ ਨੇ 1942-43 ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਚਲਾਈਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਦੇਖਾਂਗੇ।

ਜਿਨਾਹ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਤੱਥ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ

ਮੁਸਲਿਮ ਵੱਖਵਾਦ ਦੇ ਪੈਰਾਂਬਰ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕ ਕੱਟੜ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾਵਾਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਾਦਾ ਭਾਈ ਨੌਰੋਜੀ, ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੋਖਲੇ, ਐਨੀ

ਬੇਸੈਂਟ, ਐਮ ਕੇ ਗਾਂਧੀ, ਨਹਿਰੂ (ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ), ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ, ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿਰੁੱਧ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ।

ਜਿਨਾਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਖਾੜਕੂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਹਮਾਇਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗੈਰ-ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇਣ ਦੀ ਨਿਆਂਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸੈਂਬਲੀ (ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੰਸਦ) ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ। 12, 1929. ਜਿਨਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਭੁੱਖ ਹੜਤਾਲ 'ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਇੱਕ ਆਤਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਆਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੋਈ ਆਮ ਅਪਰਾਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਠੰਡੇ ਖੂਨ ਵਾਲੇ, ਘਿਨਾਉਣੇ ਦੁਸ਼ਟ ਅਪਰਾਧ ਦਾ ਦੇਸ਼ੀ ਹੈ... ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਇਹ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵੀ.ਡੀ. ਸਾਵਰਕਰ (1883-1966) ਅਤੇ ਐੱਮ. ਐੱਸ. ਗੋਲਵਲਕਰ (1906-73) ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ, ਇਹ ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੋਕ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਇੱਕ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰਮਾਨੰਦ ਨੇ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਜ਼ੋਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਆਪਣੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਤਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਸ.

"ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ, ਪ੍ਰਤਾਪ, ਸ਼ਿਵਾਜੀ ਅਤੇ ਬੇਰਗੀ ਬੀਰ ਦੀ ਯਾਦ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਧਰਤੀ (ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ) ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦ ਬਿਨ ਕਾਸਿਮ ਵਾਂਗ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਵੱਲ ਮਹੋਮਦਾਨ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਰਗੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਾਇਕਾਂ ਵਜੋਂ ...[ਜਦਕਿ] ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਹਿੰਦੂ ਰਾਮਾਇਣ, ਮਹਾਭਾਰਤ ਅਤੇ ਗੀਤਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਕੁਰਾਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਹਦੀਸ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵੰਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। "[x]

ਉਸਨੇ 1908-9 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਪਰਮਾਨੰਦ ਨੇ ਦੋ ਖਾਸ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਉਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਨੁਸਾਰ,

"ਸਿੰਧ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜ ਬਣ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਵਸਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। "[xi]

ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ (1865-1928), ਕਾਂਗਰਸ, ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਅਤੇ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੇਤਾ,

"ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਜਿਨਾਹ ਨੇ 1939 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਥਿਊਰੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ 1940 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਵੰਡ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ, ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਅਤੇ ਸਾਵਰਕਰ ਵਰਗੇ ਮਹਾਸਭਾ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਸੀ..."[xii]

1919 ਵਿੱਚ, ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਰੀਵਿਊ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਥੀਮ 'ਤੇ ਲਿਖਦੇ ਹੋਏ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ "ਹਿੰਦੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।"[xiii]

1924 ਤੱਕ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:

"ਮੇਰੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਜ ਹੋਣਗੇ: (1) ਉੱਤਰੀ ਪੱਛਮੀ ਸਰਹੱਦ ਦਾ ਪਠਾਨ ਸੂਬਾ (2) ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ (3) ਸਿੰਧ ਅਤੇ (4) ਪੂਰਬੀ ਬੰਗਾਲ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸੰਕੁਚਿਤ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਈਚਾਰੇ ਹਨ ਭਾਰਤ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਂਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਭਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਵੰਡ ਹੈ।"[xiv] [ਇਟਾਲਿਕਸ ਜਿਵੇਂ ਮੂਲ ਵਿੱਚ]

ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਦਿੱਤਾ:

"ਮੈਂ ਸੁਝਾਅ ਦੇਵਾਂਗਾ ਕਿ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਉਪਾਅ ਲੱਭਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਲਤਾੜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ

ਨਿਰਣਾਇਕ ਬਹੁਮਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਮੇਰਾ ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦੋ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਜਿਸਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਮੁਸਲਿਮ ਬਹੁਗਿਣਤੀ, ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ-ਸ਼ਾਸਤ ਸੂਬਾ ਹੋਣਾ; ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ, ਵੱਡੀ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਵਾਲਾ, ਇੱਕ ਗੈਰ-ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਾਸਤ ਸੂਬਾ ਹੋਣਾ।"[xv]

ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁਸਲਿਮ ਝੰਡਾਬਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਪਰਮਾਨੰਦ, ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇਸ਼-ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਦੀ ਨਕਲ ਕੀਤੀ।

ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਮੁੰਜੇ, ਹਰ ਦਿਆਲ, ਸਾਵਰਕਰ ਅਤੇ ਗੋਲਵਾਲਕਰ ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਪੈਰੀਬਰ ਵਜੋਂ

ਡਾ: ਬੀ.ਐਸ. ਮੁਨਜੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਂਗਰਸੀ ਆਗੂ ਸਨ (ਜਿਸ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਗਠਨ ਵਿੱਚ ਆਰ.ਐਸ.ਐਸ. ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ) ਜਿਸ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੇ ਮਾਰਚ 1940 ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਮਤੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਵੱਖਵਾਦ ਦੇ ਝੰਡੇ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਸੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ। 1923 ਵਿੱਚ ਅਵਧ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦੇ, ਉਸਨੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ,

"ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ, ਫਰਾਂਸ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਦਾ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਹਿੰਦੂ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਨੂੰ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਮਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ... ਜੇ ਸ਼ੁੱਧੀ [ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਸ਼ੁੱਧਤਾ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ] ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ [ਸੰਗਠਨ] ਦੁਆਰਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ।"[xvi]

ਇਹ ਮੁਨਜੇ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖ ਅਰਧ-ਅਪੜ੍ਹਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਪਛਾਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਪਛਾਣ ਸਨ।

ਲਾਲਾ ਹਰ ਦਿਆਲ (1884-1938), ਗ਼ਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਜਾਣਿਆ-ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਮ, ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੁਆਰਾ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਹੋਮਲੈਂਡ ਦੀ ਮੰਗ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਗਠਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਵੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਕਰਨ 1 ਵਿੱਚ

ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਿਆਸੀ ਬਿਆਨ ਵਿੱਚ 925, ਜੋ ਪ੍ਰਤਾਪੇਫ ਕਾਨਪੁਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਮੈਂ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਜਾਤੀ ਦਾ, ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਭਵਿੱਖ, ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਥੰਮ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ: (1) ਹਿੰਦੂ ਸੰਗਠਨ, (2) ਹਿੰਦੂ ਰਾਜ, (3) ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧੀ, ਅਤੇ (4) ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਧੀ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਇਹ ਚਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਪੋਤਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਰਹੇਗੀ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਨਸਲ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।, ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇਕੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹਨ।

ਪਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਪਰਦੇਸੀ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਫਾਰਸੀ, ਅਰਬ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਅੱਖ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ੁੱਧੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਖੇਤਰ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ, ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਹੇਠ ਹਨ [...] ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੇਪਾਲ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਵਰਾਜ ਜਿੱਤਣਾ ਬੇਕਾਰ ਹੈ।"[xviii]

ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਈਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਨਾਇਕ ਦਾਮੋਦਰ ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ 1923 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਵਿਵਾਦਿਤ ਕਿਤਾਬ ਹਿੰਦੂਤਵ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਰੋਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਧਰੁਵੀਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਉਸਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਈਸਾਈ ਇਸ ਕੌਮੀਅਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ। ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ:

"ਈਸਾਈ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦਨ [sic] ਭਾਈਚਾਰੇ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇੱਛੁਕ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ, ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ, ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਸ਼ੁੱਧ ਹਿੰਦੂ ਖੂਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ; ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ [ਸੱਭਿਆਚਾਰ] ਦੀ

ਮਾਲਕੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਇਕ- ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੋਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।"[xviii]

ਹਿੰਦੂਤਵ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਮਤਾ 1940 ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਆਰਐਸਐਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਕ ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। 1937 ਵਿੱਚ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ ਵਿਖੇ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦੇ 19ਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਵਰਕਰ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ,

"ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਈ ਬਾਲ ਰਾਜਨੇਤਾ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਗੰਭੀਰ ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵਾਲਾ ਰਾਸ਼ਟਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਇਹ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਇਹ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਫਿਰਕੂ ਉਲਝਣਾਂ ਤੋਂ ਬੇਸਬਰ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰਕੂ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਠੋਸ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਖੌਤੀ ਫਿਰਕੂ ਸਵਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਿਰਾਸਤ ਹੀ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਜਦੋਂ ਸਮਾਂ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ; ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰੀਏ। ਆਓ ਅਸੀਂ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰੀਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅੱਜ ਇੱਕ ਏਕਤਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਰੂਪ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਕੌਮਾਂ ਹਨ: ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ।]

ਆਰਐਸਐਸ ਨੇ ਸਾਵਰਕਰ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ-ਕਦਮਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮਿਲ ਕੇ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਰਐਸਐਸ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸੰਗਠਨ, ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ਰ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ (14 ਅਗਸਤ, 1947) ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲੀਕਿਆ:

"ਆਓ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀਆਂ ਝੂਠੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਈਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਉਲਝਣਾਂ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ

ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਧਾਰਨ ਤੱਥ ਦੀ ਤਿਆਰ ਮਾਨਤਾ ਦੁਆਰਾ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਹਿੰਦੂ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ। ਢਾਂਚਾ ਉਸ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ 'ਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ... ਰਾਸ਼ਟਰ ਖੁਦ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਹਿੰਦੂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸ.

"ਇਹ ਇੱਕ ਸਿਧਾਂਤ ਸੀ ਜੋ ਜਿਨਾਹ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚਟੋਪਾਧਿਆਏ ਅਤੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਵਿਨਾਇਕ ਦਾਮੋਦਰ ਸਾਵਰਕਰ ਵਰਗੇ ਅਣਗਿਣਤ ਹੋਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।"[xx]

ਡਾ. ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, ਪੂਰਵ-ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਖੋਜੀ ਸਨ *ependence India*, ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਅੰਤਰੀਵ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਲਿਖਿਆ:

"ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਮਿਸਟਰ ਸਾਵਰਕਰ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਜਿਨਾਹ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਬਨਾਮ ਦੋ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮਤ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਸਹਿਮਤ ਹਨ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਹਿਮਤ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕੌਮਾਂ ਹਨ। -ਇੱਕ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ।"[xxi]

ਅੰਬੇਡਕਰ ਨੇ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਾਵਰਕਰ ਦੇ ਮੰਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ, 1940 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ,

"ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇ ਇਸਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧੀਨ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ"।[xxii]

ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸਾਵਰਕਰ ਰਣ ਗੱਠਜੋੜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨਾਲ

ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ, ਸਾਵਰਕਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਮੌਜੂਦਾ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਇਸ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਥ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਹਨ ਕਿ ਸਾਵਰਕਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਕੀਤਾ,

ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ 1942 ਦੇ ਭਾਰਤ ਛੱਡੋ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ਨ ਲਈ। 1942 ਵਿਚ ਕਾਨਪੁਰ (ਕਾਨਪੁਰ) ਵਿਖੇ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦੇ 24ਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਉਸਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨਾਲ ਸ਼ੌਂਕ ਦਾ ਬਚਾਅ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ,

"ਵਿਹਾਰਕ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਹਾਸਭਾ ਜਾਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਵਾਜਬ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣੇ ਹੀ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ, ਸਿੰਧ-ਹਿੰਦੂ-ਸਭਾ ਨੇ ਸੱਦੇ 'ਤੇ ਗੱਠਜੋੜ ਸਰਕਾਰ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੀਗ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਸੀ। ਬੰਗਾਲ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸਭ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੰਗਲੀ ਲੀਗ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਂਗਰਸ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਅਧੀਨਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰ ਸਕੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਫਜ਼ਲੁਲ ਹੱਕ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਵਾਲੀ ਗੱਠਜੋੜ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ, ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਝੌਤਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣ ਗਏ। ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਮਾਨਯੋਗ ਮਹਾਸਭਾ ਦੇ ਨੇਤਾ ਡਾ. ਸਿਆਮਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮੁਖਰਜੀ ਦੀ ਯੋਗ ਅਗਵਾਈ ਨੇ ਦੋਨਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਲ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾਵਾਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕੇਂਦਰਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜਨਤਕ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਨਾ ਕਿ ਦਫਤਰ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਲਈ।" [xxii]

ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨੇ NWFP ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੱਠਜੋੜ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਈ।

ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਮੁਸਲਮਾਨ

ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਝੂਠ, ਹਿੰਦੂਤਵੀ ਗਿਰੋਹ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਫੈਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹਿੰਦੂਤਵ ਕਾਡਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੱਚ ਮੰਨੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਝੂਠ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵੱਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਵਤਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਾਰਨ 1947 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਹੋਈ ਸੀ।

ਅਤੇ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਆਪਣੀ ਮੰਗ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵਰਗ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਵੰਡ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ

ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤਾ। ਅਜਿਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ, ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਕੇ।

ਵੰਡ ਲਈ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦਾ ਝੂਠ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਿੰਦੂਤਵ ਦੀ ਗੰਦੀ ਮੁਸਲਿਮ-ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਫੈਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵੀ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ, ਸਿਆਸੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਮਤੇ ਦੇ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ 27-30 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1940 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦਿੱਲੀ (ਕੁਈਨਜ਼ ਪਾਰਕ, ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ) ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਆਜ਼ਾਦ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ (ਇਹ 29 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣਾ ਸੀ ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਲਈ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ 1400 ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ।

ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੋਸ਼ਨੀ ਸਿੰਧ ਦੇ ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਅੱਲ੍ਹਾ ਬਖਸ਼ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਜਿਹੇ ਨਾਇਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਜਮੀਅਤ-ਉਲ-ਉਲੇਮਾ, ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਮੋਮਿਨ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਮਜਲਿਸ-ਏ-ਅਹਿਰਾਰ, ਆਲ-ਇੰਡੀਆ ਸ਼ੀਆ ਸਿਆਸੀ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਖੁਦਾਈ ਖਿਦਮਦਗਰਸ, ਬੰਗਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਕ ਪ੍ਰੇਜ਼ਾ ਪਾਰਟੀ, ਆਲ-ਇੰਡੀਆ ਮੁਸਲਿਮ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟਰੀ ਸਨ। ਬੋਰਡ, ਅੰਜੁਮਨ-ਏ-ਵਤਨ, ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ, ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਮੁਸਲਿਮ ਮਜਲਿਸ ਅਤੇ ਜਮੀਅਤ ਅਹਿਲ-ਏ-ਹਦੀਸ। ਆਜ਼ਾਦ ਮੁਸਲਿਮ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਬਿਹਾਰ, ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਾਂਤ, ਪੰਜਾਬ, ਸਿੰਧ, NWF ਪ੍ਰਾਂਤ, ਮਦਰਾਸ, ਉੜੀਸਾ, ਬੰਗਾਲ, ਮਾਲਾਬਾਰ, ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ, ਦਿੱਲੀ, ਅਸਾਮ, ਰਾਜਸਥਾਨ, ਦਿੱਲੀ, ਕਸ਼ਮੀਰ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਚੁਣੇ ਗਏ ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ। ਰਾਜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।[xxiv]

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਡੈਲੀਗੇਟ "ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ " ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੀ ਫਿਰਕੂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੋਹਰੀ, 1936 ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ), ਸ਼ੌਕਤੁੱਲਾ ਅੰਸਾਰੀ, ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗਫਾਰ ਖਾਨ, ਸਈਅਦ ਅਬਦੁੱਲਾ ਬ੍ਰੇਲਵੀ, ਸ਼ੇਖ ਮੁਹੰਮਦ ਅਬਦੁੱਲਾ, ਏ ਐਮ ਖਵਾਜਾ ਅਤੇ ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਇਸ ਅੰਦੋਲਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਮੀਅਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਤੇ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਚੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ।

ਅੱਲ੍ਹਾ ਬਖਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਮਤੇ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਲਈ ਵੀ ਆਤਮਘਾਤੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸੁਭਾਅ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ:

"ਭਾਰਤੀ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਵੱਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਣਮੱਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਤ-ਭੂਮੀ ਦੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਇੰਚ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀਰ ਰਾਂਝਾ ਅਤੇ ਸੱਸੀ ਪੰਨੂੰ ਵਰਗੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਟਕਸਾਲੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੰਧ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਰਾਬਰ ਅਤੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਘਾਤਕ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੂਰੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਵੇਕਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਲਕੀਅਤ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਿਮ ਦੀ ਓਨੀ ਹੀ ਅਟੁੱਟ ਅਤੇ ਅਟੁੱਟ ਵਿਰਾਸਤ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ। ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ ਜਾਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪੂਰਾ ਭਾਰਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਹੋਮਲੈਂਡ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਹੋਮਲੈਂਡ ਦੇ ਇੱਕ ਇੰਚ ਦਾ।"[xxvi]

ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੁਆਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਏ ਕਾਤਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੱਲ੍ਹਾ ਬਖਸ਼ ਦਾ ਕਤਲ

ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਐਮ ਕੇ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ, ਅੱਲ੍ਹਾ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ 14 ਮਈ, 1943 ਨੂੰ ਸਿੰਧ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰਪੁਰ ਕਸਬੇ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ (ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨੇਤਾਵਾਂ) ਦੁਆਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਏ ਗਏ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਕਾਤਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੱਲ੍ਹਾ ਬਖਸ਼ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਸੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗਾਂਧੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੇ ਹਿੰਦੂਤਵ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦਹਿਸ਼ਤ

ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨੇਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਲੁੱਟੇ ਗਏ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਠਹਿਰੇ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਗਿਆ, ਸ਼ੇਖ-ਉਲ-ਇਸਲਾਮ, ਮੌਲਾਨਾ ਹੁਸੈਨ ਅਹਿਮਦ ਮਦਨੀ ਯੂਪੀ ਅਤੇ ਬਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਹਿੰਸਕ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ। ਮੌਲਾਨਾ ਆਜ਼ਾਦ, ਅਹਰਾਰ ਨੇਤਾ, ਹਬੀਬੁਰ ਰਹਿਮਾਨ, ਮੌਲਾਨਾ ਇਸਹਾਕ ਸੰਭਾਲੀ, ਹਾਫਿਜ਼ ਇਬਰਾਹਿਮ, ਮੌਲਾਨਾ ਐਮ. ਕਾਸਿਮ ਸ਼ਜਹਾਨਪੁਰੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਲੇਮਾ ਨੂੰ ਕਾਤਲਾਨਾ ਹਮਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਲਾਮਾ 'ਤੇ ਛੂਰੇ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਕੱਟੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਜਮੀਅਤ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਮੋਮਿਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਹਮਲੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਨ, ਇਸਦੇ ਕਾਡਰ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੂੰ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੇਣੀ ਪਈ।

ਇੱਕ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ,

"ਇਹ ਵਰਣਨ ਕਰਨਾ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਉਲਾਮਾ (ਵਿਦਵਾਨਾਂ) ਅਤੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਐਮ.ਐਲ. ਦੁਆਰਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਘਿਣਾਉਣੀ, ਦਿਲ ਦਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸੀ। ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ 'ਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਢੰਗ। ਐਮ.ਐਨ.ਜੀ., ਐਮ.ਐਲ. ਦੀ ਵਲੰਟੀਅਰ ਫੋਰਸ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬੇਲੋੜੀ ਹਿੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਭਿਆਨਕ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਡਰ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣ ਲਈ।[xxviii]

ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਵਜੋਂ ਪਰੇਡ ਕੀਤੀ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿਰਫ਼ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵੰਡ ਦੇ ਦੋਸ਼ੀ ਅਤੇ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਜਨਮਦਾਤਾ ਅਤੇ ਅਪਰਾਧੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ, ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ, ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ, ਐਮ.ਐਸ. ਅਨੇ, ਬੀ.ਐਸ. ਮੁੰਜੇ, ਐਮ.ਆਰ. ਜੈਕਰ ਅਤੇ ਐਨ.ਸੀ. ਕੇਲਕਰ, ਸਵਾਮੀ ਸ਼ਰਧਾਨੰਦ ਆਦਿ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਕਾਂਗਰਸੀ ਆਗੂ ਵੀ ਸਨ) ਨੇ ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮੈਂਬਰੀ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਭਾਰਤ ਪਰ ਇੱਕ ਨਿਵੇਕਲੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ

ਵਚਨਬੱਧ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਮੁੱਢਲੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਜੋਂ ਪਾਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤੀ 'ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ' ਨੇਤਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ।

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਚਾਦਰ ਹੇਠ ਆਪਣੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦਾ ਭੇਸ ਪਾਉਣ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸੀ। ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਮਾਲਵੀਆ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਉਦਾਹਰਣ ਲਓ। 1909, 1918 ਅਤੇ 1933 ਵਿਚ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ 1923, 1924 ਅਤੇ 1936 ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ ਦੇ ਸੈਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਿੰਦੀ-ਹਿੰਦੂ-ਹਿੰਦੂਸਤਾਨ।

ਜੇਕਰ ਮੁਸਲਿਮ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਓ ਇਸ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁ-ਧਰਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਹੋਮਲੈਂਡ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ, ਫਿਰ ਇਹੀ ਅੰਤਰ ਹਿੰਦੂ ਨੇਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਸਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਰੋਧੀ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ। ਹਵਾ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਧਾਰਮਿਕ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਫਿਰਕੂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਜਾਂ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਬਹੁ-ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਹ ਅਜੇ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਆਗੂ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦੇਸ਼-ਵਿਰੋਧੀ ਜਾਂ ਦੇਸ਼-ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਨੇਤਾ ਇਸ ਮਾਪਦੰਡ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਾਰੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇਸ਼-ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜਨ-ਆਧਾਰਿਤ ਮੁਸਲਿਮ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ, ਅਕਸਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਖਦਾਈ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ, ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਵਾਰਸ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਾਕਮ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਪੂਰਵਜਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮੂਨਜੇ, ਸਾਵਰਕਰ ਅਤੇ ਗੋਲਵਲਕਰ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਈ, ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਹਾਕਮ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਲਈ ਕੰਮ

ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਰਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਿਡਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ, ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਬੇਵੱਸ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਕਾਂਗਰਸ ਵੱਲੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੂਨ 1947 ਵਿੱਚ ਐਮ ਕੇ ਗਾਂਧੀ ਨੂੰ ਫਰੰਟੀਅਰ ਗਾਂਧੀ, ਖਾਨ ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਬਿਆਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:

"ਅਸੀਂ ਪਖਤੂਨ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਖੜੇ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਘਿਆੜਾਂ ਕੋਲ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੈ..." [xxix]

ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਵਰਕਰ ਅਤੇ ਗੋਲਵਲਕਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਦੋ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜਿਨਾਹ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਵਿਰਾਸਤ ਤੋਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਧਰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਠੋਸ ਕੇਸ ਸੀ। ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਜਮਹੂਰੀ-ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਭਾਰਤ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ, ਸ਼ਮੀਮ ਕਰਹਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਕਵਿਤਾ, 'ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਚਾਹਨੇ ਵਾਲੇ ਸੇ' (ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ) ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ, ਜੋ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਗੀਤ ਬਣ ਗਈ। ਲੀਗ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਸਲਿਮ ਲੀਗ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਸ਼ਮੀਮ ਕਰਹਾਨੀ ਨੇ ਉਸੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਹਰ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੂੰ ਇਸ 'ਤੇ ਮਾਣ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹਮਕੋ ਬਤਾਲੇ ਤਉ ਕਿਆ ਮਤਲਬ ਹੈ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਕਾ

ਜਿਸੁ ਜਗਹ ਇਸ ਵਕਤ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈਂ, ਨਜਿਸ ਹੈ ਕੀਆ ਜੇ ਜਾ।

[ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੀ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਧਰਤੀ, ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਅਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਹੈ?]

ਨੇਸ਼-ਏ-ਤੇਹਮਤ ਸੇ ਤੇਰੇ, ਚਿਸ਼ਤੀ ਕਾ ਸੀਨਾ ਚਾਕ ਹੈ

ਜਲ ਬੱਤਲਾ ਕਿਆ ਜ਼ਮੀਨ ਅਜਮੇਰ ਕੀ ਨਾ-ਪਾਕ ਹੈ।

[ਤੇਰੀ ਗੰਦਗੀ ਨੇ ਚਿਸ਼ਤੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਨੂੰ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ; ਜਲਦੀ, ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ, ਕੀ ਅਜਮੇਰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੈ?]

ਕੁਫ਼ਰ ਕੀ ਵਦੀ ਮੈਂ ਇਮਾਨ ਕਾ ਨਗੀਨਾ ਖੇ ਗਿਆ

ਹੈ ਕਿਆ ਖਾਕ-ਏ-ਨਜ਼ੀਸ ਮੈਂ ਸ਼ਾਹ-ਏ-ਮੀਨਾ ਖੇ ਗਿਆ।

[ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਅਨਮੋਲ ਗਹਿਣਾ 'ਸ਼ਾਹ ਮੀਨਾ' ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਦੀ ਅਪਵਿੱਤਰ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੈ?]

ਦੀਨ ਕਾ ਮਖਦੂਮ ਜੇ ਕਲੀਅਰ ਕੀ ਅਬਾਦੀ ਮੈਂ ਹੈ

ਆਹ! ਉਸਕਾ ਅਸਤਨਾ ਕਿਆ ਨਜ਼ੀਸ ਵਦੀ ਮੇਰੀ ਹੈ।

[ਕੀ ਕਲਿਆਰ ਵਿਖੇ ਉੱਚੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਸਥਾਨ ਜਿੱਥੇ ਮਖਦੂਮ (ਦੀਨ/ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਲਕ) ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਅਪਵਿੱਤਰ ਘਾਟੀ ਹੈ?]

ਹੈਨ ਇਮਾਮੋਂ ਕੇ ਜੇ ਰੋਜ਼ੇ ਲਖਨਊ ਕੀ ਖਾਕ ਪ੍ਰਤੀ

ਬਨ ਗਏ ਕਿਆ ਤੌਬਾ-ਤੌਬਾ ਖਿੱਤਾ-ਏ-ਨਪਾਕ ਪ੍ਰਤੀ।

[ਕੀ ਲਖਨਊ ਵਿਖੇ ਇਮਾਮਾਂ ਦੇ ਮਕਬਰੇ/ਅਸਥਾਨ ਅਪਵਿੱਤਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ?]

ਬਾਤ ਇਹ ਕੈਸੀ ਕਹੀ ਤੂੰ ਨੀ ਕੀ ਦਿਲ ਨੇ ਆ ਕੀ

ਕਿਆ ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਦਰਗਾਹ-ਏ-ਨੂਰਉੱਲਾ ਕੀ।

[ਤੁਹਾਡੇ ਬਿਆਨ 'ਤੇ ਇੱਕ ਡੂੰਘਾ ਸਾਹ ਆਇਆ। ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਨੂਰ-ਉਲ-ਲਾਹ (ਆਗਰਾ ਵਿਖੇ) ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ?]

ਆਹ! ਈਸ ਪਕੀਜ਼ਹ ਗੰਗਾ ਕੇ ਨਜ਼ੀਸ ਕਹਤਾ ਹੈ ਤੂ

ਜਿਸ ਕੀ ਪਾਣੀ ਦੇਖਿ ਕਿਆ ਮੁਸਲਿਮ ਸ਼ਹੀਦੋਂ ਨ ਵਾਜੂ।

[ਹਾਏ! ਤੁਸੀਂ ਪਵਿੱਤਰ ਗੰਗਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ (ਵਜੂ) ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਸੀ।]

ਨਾਮ-ਏ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾ ਲੈ ਗਰ ਤੁਝਕੇ ਪਾਸ-ਏ-ਦੀਨ ਹੈ

ਯੇ ਗੁਜ਼ਿਸ਼ਤਾ ਨਸਲ-ਏ-ਮੁਸਲਿਮ ਕੀ ਬਦੀ ਤੇਹੀਂ ਹੈ।

[ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲਈ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਸਤਿਕਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾ ਲਓ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਦਰ ਹੈ।]

ਤੁਕਰੇ-ਤੁਕਰੇ ਕੇਰ ਨਹੀਂ ਸਕਤੇ ਵਤਨ ਕੇ ਅਹਿਲ-ਏ-ਦਿਲ

ਕਿਸ ਤਰਾਹ ਤਰਜ ਦੇਖੇਗੇ ਚਮਨ ਕੇ ਅਹਿਲ-ਏ-ਦਿਲ।

[ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸਮਝਦਾਰ ਦਿਲ ਹੈ, ਉਹ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਵੰਡ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨਗੇ ਹੋ ਇੱਕ ਬਰਬਾਦ ਅਤੇ ਲੁੱਟੀ ਹੋਈ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ?]

ਕਿਆ ਯੇ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕੇ ਹਮ ਮਹਿਰੂਮ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਰਹੇਂ

ਮੁਨਕਾਸਿਮ ਹੋ ਕੇ ਅਰਬ ਕੀ ਤਰਾਹ ਫਰਿਆਦੀ ਰਹੇਂ।

[ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਵੰਡੇ ਹੋਏ ਅਰਬਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰੀਏ?]

ਤੁਕਰੇ-ਤੁਕਰੇ ਹੋ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਖਸਤਾ-ਦਿਲ ਹੋ ਜਾਏਗਾ

ਨਖਲ-ਏ-ਜਮੀਤ ਸਰਸਰ ਮੁਜ਼ਮਹਿਲ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।

[ਵਿਭਾਜਨ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵੰਡੇ ਜਾਣਗੇ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਰੁੱਖ ਮੁਰਝਾ ਜਾਵੇਗਾ।][xxx]

ਹਵਾਲੇ:

[ii] ਦ ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ, ਦਿੱਲੀ, ਸੰਪਾਦਿਤ, 'ਸੰਘ ਦੀ ਟ੍ਰਿਪਲਸਪੀਕ', 16 ਅਗਸਤ 2002।

[iii] ਡਾ. ਰਾਜੇਂਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤੋਂ ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ (14 ਮਾਰਚ, 1948) ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਨੀਰਜਾ ਸਿੰਘ (ਐਡੀ.), ਨਹਿਰੂ-ਪਟੇਲ: ਐਗਰੀਮੈਂਟ ਵਿਦਿਨ ਡਿਫਰੈਂਸ-ਸਿਲੈਕਟ ਡੌਕੂਮੈਂਟਸ ਐਂਡ ਕਰੈਸਪੋਂਡੈਂਸ 1933-1950, NBT, ਦਿੱਲੀ, p. 43.

[iii] <http://indianexpress.com/article/india/violence-in-amu-hamid-ansari-says-timing-of-protest-raises-question-5174587/>

[iv] ਏ.ਜੀ. ਨੂਰਾਨੀ ਦੁਆਰਾ, ਭਾਰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁਕੱਦਮਾ - ਨਿਆਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

[v] ਮਜ਼ਹੂਮਦਾਰ, ਆਰ.ਸੀ., ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਗ. I (ਕਲਕੱਤਾ: ਫਰਮਾ ਕੇ.ਐਲ. ਮੁਖਪਾਧਿਆਏ, 1971), 295-296।

ਮਜ਼ਹੂਮਦਾਰ, ਆਰ.

[vii] Ibid.

[viii] Ibid.

[ix] ਪਰਮਾਨੰਦ, ਹਮਾਰੇ ਕੌਮੀ ਹੀਰੋ (ਲਾਹੌਰ: ਹਿੰਦੂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ, ਐਨਡੀ), 1.

[x] ਪਰਮਾਨੰਦ, ਭਾਈ ਨੇ 'ਦਿ ਹਿੰਦੂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮੂਵਮੈਂਟ' ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੇ ਪੈਂਫਲੈਟ ਵਿੱਚ, ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ (ਬੰਬੇ: ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸਰਕਾਰ, 1990), 35-36, ਪਹਿਲੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਦਸੰਬਰ 1940, ਥੈਕਰਜ਼ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, ਬੰਬਈ।

[xi] ਪਰਮਾਨੰਦ, ਭਾਈ, ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ, ਐਸ. ਚੰਦ, ਦਿੱਲੀ, 1982, ਪੰਨਾ. 36.

[xii] ਨੂਰਾਨੀ, ਏ.ਜੀ., 'ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਵੰਡ', ਫਰੰਟਲਾਈਨ, ਚੇਨਈ, 22 ਅਗਸਤ, 2014, ਪੰਨਾ. 52.

[xiii] Ibid., 53.

[xiv] ਰਾਏ, ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ, 'ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਸਮੱਸਿਆ XI', ਦਿ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, ਲਾਹੌਰ, 14 ਦਸੰਬਰ, 1924, ਪੰਨਾ. 8.

[xv] ਏ.ਜੀ. ਨੂਰਾਨੀ, 'ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਵੰਡ', ਫਰੰਟਲਾਈਨ, ਚੇਨਈ, 22 ਅਗਸਤ, 1914, ਪੰਨਾ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 54.

[xvi] ਢਾਂਕੀ, ਜੇ.ਐਸ., ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ, ਐਸ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, ਜੁਲੰਦੂਰ, 1990, ਪੰਨਾ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ। 378.

[xvii] ਅੰਬੇਡਕਰ, ਬੀ.ਆਰ., ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਸਰਕਾਰ, ਬੰਬਈ, 1990, ਪੀ. 129.

[xviii] ਮਰਾਠਾ [ਵੀ. ਡੀ. ਸਾਵਰਕਰ], ਹਿੰਦੂਤਵ, ਵੀ.ਵੀ. ਕੇਲਕਰ, ਨਾਗਪੁਰ, 1923, ਪੀ. 88.

[xix] ਸਮਗਰ ਸਾਵਰਕਰ ਵਾਂਗਮਾਇਆ (ਸਾਵਰਕਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ), ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ, ਪੁਨਾ, 1963, ਪੰਨਾ 296।

[xx] ਸੰਪਾਦਕੀ: 'ਦੇ-ਰਾਸ਼ਟਰ ਗੁਜਰਾਤ', ਦ ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ, 18 ਅਪ੍ਰੈਲ 2002।

[xxi] ਬੀ.ਆਰ. ਅੰਬੇਡਕਰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਵੰਡ, ਸਰਕਾਰ। ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ, ਬੰਬਈ, 1990 [1940 ਐਡੀਸ਼ਨ ਦਾ ਮੁੜ ਛਾਪਣ], ਪੀ. 142.

[xxii] Ibid., 143.

[xxiii] ਸਮਗਰ ਸਾਵਰਕਰ ਵਾਂਗਮਾਇਆ (ਸਾਵਰਕਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ), ਹਿੰਦੂ ਮਹਾਸਭਾ, ਪੁਨਾ, 1963, ਪੰਨਾ 479-480।

[xxiv] ਕਾਨਫਰੰਸ ਦੀ ਰਿਸੈਪਸ਼ਨ ਕਮੇਟੀ ਕੋਲ ਉਪਲਬਧ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਡੈਲੀਗੇਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ: ਸੰਯੁਕਤ ਪ੍ਰਾਂਤ 357, ਪੰਜਾਬ 155, ਬਿਹਾਰ 125, ਬੰਗਾਲ 105, ਐਨ.ਡਬਲਯੂ.ਐਫ. ਸੂਬਾ 35, ਸਿੰਧ 82, ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ 45, ਬੰਬਈ 60, ਸੀ.ਪੀ. 12, ਮਦਰਾਸ 5, ਉੜੀਸਾ 5, ਅਜਮੇਰ-ਮੇਵਾੜ 12, ਅਸਾਮ 25, ਦਿੱਲੀ 112, ਭਾਰਤੀ ਰਾਜ 12. ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼, 28 ਅਪ੍ਰੈਲ 1940।

[xxv] ਸਮਿਥ, ਵਿਲਫ੍ਰੇਡ ਕੈਂਟਵੈਲ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਇਸਲਾਮ: ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਵਿਕਟਰ ਜੀ. ਲਿਮਟਿਡ, ਲੰਡਨ, 1946, 231।

[xxvi] ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਟਾਈਮਜ਼, 28 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1940।

[xxvii] ਅਦਾਰਦੀ, ਅਸੀਰ, ਤਹਿਰੀਕ-ਏ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਔਰ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਦਾਰੁਲ ਮੁਆਲੇਫੀਨ, ਦੇਵਬੰਦ, 2000 (6 ਸੰਸਕਰਣ), ਪੀ. 341.

[xxviii] ਰੰਗਾਧਰਨ, ਕੇ.ਕੇ., ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚੇਤਨਾ: ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਕਲਾਮਕਰ, ਦਿੱਲੀ, 1972, ਪੀ. 97.

[xxix] ਖਾਨ, ਅਬਦੁਲ ਗੱਫਾਰ ਖਾਨ, ਵਰਡਜ਼ ਆਫ ਫਰੀਡਮ: ਆਈਡੀਆਜ਼ ਆਫ ਏ ਨੇਸ਼ਨ, ਪੈਂਗੁਇਨ, ਦਿੱਲੀ, 2010, ਪੰਨਾ 41-42।

[xxx] 'ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਚਾਹਨੇ ਵਾਲੇ ਸੇ' ਸ਼ਮੀਨ ਕਰਹਾਨੀ ਦੁਆਰਾ ਅਖਤਰ ਵਿੱਚ, ਜਾਨ ਨਿਸਾਰ (ਸੰਪਾਦਕ), ਹਿਨੋਸਤਾਨ ਹਮਾਰਾ 2, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬੁੱਕ ਟਰੱਸਟ, ਮੁੰਬਈ, 1973, ਪੰਨਾ 305-306।

ਇਸ ਰਚਨਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 1963-66 ਦੌਰਾਨ ਐਂਗਲੋ ਅਰਬੀਕ ਸਕੂਲ, ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ।

ਡਾ: ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ

ਲੇਖਕ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ

ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ 1857: ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਤੱਥ

ਸ਼ਮਸੁਲ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰੋ

[ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀ 1857 ਦੀ ਰਿਬੇਲ ਸਿੱਖਸ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਸਕਰਣ ਹੈ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਜੋ 2008 ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਸੀ।]

ਪਿਛਲੇ 150 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ 1857 ਦੀ ਦੇਸ਼-ਵਿਆਪੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਕੋਰਸ ਬਾਰੇ ਕਈ ਮਿੱਥਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ, ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੋਵਾਂ ਦੁਆਰਾ, ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੂਰਕ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ "ਵਿਦਰੋਹ" ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਇੱਕ ਬਗ਼ਾਵਤ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਪਕ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ।

ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਵੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ "ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਲੋਕ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਸੀ) ਸਿਪਾਹੀਆਂ, "ਬਦਮਾਸ਼ੇਸ" (ਬਦਮਾਸ਼ੇਸ) (ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਲਈ ਉਰਦੂ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਕਿ ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਕਸਰ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ) ਦੀ ਸਿਰਫ਼ "ਬਗ਼ਾਵਤ" ਵਜੋਂ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ) ਅਤੇ "ਪਾਂਡੀਜ਼" (ਬਾਗ਼ੀ ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ), ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਦੇ ਖੋਖਲੇਪਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਜਰ ਡਬਲਯੂ.ਐਸ.ਆਰ. ਹੇਡਸਨ (ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਘੋੜਸਵਾਰ ਬਟਾਲੀਅਨ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਜੋ ਕਿ ਉਸਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, "ਹੈਡਸਨ ਹਾਰਸ" ਅਤੇ ਫੌਜ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਵਿੰਗ ਦਾ ਮੁਖੀ) ਜਿਸਨੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਕਤਲੇਆਮ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਸਮੇਤ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਹਿਸ਼ੀ ਢੰਗ ਨਾਲ, ਸਤੰਬਰ 1857 ਵਿੱਚ, ਦਿੱਲੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜੀ ਕੈਂਪ [26 ਜੁਲਾਈ, 1857] ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ "ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਫੌਜ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਕੌਮ" ਸੀ ਜੋ ਬਗ਼ਾਵਤ।

ਇਕ ਹੋਰ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਮੈਡੀਕਲ ਕੋਰ ਦਾ ਕਮਾਂਡਰ ਥਾਮਸ ਲੋਵੇ, ਜੋ 1857-58 ਵਿਚ ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਕੋਟਾ-ਕੀ-ਸਰਾਏ (ਗਵਾਲੀਅਰ, 18 ਜੂਨ) ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। 1858) ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਣੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਬਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ "ਵਿਦਰੋਹ" ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ "ਚਲਾਕ, ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਸ਼ੌਕੀਨਾਂ" ਦੁਆਰਾ ਆਯੋਜਿਤ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਗਾਵਤ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ,

“ਭੈਣ ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜਪੂਤ, ਕੱਟੜ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨ [sic], ਅਤੇ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵਾਲੇ, ਮੋਟੇ-ਪੰਕਡ [sic] ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਮਹਾਰਤ [sic]... ਉਹ ਸਾਰੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ; ਗਊ-ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਗਊ-ਪੂਜਕ, ਸੂਰ-ਭੈਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸੂਰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, "ਅੱਲ੍ਹਾ ਰੱਬ ਹੈ ਅਤੇ ਮਹੋਮੇਤ [ਇਸਦਾ] ਉਸਦਾ ਪੈਰੀਬਰ ਹੈ" ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ [ਬ੍ਰਹਮਾ] ਦੇ ਰਹੱਸਾਂ ਦਾ ਬੁੜਬੁੜਾਉਣ ਵਾਲਾ" 2

ਹਾਲਾਂਕਿ, 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿੱਚ ਫਿਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਮਿੱਥ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਚੰਗੇ ਅਰਥ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 1857 ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਧੋਖੇ ਕਾਰਨ ਹਾਰ ਗਈ ਸੀ ਜੋ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਮੂਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ 'ਤੇ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ੱਕ, ਅਜਿਹੀ ਮਿੱਥ ਦੇ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ, ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਅਤੇ ਗੂੰਜਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਮੁੱਕ ਲੇਖਕ, ਆਰ.ਸੀ. ਮਜੂਮਦਾਰ, ਜਿਸਨੇ 1857 ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ "ਰਾਸ਼ਟਰੀ" ਜਾਂ "ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ" ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ "ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ" ਵਰਗੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਰਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਪੂਰੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਮਰਥਨ

ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ। ਉਸ ਦੇ ਤਰਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਲਈ ਨਫ਼ਰਤ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਅੰਕਾਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੈਂਡਵਾਗਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਇਸ ਤਰਕ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ, ਮਜ਼ਹੂਮਦਾਰ ਨੇ "ਵਿਦਰੋਹ" ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ:

“ਇਹ ਰਿਕਾਰਡ ਉੱਤੇ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ [sic] ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਸੱਟਾਂ ਅਤੇ ਅਪਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। . ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ 'ਤੇ ਛਾਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮੌਕਾ ਰੱਖਿਆ ਜੋ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪੂਰਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਨਦੇਹੀ ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਸਿੱਖ ਕੁਝ ਲੇਖਕਾਂ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਚੋਣਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇੱਕ ਲੇਖਕ, ਜਿਸਦਾ ਅਕਸਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਲੀਅਮ ਹਾਵਰਡ ਰਸਲ, ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜੰਗੀ ਪੱਤਰਕਾਰ ਹੈ ਜੋ ਦ ਟਾਈਮਜ਼, ਲੰਡਨ ਲਈ "ਵਿਦਰੋਹ" ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ (1857-58) ਆਇਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਡਿਸਪੈਚ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:

“ਸਾਡੀ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਬਹੁਤ ਅਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਜੇ ਪਟਿਆਲੇ ਅਤੇ ਝੰਡ ਦੇ ਰਾਜੇ ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਨਾ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਜੇ ਸਿੱਖ ਸਾਡੀਆਂ ਬਟਾਲੀਅਨਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਨਾ ਹੁੰਦੇ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। ਲਖਨਊ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ; ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਖੁਆਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।” 4

ਰਸਲ 9 ਮਾਰਚ, 1858 ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਜਦੋਂ ਬੇਗਮ ਅਵਧ [ਅਵਧ, ਅਵਧ] ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਲਖਨਊ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਿੱਖ ਬਟਾਲੀਅਨ ਸਨ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। 5 ਜਦੋਂ ਕੈਸਰਬਾਗ, ਅਵਧ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮਹਿਲ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿੱਖ ਸਨ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸਨ।

ਇੱਥੇ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲੀ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰੱਸਲ ਨੇ ਲਖਨਊ 'ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਹਮਲੇ ਦੌਰਾਨ "ਸੈਂਕੜੇ ਬੁੱਡਮਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢਣ ਵਾਲੇ" ਸਿੱਖ ਫੌਜੀ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ "ਮਰਦ ਸਨ" ਸਭ ਤੋਂ ਜੰਗਲੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਫੈਲੇ - ਪੰਜਾਬੀ ਅਨਿਯਮਿਤ [ਇੱਕ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦਾ ਨਾਮ] ਦੀ ਪ੍ਰੇਬਿਨ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ - ਜਿਸਨੂੰ ਰਸਲ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ।

1858 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕੁਚਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਰਸਲ ਦੀ ਡਾਇਰੀ, ਮਿਤੀ 9 ਅਕਤੂਬਰ, 1858 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਿਹਰਾ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਰਸਲ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਅਨੁਸਾਰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮਾਲਕ,

“ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਗੁਆ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ, ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਸੰਪਰਕ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਨਾ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ... ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ।, ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਉਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਰਹਿਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਬਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦੇ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਸਿੱਖ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸੰਚਾਰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸੀ; ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੇ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰ ਜੌਹਨ ਲਾਰੈਂਸ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਯੋਗ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਲੇਵੀਜ਼ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਰੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਅਨਮੋਲ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕਿ "ਸਿੱਖ ਸਟੇਟਸ", ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ, ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ, ਰਸਲ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਧਾਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਚੇਟੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਉਸਦੀ ਡਾਇਰੀ.

“ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੈ, ਵਾਰ-ਵਾਰ, ਚੰਗੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੁਆਰਾ, ਭਾਰਤ ਗੁਆਚ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਸਾਮਰਾਜ ਜ਼ਰੂਰ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਜੇ ਸਾਡੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ

ਰਾਜੇ [ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਰਾਜਾ] ਨੇ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਤੋੜਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿਕਾਸ ਜੋ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਖਤਾਂ ਉੱਤੇ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪਰਛਾਵਾਂ ਫੈਲ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਦੇ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ; ਉਸ ਦੀਆਂ ਤੁਰੀਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਚਾਹੇ ਇਹ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਸੀ, ਜਾਂ ਗਣਨਾ ਤੋਂ, ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਤੋਂ, ਕਿ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ, ਇਹ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕਰਨਾ ਬੇਇੱਜ਼ਤ ਅਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸੀ।

“ਉਸਨੇ ਤੁਰੰਤ ਆਪਣੀ ਨਿਯਮਤ ਸੈਨਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਫੋਰਸ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਖੜੀ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ, ਸੜਕ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ, ਸਮਾਨ, ਸਟੋਰਾਂ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਢੇਆ-ਢੁਆਈ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਉਹ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਅਤੇ, ਘੱਟ ਵਿਆਜ ਦਰ 'ਤੇ, ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘੀ ਨਿਗਾਹ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੈਸੇ ਉਧਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਦੋਂ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਭਾਰ ਸੋਨੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ... ਉਸਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਰੀਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਸਾਡੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਮੁੜ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ, ਅਤੇ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਉਖਾੜ ਸੁੱਟਣ ਲਈ।” 9

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਰਿਆਸਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਦੁਆਰਾ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀਆਂ ਸਿੱਖ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਸਤੰਬਰ 1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਲੀਅਮ ਕੇਅ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ। ਬਗਾਵਤ'), "ਸਾਡੇ ਐਂਗਲੋ-ਇੰਡੀਅਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੋੜ ਸੀ"। 10 ਸਮਕਾਲੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਟਿਆਲਾ, ਜੀਂਦ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਵਰਗੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਸਪਲਾਈ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਲੇਵੀ (ਸਿਪਾਹੀ) ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਮਾਰਚ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਲਖਨਊ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ; ਦੇਸ਼-ਵਿਆਪੀ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਦੋ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ। ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੁਰਾਲੇਖ ਸਮੱਗਰੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ, ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਾਜ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਗਜ਼ਟੀਅਰਜ਼ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ 25 ਜਿਲਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲੜੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਕਰਣ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ "ਵਿਦਰੋਹ" ਦਾ n, ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ:

"ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਫੈਲਣ 'ਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ ... ਫੈਲਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਸਨੇ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਲਬਧ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਅੰਬਾਲਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮਾਰਚ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਰਸਦ ਅਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਰੱਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ 5 ਲੱਖ ਦਾ ਕਰਜ਼ਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਰਕਮ ਦੁੱਗਣੀ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੌਰਾਨ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ

ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਪੂਰਾ ਇਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

"1857 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਰੇਂਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਝੱਜਰ ਨਵਾਬ ਦੇ ਜ਼ਬਤ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਰਨੌਲ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ... ਝੱਜਰ ਦੇ ਕਨੌਡ ਪਰਗਨਾ ਅਤੇ ਖਮਾਉਂ ਦੇ ਤਾਲੁਕਾ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ... 1861 ਵਿੱਚ, ਇੱਕ K.C.S.I. ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ... ਮਹਾਰਾਜਾ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੂਲ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤਰਜੀਹ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਸਤਾਰਾਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਹਾਮਹਿਮ ਵਾਇਸਰਾਏ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮਿਲਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ।" 12

ਜੀਂਦ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਕਾਲੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਰਥਕ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੇ

"ਬਗਾਵਤ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਫਿਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ। ਉਸਨੇ 800 ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਕਰਨਾਲ ਦੀ ਛਾਉਣੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ 20 ਮੀਲ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਭਾਗਪਤ ਵਿਖੇ ਜਮਨਾ ਦੀ ਕਿਸਤੀ ਫੜੀ ... ਰਾਜਾ 8 ਜੂਨ ਨੂੰ ਅਲੀਪੁਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਝਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਕਮਾਂਡਰ ਦੀਆਂ ਵਧਾਈਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ- ਇਨ-ਚੀਫ਼, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਬੰਦੂਕ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਟੁਕੜੀ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨਾਲ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਕੇਲ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਜਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਇਕਲੌਤਾ ਮੁਖੀ ਸੀ ਜੋ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਫੌਜ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ...

“ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜੇ ਨੇ ਜਨਰਲ ਵੈਨ ਕੋਰਟਲੈਂਡ ਦੇ ਨਾਲ 200 ਆਦਮੀ ਹਾਂਸੀ, 110 ਹੋਰ ਕਰਨਲ ਆਰ. ਲਾਰੈਂਸ ਨਾਲ ਝੱਜਰ ਭੇਜੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ 250 ਰੋਹਤਕ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਲਈ ਰਹਿ ਗਏ... ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਾਦਰੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। ਲਗਭਗ 600 ਵਰਗ ਮੀਲ ਦਾ ਇਲਾਕਾ, ਬਹਾਦਰਗੜ੍ਹ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੁਆਰਾ ਬੇਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਲਈ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ 13 ਪਿੰਡ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਰੁਪਏ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1,88,000 ਕਲਰਾਣ ਪਰਗਨਾ, ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਜਿੱਥੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਮਕਾਨ ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ ਰੁਪਏ ਹੈ। 6,000, ਵਾਧੂ ਆਨਰੇਰੀ ਖਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਗਿਆਰਾਂ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ...”

13

ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਟਾਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਨਾਈਟ ਗ੍ਰੈਂਡ ਕਮਾਂਡਰ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਜਿਸਨੇ 1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ, ਉਹ ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੁਰਾਲੇਖ ਸਮੱਗਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ,

“ਉਸ ਨੇ ਮਿਸਾਲੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਕੀ ਮੁਖੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਰੱਖਿਆ

ਪ੍ਰਕੋਪ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ 'ਤੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਗੁਆਂਢੀ ਸਤਲੁਜ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਅਤੇ ਨਾਭਾ ਦੀ 300 ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੁਕੜੀ ਨੇ ਨਸਰੀ ਬਟਾਲੀਅਨ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਫਿਲੌਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰੇਲਗੱਡੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਾਰਚ ਕਰਨ ਲਈ...ਰਾਜੇ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਲਈ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਟੁਕੜੀ ਵੀ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ...

"ਉਸਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਖ਼ਤਰੇ ਅਤੇ ਗੜਬੜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ, ਝੱਜਰ ਦੇ ਜ਼ਬਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਬਾਵਲ ਅਤੇ ਕਾਂਤੀ ਦੀਆਂ ਡਿਵੀਜ਼ਨਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਾਂਟ ਨਾਲ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਫੁਲਕੀਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਉੱਤੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ... ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਭਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚੌਥਾ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਸੀ।

ਕਪੂਰਥਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਆਕਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ।

"ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਖ਼ਬਰ 'ਤੇ ਰਾਜਾ, ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਕੁੰਵਰ ਬਿਕਰਮਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ, ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜਲੰਦੂਰ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਤਨ ਤੱਕ, ਲਗਭਗ ਫੌਜਾਂ ਤੋਂ ਨਕਾਰੇ ਹੋਏ ਦੁਆਬ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵੱਲ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸਰਗਰਮ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲਾ ਸੀ; ਅਤੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਯੋਗ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜਾ-ਏ-ਰਾਜਗਨ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਕੇ, ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕਟੌਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 25,000 ਸਲਾਨਾ ਉਸਦੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੀ ਰਕਮ ਵਿੱਚ. 1858 ਵਿੱਚ, ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਰਾਜਾ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੁਕੜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਅਤੇ ਗੜਬੜ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਸ.

“ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਅਵਧ ਦੇ ਭੜੈਚ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਬਾਂਕੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦੀ ਅਤੇ ਬਿਠੌਲੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੀ ਗਰਾਂਟ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ...ਕਪੂਰਥਲਾ ਦਾ ਰਾਜਾ ਪੰਜਵਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਵਾਂ। ਉਹ ਗਿਆਰਾਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਵਾਇਸਰਾਏ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਸੀ।” 16

ਫਰੀਦਕੋਟ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਅਟੁੱਟ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ 1857 ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੱਕਾ ਸਮਰਥਕ ਰਿਹਾ। ਸਮਕਾਲੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ,

“ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਧੀਨ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਰੀ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਲੰਘਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਤਲੁਜ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਸਿਰਸਾ ਲਈ ਇੱਕ ਟੁਕੜੀ ਵੀ ਭੇਜੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਦੋ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਬਦਨਾਮ ਬਾਰੀ, ਸ਼ਾਮ ਦਾਸ 'ਤੇ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਗੜ੍ਹ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਇਨਾਮ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਲਾਮੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਦਸ ਸੂਰਬੀਰਾਂ [ਘੜਸਵਾਰ ਸੈਨਿਕਾਂ] ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਛੋਟ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਨਕਦ ਵਿੱਚ ਸਾਲਾਨਾ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੁਗਤਾਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।” 17

ਫਿਰ ਕਲਸੀਆ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਛੋਟੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ "1857 ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਇੱਕ ਸੌ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੁਕੜੀ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਵਧ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ... ਕਲਸੀਆ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਮੂਲ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਲ੍ਹਵਾਂ ਹੈ। ਚੀਫ਼ ਵਾਇਸਰਾਏ 18 ਅਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਮਨਸੂਰਵਾਲ ਦੇ ਦੇਵਾ ਸਿੰਘ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਆਰਡਰ ਦੇ ਸਟਾਰ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ), 19 ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ (ਆਪਣੀ ਜਾਗੀਰ ਵਿੱਚ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਬਣਾਇਆ) ਵਰਗੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ 20 ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਨੂੰ "ਮੈਰਿਟ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਅਵਧ ਦੇ ਖੇੜੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਗ੍ਰਾਂਟ ਮਿਲੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਹੁਣ ਲਗਭਗ ਰੁਪਏ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ। 4,000 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ" 1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਮੁੱਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ।

1857 ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਕੈਂਪ ਤੋਂ ਮੇਜਰ ਹਾਡਸਨ (ਡਬਲਯੂ. ਐੱਸ. ਆਰ. ਹੱਡਸਨ ਜਿਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ) ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਨ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। 15 ਮਈ, 1857 ਦੀ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ: "ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਪੁਟਿਆਲਾ [ਪਟਿਆਲਾ] ਦਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਥੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਵੀ ਹਨ।" ਝੀਂਦ [ਜੀਂਦ] ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ, " ਮੈਂ ਜਿੰਨਾ ਚਾਹਾਂ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਚਾਹਾਂ ਮੰਗਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪੱਚੀ ਆਦਮੀ ਲਗਾਤਾਰ ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਅੱਜ ਵਾਧੂ ਡਿਊਟੀ ਲਈ ਇਸ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਦੁੱਗਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ..." 22 ਹਾਡਸਨ ਦੀ 10 ਜੂਨ, 1857 ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਲਗਭਗ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। , ਜੀਂਦ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਅਤੇ ਉਸਦੇ "ਝੇਂਦ ਬੰਦਿਆਂ" ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗ [ਉਸ ਨਾਲ] ਲੜੇ ਸਨ। ਚੰਗਾ ਜਰਨੈਲ [ਜੀਂਦ ਦਾ ਰਾਜਾ] ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਇਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਦੇਸੀ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਚੂੜੀਆਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦੁੱਗਣੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਯੂਰਪੀਅਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਸੀ: ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿਓ, ਜੇ ਧੰਨਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ, ਮੌਕੇ 'ਤੇ।" 23

ਹਾਡਸਨ, ਅਗਸਤ 1857 ਦੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ, ਰੋਹਤਕ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਹਮਲੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜੋ ਇੱਕ ਬਾਗੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪਕੜ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਜੀਂਦ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਦੀ

ਹਮਾਇਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਹ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪੱਤਰ [19 ਅਗਸਤ, 1857] ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਵੇਗਾ:

“ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਝੀਂਦ ਘੋੜੇ ਦੀ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਚੰਗੇ ਮਿੱਤਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਰੋਹਤਕ ਵਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ 400 ਘੋੜਸਵਾਰ, ਘੱਟ ਜਾਂ ਘੱਟ, ਤਾਜ਼ਾ ਗੋਲਾ ਬਾਰੂਦ ਆਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੈਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸੁਤੰਤਰ ਹਾਂ।” 24

ਇੱਥੇ ਇਹ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਠੋਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਤਿੰਨ ਮੁਗਲ ਰਾਜਕੁਮਾਰ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਮੁਗਲ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਭਤੀਜਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਮਿਰਜ਼ਾ ਖਿਜ਼ਰ ਸੁਲਤਾਨ, ਇੱਕ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬਾਗੀ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਲੀਡਰ ਅਤੇ ਅਬੂ ਬਖਤ, ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਅਤੇ ਗੱਦੀ ਦੇ ਜ਼ਾਹਰ ਵਾਰਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ 22 ਸਤੰਬਰ 1857 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਗੇਟ (ਹੁਣ ਫਿਰੋਜ਼ਸ਼ਾਹ ਕੋਟਲਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੂਨੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਥਾਨ [ਕੋਟਵਾਲੀ] ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਨੂੰ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਤਸੀਹੇ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਜਾਰਜ ਹਾਡਸਨ (ਕੈਪਟਨ ਹੌਡਸਨ ਦਾ ਅਸਲ ਭਰਾ, ਜਿਸ ਨੇ 1859 ਵਿੱਚ ਮੇਜਰ ਹਾਡਸਨ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਅਤੇ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ) ਦੇ ਇੱਕ ਫੁੱਟ-ਨੋਟ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਹਾਡਸਨ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੱਤਰ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹੌਡਸਨ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਹ 22 ਸਤੰਬਰ ਨੂੰ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੇ ਮਕਬਰੇ 'ਤੇ ਗਿਆ, "ਖਲਨਾਇਕ" ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ, ਜਨਰਲ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਆਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਿ "ਮੈਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਾ ਹੋਣ ਦਿਓ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ" 24A ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੌਡਸਨ ਦੇ ਸੰਸਕਰਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ:

“ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਗਾਰਡ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਵਧੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਆਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੀੜ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਗਾਰਡ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸਰਪਟ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਕੁਝ

ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਭੀੜ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਕਸਾਈ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਹੈ: ਮੇਰੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਤੋਂ ਕਾਰਬਾਈਨ ਖੋਰ ਕੇ, ਮੈਂ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਕੋਤਵਾਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ "ਚਿਬੂਤਰਾ" [ਪਲੇਟਫਾਰਮ] 'ਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਿੱਥੇ ਬੇਕਸੂਰ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਪਤਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲਾਸ਼ਾਂ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ [24 ਸਤੰਬਰ] ਤੱਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਈਆਂ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਸੈਨੇਟਰੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਚੌਵੀ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਮੈਂ ਤੈਮੂਰ ਤਾਤਾਰ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਬੇਰਹਿਮ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਟਕਾਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹ "ਉਹ" ਜਾਂ "ਸਾਡੇ" ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਮੈਕਡੌਵੇਲ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਇਸ ਕਤਲੇਆਮ ਦੇ ਦੌਰੇ 'ਤੇ ਹਾਡਸਨ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ ਸੀ, ਗੋਲੀ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ [ਮੁਗਲ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ] ਨੂੰ ਉਸ ਕਾਰਟ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਡਰਵੈਸਟਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।²⁶

ਹਾਡਸਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਾਡਸਨ ਨੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਟੇ 'ਤੇ ਦੇਣਾ ਸੀ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਹੱਤਿਆ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਗਲ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੇ ਘਿਨਾਉਣੇ ਕਤਲ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੇ ਚੌਵੀ ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਤੈਮੂਰ ਤਾਤਾਰ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਬੇਰਹਿਮ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ।

ਮੈਕਡੌਵੇਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣ 'ਤੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੋ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ; ਹਾਡਸਨ ਅਤੇ ਮੈਕਡੌਵੇਲ, ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਸਨ; ਦੋਵੇਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖ।²⁷ ਪਰ ਹਾਡਸਨ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ, ਜਾਰਜ ਹਾਡਸਨ ਨੇ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਫੁਟ-ਨੋਟ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਨਾਮ ਸਿੱਖ ਮੁੱਦਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਫੁਟ-ਨੋਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਚਿਬੂਤਰਾ" ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਮੁਗਲ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਸੁੱਟੀਆਂ ਸਨ, ਉਹੀ ਸੀ।

“ਗੌਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ [sic] ਦਾ ਸਿਰ ਮਹਾਨ ਮੁਗਲ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੇ [sic] ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਨੰਗਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਲਗਭਗ ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹ “ਪੁਰਾਣੇ ਅੰਕ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।” ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਗੋਰੇ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿੱਤ ਲੈਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੈਪਟਨ ਹਾਡਸਨ ਨੂੰ “ਆਪਣੇ ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰੂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ” ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਤਿਆਰ ਸਨ।

ਇਹ ਇੱਕ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਦਾਅਵਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਰਾਖੇ ਸਨ। ਅਜੇ ਇੱਕ ਦਹਾਕਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੰਘਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਜੰਗ (1845-1846) ਅਤੇ ਫਿਰ ਦੂਜੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਜੰਗ (1848-1849) ਕਰਕੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਆਜ਼ਾਦ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵੀ ਹਨ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਮਿੱਥ ਕਿ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ 1857 ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ ਲਈ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਗੋਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਪਸੰਦੀਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਿੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਿੱਥ ਵੀ ਬੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ ਸੀ; ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਨ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਇਹ ਪੇਪਰ ਉਪਰੋਕਤ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ, ਗਜ਼ਟੀਅਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ (ਬਰਤਾਨਵੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਦੋਵੇਂ) ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਪਰਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਡਾਇਰੀਆਂ, ਚਿੱਠੀਆਂ ਅਤੇ ਯਾਦਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਦਬਾਉਣ ਜਾਂ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਬਗ਼ਾਵਤ. ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਮਈ 1857 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ਮਹਾਨ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮਾਲਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ੀ ਹੋਣ ਦੇ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਚਾਈ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਪੇਪਰ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਵਿਧੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਸਮਕਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਤਿੰਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣ ਲਈ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕੈਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

(1) ਕੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ/ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ?

(2) ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਕ ਕਬੀਲੇ ਵੀ ਸਨ ਜੋ 1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਗਏ ਸਨ?

(3) ਕੀ 1857 ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਸਨ?

ਇਸ ਖੋਜ ਤੋਂ ਜੋ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੱਥ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਬਾਰੇ ਸਿੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਮਿੱਥ ਦੇ ਖੋਖਲੇਪਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੱਥ 'ਤੇ ਵੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵਜੋਂ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। . ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਕ ਹੋਰ ਨਾਪਾਕ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਨ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਅਪਰਾਧਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਅਤੇ ਬਰਬਰਤਾ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ।

ਕੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਕੁਮਾਰ/ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਹਨ?

1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਹਮਾਇਤ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਵੀ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਮਾਣ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਖਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਹੇਠਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਧਾਰਨ ਅਧਿਐਨ ਦਰਸਾਏਗਾ ਕਿ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ 'ਤੇ ਇਹ ਸ਼ਾਸਕ ਕਿਸ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਸਨ।

ਪਟਿਆਲਾ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਪਰਿਵਾਰ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸੀ। ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ

“ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਮੁਖੀ [ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ

ਸਿੰਘ] 1810 ਵਿੱਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਬਰ ਦੂਜੇ ਦੁਆਰਾ ਜਨਰਲ ਓਕਟਰਲੋਨੀ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ 'ਤੇ... ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨਾਭਾ ਖੇਤਰ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਤੋਹਫ਼ੇ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਪੂਰਥਲਾ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਨ। ਇਹ ਪਰਿਵਾਰ 1848-1849 ਦੀ ਦੂਜੀ ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਡਟ ਕੇ ਖੜਾ ਰਿਹਾ। 30 ਜੀਂਦ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਵੀ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋਈਆਂ ਦੋਵੇਂ ਜੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਨ। ਸਮਕਾਲੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰਤਾ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ

"ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਸੀ... ਜਦੋਂ 1849 ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਸਰੂਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫ਼ੌਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ।"

ਨਾਭਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ

ਮਈ 1809 ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੀਸ-ਸਤਲੁਜ [ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਹਿਮਾਲਿਆ, ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਅਤੇ ਸਿਰਸਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਨਾਲ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੇਠ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੱਛਮੀ] ਮੁਖੀਆਂ... ਰਾਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਿਮਲਾ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਓਕਟਰਲੋਨੀ ਦੀ ਗੋਰਖਾ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਸਪਲਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ 1818 ਦੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। 1838 ਦੀ ਕਾਬੁਲ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਨੇ ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ 6 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੇ। ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਖਰਚੇ।" 32

ਫਰੀਦਕੋਟ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਰਾਜਾ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ 1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੀ ਚੋਣ ਇਸ ਸ਼ਾਸਕ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੰਬੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪਹਾੜ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਪਹਿਲੀ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਲੜੀ ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਦੂਸਰੀ ਸਿੱਖ ਜੰਗ [1848-49] ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ "ਬਗਾਵਤ" ਵਿਚ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਾਸਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ "ਬਗਾਵਤ" ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਹਿਮਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ. ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ਾਸਕ ਕਬੀਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ-ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਕੀ 1857 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬੈਂਡਵਾਗਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਕ ਕਬੀਲੇ ਸਨ?

ਇਸ ਸਾਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇੱਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਕ ਕਬੀਲੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ "ਵਿਦਰੋਹ" ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹਕੀਕਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਾਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਵਿੱਚ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਦੋ ਖੰਡ; ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨੋਟ, ਜਿਲਦ I (1909) ਅਤੇ ਭਾਗ II (1910) ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਰਤਾਨਵੀ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਾਰੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅੰਕੜੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਹੀ ਪਰਿਪੇਖ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਿੱਥ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਦਦਗਾਰ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਬਾਰੇ ਇਸ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਰਚਨਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਘੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਜਾਂ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਜੇਕਰ ਧਾਰਮਿਕ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਨ: ਮੁਸਲਮਾਨ 48, ਸਿੱਖ 47 ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ 21। ਇਹ ਅੰਕੜੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। 1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੁਸਲਿਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਕ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਪਾਏ ਯੋਗਦਾਨ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਇਨਾਮ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਾਣਨ ਯੋਗ ਹਨ।

ਮੁਸਲਮਾਨ

ਨਵਾਬ ਮੁਹੰਮਦ ਅਲੀ ਖਾਨ ਜਿਸਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ ਮੇਰਠ ਵਿਖੇ "ਵਿਦਰੋਹ" ਦੇ ਫੈਲਣ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਕਰਨਾਲ ਦੇ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਈ.ਡੀ.

"ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਸਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਥਾਨੇਸਰ ਵਿਖੇ ਤਾਇਨਾਤ ਸਨ, ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਅਥਾਰਟੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।" 34

ਇਸੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁਸਲਿਮ ਜ਼ਾਗੀਰਦਾਰ ਨਵਾਬ ਅਹਿਮਦ ਅਲੀ ਖਾਨ ਦੁਆਰਾ ਨਿਭਾਈਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਰਡ ਕੈਨਿੰਗ ਦੇ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ:

"ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਨਵਾਬ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ [1857 ਵਿੱਚ] ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ ਓਨੀ ਹੀ ਨਿਰਵਿਘਨ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਬੇਝਿਜਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਵਾਬ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਵਾਹੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਦੇਵੇਂ। ਸਿਵਲ ਅਤੇ ਮਿਲਟਰੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।" 35

ਪਾਣੀਪਤ ਦੇ ਇੱਕ ਉੱਘੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਅਮਾਨਉੱਲਾ ਖ਼ਾਨ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

"ਉਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਸੀ, ਅਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਜੱਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫੌਜਾਂ ਲਈ ਸਪਲਾਈ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ।" 36

ਕਾਂਗੜਾ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਹਾਮਿਦ-ਉੱਲਾ ਖਾਨ ਨੇ "ਵਿਦਰੋਹ" ਦੌਰਾਨ "ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਕੁਲੂ, ਕਾਂਗੜਾ ਅਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੇਵੀ [ਸਿਪਾਹੀਆਂ] ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ" ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਨਤਾ ਵਜੋਂ ਹਾਮਿਦ-ਉੱਲਾ ਖਾਨ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਜਗਰਾਉਂ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ) ਦਾ ਮੌਲਵੀ ਸੱਯਦ ਰਜਬ ਅਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹਾਕਮਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਲਾਰੈਂਸ ਦਾ ਨੇੜਲਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ। 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਜਾਸੂਸਾਂ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ (ਹੋਰ ਦੋ ਮਿਰਜ਼ਾ ਇਲਾਹੀ ਬਖਸ਼ ਅਤੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀਵਨ ਲਾਲ) ਜੋ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੁਲੀਨ ਸਰਕਲਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਰਹਿਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੇ। ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪੰਜਵੇਂ ਕਾਲਮਨਵੀਸ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ

ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। 38 ਜਦੋਂ ਹਾਡਸਨ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਨ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਗੋਲੀ ਮਾਰਨ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਨ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਜਬ ਅਲੀ ਟੋਅ ਵਿੱਚ ਸੀ ਅਤੇ ਹੌਡਸਨ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ "ਮੇਰਾ ਇੱਕ" ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ। - ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਮੌਲਵੀ ਰੁਜ਼ਬ ਅਲੀ [sic].39 ਮੌਲਵੀ ਨੂੰ 1846 ਵਿੱਚ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ 1853.40 ਵਿੱਚ ਅਰਸਤੂ ਜਾਹ (ਉਮਰ ਦਾ ਅਰਸਤੂ) ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਖਰਲ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਇਕ ਹੋਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਠਪੁਤਲੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਤੰਬਰ 1857 ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਦਰੋਹ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਸਨ।

"ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਕਬੀਲੇ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੇ, ਅਹਿਮਦ ਖਾਨ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਬਗਾਵਤ ਕੀਤੀ, ਸਰਫਰਾਜ਼ ਖਾਨ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਿਹਾ ... ਉਸਨੂੰ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ 10000 ਰੁਪਏ ਦਾ ਖਿਲਤ ਮਿਲਿਆ। 500, ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਦੀ ਜਗੀਰ। ਜੀਵਨ ਲਈ 525।
"41

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਅਲੀ ਰਜ਼ਾ ਖਾਨ ਕਾਜ਼ਿਲ ਬਾਸ਼ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਸਨ। ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਇਆ

"ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੇਵਾ ਲਈ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੁਕੜੀ [ਘੋੜ-ਸਵਾਰ ਫੌਜਾਂ]...ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ...ਅਲੀ ਰਜ਼ਾ ਖਾਨ ਦੁਆਰਾ ਉਲੀਕੀ ਗਈ ਟੁਕੜੀ ਨੇ ਪੂਰੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੌਰਾਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।" 42

ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ, ਫਸਟ-ਕਲਾਸ ਆਰਡਰ ਆਫ ਮੈਰਿਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਬੜੈਚ, ਅਵਧ ਦੇ ਇੱਕ ਸੌ ਸਤਤਾਲੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਤਾਲੁਕਦਾਰਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਾਂਟ ਵੀ ਮਿਲੀ, ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ 15,000 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ। ਉਸਨੂੰ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਸੀ...ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ, 1864 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਨਦਾਨੀ ਨਵਾਬ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।43

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਦੇ ਨੋਟ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਈ ਹੋਰ ਮੁਸਲਿਮ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ "ਬਗਾਵਤ" ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਲਾਹੌਰ ਸਥਿਤ ਸਦੇਜ਼ਈ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਮੁਖੀ; ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਸੁਲਤਾਨ ਇਬਰਾਹਿਮ ਜਾਨ ਨੇ ਬਗਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਅਫ਼ਰੀਦੀ ਜੇਜ਼ੈਲਚਿਸ [ਪਸ਼ਤੂਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ] ਦੀ ਇੱਕ ਕੋਰ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇੱਕ

ਹੋਰ ਪੁੱਤਰ, ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਫਰੀਦਾਨ ਨੇ 1857.44 ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਪੰਜਾਬ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦੇ ਜਮਾਦਾਰ ਵਜੋਂ ਕਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸ਼ੇਖ ਨਸ਼ਰੂਦੀਨ ਨੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਘੋੜਸਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬਟਾਲੀਅਨਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਸੇਵਾ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। 45 ਕਸੂਰ ਦੇ ਕਮਾਲ-ਉੱਦੀਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਸੌ ਘੋੜਸਵਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਨਰਲ ਵੈਨ-ਕੋਰਟਲੈਂਡ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਿਸਾਰ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ।

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ 1857 ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜੀ ਮੁਹੰਮਿ ਲਈ ਜੋ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

"ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ ਉਹ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਖੁਫੀਆ ਦੇਵਾਂ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਕੁਐਡਰਨ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਜੱਦੀ ਅਫਸਰ ਵਜੋਂ ਉਸਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ੇ, ਲਖਨਊ ਦੀ ਰਾਹਤ ਅਤੇ ਕਬਜ਼ੇ, ਬਰੇਲੀ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ, ਅਤੇ ਬੁਲੰਦਸ਼ਹਿਰ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ, ਆਗਰਾ ਅਤੇ ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੌਰਾਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਆਰਡਰ ਮਿਲਿਆ..." 47

ਕਾਦੀਆਂ [ਕਾਦੀਆਂ] ਦਾ ਮਸ਼ਹੂਰ ਮੁਸਲਿਮ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਪਰਿਵਾਰ, ਜਿਸਦਾ ਮੁਖੀ ਗੁਲਾਮ ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਸੀ, 1857 ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ:

"ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਲਾਮ ਮੁਰਤਜ਼ਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਲਾਮ ਕਾਦਿਰ ਜਨਰਲ ਨਿਕੋਲਸਨ ਦੀ ਫੋਰਸ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਟੀ ਟੇਪੀ ਅਫਸਰ ਨੇ 46ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਨੂੰ, ਜੋ ਸਿਆਲਕੋਟ ਤੋਂ ਭੱਜ ਗਏ ਸਨ, ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਮੂ ਘਾਟ ਵਿਖੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਨਰਲ ਨਿਕੋਲਸਨ ਨੇ ਗੁਲਾਮ ਕਾਦਿਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ 1857 ਵਿੱਚ ਕਾਦੀਆਂ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਿਖਾਈ।" 48

ਇਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਮੁਸਲਿਮ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਕਬੀਲਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਟਿਵਾਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਮਲਿਕ ਫਤਿਹ ਸ਼ੇਰ ਖਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ।

"1857 ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਜੌਹਨ ਲਾਰੈਂਸ ਦੁਆਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੱਦੇ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਮੁਖੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਤੁਰੰਤ ਅਨਿਯਮਿਤ ਘੋੜਸਵਾਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਖੜ੍ਹੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਨਰਲ ਅਧੀਨ ਹਰਿਆਣਾ [sic] ਫੀਲਡ ਫੋਰਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੈਨ ਕੋਰਟਲੈਂਡ. ਉਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਆਦਮੀ ਕਈ

ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਿਸਾਰ, ਬੰਗਾਲੀ ਅਤੇ ਜਮਾਲਪੁਰ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਹਰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ ... ਉਸਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ..." 49

ਇਸੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਮਲਿਕ ਸ਼ੇਰ ਐਮ ਖ਼ਾਨ।

"ਤਿੰਨ ਸੌ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਰੀਰ ਉਠਾਇਆ, ਜੋ ਸੀਸ-ਸਤਲੁਜ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਡਿਵੀਜ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ 1858 ਵਿੱਚ ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਰਗਰਮ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। 50 ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਖ਼ਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਮਲਿਕ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ਾਨ, ਮਲਿਕ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ ਟਿਵਾਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਪੁਰ ਦੇ ਮਲਿਕ ਜਹਾਨ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫ਼ੌਜ ਲਈ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਫ਼ੌਜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ "ਕਾਨਪੁਰ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਜਨਰਲ ਨੇਪੀਅਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਦਰੋਹ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਮਲਿਕਾਂ ਨੂੰ ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ..." 51

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੋਹਰੀ ਮੁਸਲਿਮ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੁਸਲਿਮ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁਤਵਾਲੀ [ਰੱਖਿਅਕ/ਸਰਦਾਰ] ਵੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਖੇ ਬਹਾ-ਉਦ-ਦੀਨ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ ਮੁਖਦੁਮ ਸ਼ਾਹ ਮਹਿਮੂਦ ਨੇ "ਵਿਦਰੋਹ" ਦੌਰਾਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

"ਉਸਨੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਨੂੰ ਹਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਘਟਨਾ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਉਸਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਆਈ; ਗੁਲਾਮ ਮੁਸਤਫ਼ਾ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਰਿਸਾਲਾ [ਪਲਟਨ] ਲਈ ਵੀਹ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਕਈ ਹੁਣ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਫੋਰਸ ਲਈ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ। ਉਸਨੇ ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਲੇਵੀ ਲਈ ਆਦਮੀ ਵੀ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੇ। 25 ਘੋੜਸਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਨਲ ਹੈਮਿਲਟਨ ਦੇ ਨਾਲ ਗਿਆ, ਕੈਂਪ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ, ਅਤੇ ਮਾਰਚ ਦੀ ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਸਮਾਨ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ... 1860 ਵਿੱਚ ਮਖਦੂਮ, ਵਾਇਸਰਾਏ ਦੀ ਲਾਹੌਰ ਫੇਰੀ ਦੇ ਮੌਕੇ, ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਇੱਕ ਬਗੀਚੇ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਗ੍ਰਾਂਟ, ਰੁਪਏ ਦੀ ਕੀਮਤ। 150 ਪ੍ਰਤੀ ਸਾਲ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭੰਗੀਵਾਲਾ ਬਾਗ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।" 52

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਗੌਸਪੁਰ ਦਰਗਾਹ ਦੇ ਦੋਨੋਂ ਮੁਖੀਆਂ ਮੁਹੰਮਦ ਹਯਾਤ ਅਤੇ ਮੁਰਾਦ ਸ਼ਾਹ ਨੇ 1857 ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਯੋਗ ਇਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ। ਰਿਕਾਰਡ, "ਉਸਨੂੰ ਰੁਪਏ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦਾ ਇੱਕ ਸਨਦ ਅਤੇ ਖਿਲਾਟ ਮਿਲਿਆ। ਬਗਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ ਲਈ 200।"

ਸਰ ਚਾਰਲਸ ਯੂ. ਐਚਿਨਸਨ ਜੋ 1882-1887 ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ ਸਨ, ਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ

"ਸਰ ਜੌਹਨ ਲਾਰੈਂਸ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਨਾਲ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਖਿੱਚਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਸ-ਅਫਰੀਦੀ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਦਾਉਦਜ਼ਾਈ ਅਤੇ ਯੂਸਫਜ਼ਈ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਬੋਨੇਰ ਦੇ ਲੁਟੇਰੇ ਅਤੇ ਸਵਾਤ ਦੇ ਜੋਸ਼ਦਾਰਾਂ ਨੇ-ਉਸਦੀ ਪੁਕਾਰ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਨ ਲਈ ਮਾਰਚ ਕੀਤਾ ਸੀ। 54

ਐਚਿਨਸਨ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਫੌਜੀ ਰਣਨੀਤੀਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ "ਵਿਦਰੋਹ" ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਮੁਹੰਮਦ ਚਲਾਈ ਸੀ, ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਸਮਰਥਨ ਦੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:

"ਇਹ ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੁਹੰਮਦੀ [sic], ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਹੱਦੀ ਪਠਾਣ, ਐਡਵਰਡਜ਼ ਦੇ ਬੁੱਢੇ, ਸਾਡੇ ਮਿਆਰਾਂ 'ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਕਠੋਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਨ, "ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕੁਰਾਨ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਕਾਠੀ-ਕਮਾਨ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਸਨ।" ਸਿੱਖ ਭਰਤੀ ਹੋਏ, ਪਰ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਤੱਕ ਰੁਕੇ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਮਾਂਝੇ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਏ।" 55

ਇਹ ਸਿਰਫ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਜੋ "ਵਿਦਰੋਹ" ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਨਿਕਲੀ ਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਜਾਂ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚੋਂ ਭਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਦੇਖਾਂਗੇ।

ਹਿੰਦੂ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਅਤੇ ਫਿਰੰਗੀਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਮਦਦ ਨੂੰ ਫਿਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ

ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨੋਟ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿੰਨੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਕੁਮਾਰ, ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਅਤੇ ਉੱਘੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਉਪਲਬਧ ਵਰਣਨ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਾਫ਼ੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ।

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਹਰੀ ਚੰਦ ਅਤੇ ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ ਜੰਮੂ ਦੇ ਰਾਜੇ (ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ) ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਕਮਾਂਡਰ ਸਨ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੱਖ ਕਮਾਂਡਰ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ ਅਨੁਸਾਰ "ਬਗਾਵਤ" ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਹਰੀ ਚੰਦ

"ਸੀ ਸੀ ਇੱਕ ਘੋੜਸਵਾਰ ਅਤੇ ਚਾਰ ਪੈਦਲ ਰੈਜੀਮੈਂਟਾਂ ਅਤੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੀ ਇੱਕ ਬੈਟਰੀ ਦੀ ਜੰਮੂ ਟੁਕੜੀ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ। 1857 ਵਿਚ ਹੈਜ਼ੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਦੀਵਾਨ ਨਿਹਾਲ ਚੰਦ... ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ 1857 ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਲਈ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਝੱਜਰ ਦੇ ਨਵਾਬ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਬਗਾਵਤ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ।" 56

ਕਾਂਗੜਾ ਜ਼ਿਲੇ ਦਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ [ਹੁਣ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ] ਵੀ ਇਸ ਜੰਮੂ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਅਤੇ "ਜੰਮੂ ਟੁਕੜੀ ਦੀ ਇਕ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬਗਾਵਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ।" 56A ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ।

ਪਿਰਥੀ ਸਿੰਘ, ਰਾਜਾ ਜੋਧਬੀਰ ਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਮੁੜ ਕਾਂਗੜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ

"ਮੱਧ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਲੜਿਆ, ਆਰਡਰ ਆਫ਼ ਮੈਰਿਟ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਦਾ ਖਿਲਾਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। 500. ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ, ਰਾਜਾ ਨੂੰ 1868 ਵਿੱਚ ਸਟਾਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਦਾ ਇੱਕ ਨਾਈਟ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਅੰਤਰ ਵਜੋਂ ਸੱਤ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ..." 57

ਕਾਂਗੜਾ ਦੇ ਇੰਦੌਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਟੇਕ ਚੰਦ ਨੇ ਵੀ.

"1848-49 ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਬਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਗਸ਼ਤ ਡਿਊਟੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ" ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। "58

ਮੰਡੀ ਕਾਂਗੜਾ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਰੋਸੈਂਟ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸ਼ਾਸਕ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ ਜੋ ਬਾਗੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਆਇਆ ਸੀ।

1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਮੰਡੀ ਦੇ ਰੀਜੈਂਟ ਵਜੋਂ, ਉਸਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ [ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼] ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ... ਉਸਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਵਾਧੂ ਜੱਥਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।
."59

ਬਭੌਰ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਦੇ ਰਾਏ ਰਤਨ ਚੰਦ ਅੱਗੇ ਆਏ

"ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਹਾਇਤਾ, ਆਪਣੇ ਕਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਵਧਣਾ ਅਤੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੌਰਾਨ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।"60

ਤਹਿਸੀਲਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਬਾਗੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਕੰਮ ਉਪਰੋਕਤ ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹਨ।

“ਉਹ 1857 ਵਿਚ ਅਜਨਾਲਾ ਵਿਖੇ ਸੀ, ਅਤੇ 31 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ 26ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦੇ 500 ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸਿਪਾਹੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕੀਤੀ ਸੀ... ਬਾਲਘਾਟ ਨੇੜੇ ਰਾਵੀ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਨੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਜੇਸ਼ ਨਾਲ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਗਭਗ 150 ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਚੀਫ਼ਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼ ਆਫ਼ ਨੋਟ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਖੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠਲੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਦਾ ਕਰਮ ਚੰਦ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਜਨਰਲ ਵੈਨ ਕੋਰਟਲੈਂਡ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ "ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਅਤੇ ਰੋਹਤਕ ਵਿਚਕਾਰ ਜਨਰਲ ਦੁਆਰਾ ਲੜੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿਚ ਸੀ।" ਗੋਰਖਿਆਂ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੇ ਜੁਤੇਗ ਵਿਖੇ, ਜਦੋਂ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲਿਆਇਆ; ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜੋ ਸਿਮਲਾ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ।63

ਬਗਲ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ,

"ਜੁਲੰਦੂਰ ਤੋਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੈਦਲ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਟੁਕੜੀ ਜਿੱਥੋਂ ਤੀਸਰੀ, 33ਵੀਂ ਅਤੇ 35ਵੀਂ ਬੰਗਾਲ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੇ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਮਲਾ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਹੋਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ... ਰਾਜਾ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਲਈ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ..." 64

ਸਮਕਾਲੀ ਪੁਰਾਲੇਖ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉੱਘੇ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਸਨ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਉਸੇ ਵਰਗ ਦੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, "ਮੌਂਟਗੋਮਰੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰਿਸਾਲਾ," ਜੋ ਮਸ਼ਹੂਰ "ਰੋਡਸਨ ਦੇ ਘੋੜੇ" ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ "ਬਗਾਵਤ" ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਘੋੜਸਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਰੈਜੀਮੈਂਟਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਟੁਕੜੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਨਵਾਬ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਮਾਮ-ਉਦ-ਦੀਨ ਖਾਨ, ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਤੇਜ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ, ਅਤੇ ਤੀਜਾ ... ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ..."65

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਚੀਫ਼ ਕਮਾਂਡਰ ਵਿਲਸਨ ਨੇ 1857 ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੈਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਸਲੀ ਚਰਿੱਤਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੰਨਿਆ ਕਿ "ਅਜਿਹੀ "ਵਿਭਿੰਨ ਸ਼ਕਤੀ" ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬੇਲੂਚੀ [sic], ਅਫਗਾਨ, ਸਿੱਖ, ਪਠਾਨ, ਡੋਗਰਾ [sic] ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਨੂੰ ਕਦੇ ਇਕੱਠਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਮਾਂਡ ਅਧੀਨ।66

ਕਾਏ ਜਿਸਨੇ "ਬਗਾਵਤ" ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਸਿੱਟੇ ਵਿੱਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਕਠਪੁਤਲੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ 'ਤੇ ਮੁੜ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ

“ਇਹ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਸੁਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਇਮ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਜੋਂ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।”67

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਕਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਜੋ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ ਸਿਪਾਹੀ (ਅਕਸਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਤੋਂ ਭਰਤੀ (ਜਾਂ ਮੁਸਲਿਮ-ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ) ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਾਏ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਬੇਲੂਚੀ [sic] ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਅਡੋਲ ਸਨ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੜੇ।” 68

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਲਈ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਨੇਪਾਲ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ "ਬਗਾਵਤ" ਦੇ ਬਾਅਦ ਖਤਮ ਹੋਈ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜੀ ਗਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੋਰਖਾ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਗੋਰਖਿਆਂ (ਜੋ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ ਸਨ) ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ। ਕਾਏ ਦੇ ਕਥਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੇਜਰ ਚਾਰਲਸ ਰੀਡ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸ਼ਨਗੁੰਜੇ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਮੰਡੀ, ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦੀ "ਗੋਰਖਾ [sic] ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਭਰੋਸਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਭੁਤ ਭਾਵਨਾ ਦੇਖਣ ਲਈ ਕੁਝ ਸੁੰਦਰ ਸੀ ... ਰੀਡ ਦਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸੌ ਤਕੜੇ ਗੋਰਖਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਇੰਨੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਲਖਨਊ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨੇਪਾਲ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ, ਜੰਗ ਬਹਾਦਰ 10 ਮਾਰਚ, 1858 ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗੋਰਖਾ ਸੈਨਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ।

ਕੀ ਇੱਥੇ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਨ ਜੋ 1857 ਵਿੱਚ ਮਹਾਨ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜੇ?

ਸਮਕਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਸਾਬਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਗੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਨਾ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਮੂਲ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਬਗਾਵਤ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ "ਪੂਰਾਬੇਹ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਛਾਉਣੀਆਂ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਗਾਵਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਲੰਡਨ ਵਿਚ ਇੰਡੀਆ ਆਫਿਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਨੇ 1857 ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਜਾਂ ਆਰਕਾਈਵਜ਼ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ "ਮੋਂਟਗੋਮਰੀ ਪੇਪਰਜ਼" ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ "ਦਿੱਲੀ ਨਿਊਜ਼" ਦਾ ਇੱਕ ਭਾਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਾਸੂਸਾਂ ਦੇ ਅਸਲ ਪੱਤਰ ਹਨ ਜੋ ਜੂਨ-ਸਤੰਬਰ, 1857 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦੇ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਾਸੂਸ, ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਮਰਾਜ ਨੇ 2 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ "35 ਸਿੱਖ ਬਨਾਰਸ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚੇ

ਸਨ, ਅਤੇ ਕੁਤੁਬ [ਕੁਤਬ] ਵਿਖੇ ਡੇਰੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡੇਹਲੀ [sic] ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। "70

ਜਾਸੂਸ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਚਿੱਠੀ, "ਅਲੀਪੁਰ ਦੇ ਰਾਮਜੀ ਦਾਸ" ਨੇ 19 ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਆਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਨੇ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਬਾਗੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ "ਗਊ-ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ੀ ਨੂੰ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੰਦੂਕ 70 ਬੀ ਤੋਂ

ਇਹਨਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੀ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚ ਬਾਗੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਸੀ।

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀਵਨ ਲਾਲ ਮੀਰ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜਾਂ "ਬਗਾਵਤ" ਦੀ ਪੂਰਵ ਸੰਧਿਆ 'ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਗਵਰਨਰ ਜਨਰਲ ਦੇ ਏਜੰਟ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੱਡ ਕਲਰਕ ਸੀ। ਜਦੋਂ 11 ਮਈ, 1857 ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਬਾਗੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਲਾਲ ਆਪਣੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਆਕਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾਸੂਸ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਮੰਨਿਆ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਲੂਣ ਖਾਧਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸ਼ੁਭ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜੇ ਮੈਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਦਿਲ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਸੀ।” 71

ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਡਾਇਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਜਿਸਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਚਾਰਲਸ ਥੀਓਫਿਲਸ ਮੈਟਕਾਫ਼, ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਲਾਲ ਦਾ 1885 ਵਿੱਚ ਦਾਨੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇੰਦਰਾਜ ਸਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਭਚਿੰਤਕ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਰਿਪੋਰਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਜੇ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੁੰਦੇ। 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਾਲਕ੍ਰਮਿਕ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਇੰਦਰਾਜ ਇੱਥੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

27 ਮਈ [1857]:

“ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਰੈਜੀਮੈਂਟਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ [sic] ਵਿਖੇ ਸਾਹਿਬਾਂ [ਅੰਗਰੇਜ਼] ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਰੈਜੀਮੈਂਟਾਂ ਦੇ ਕਈ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਬੰਧਤ ਸਨ, ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਿਖੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਰਗਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਾ ਤੋਂ ਗਾਰੰਟੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਹੈ।” 72

28 ਮਈ [1857]:

ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ 200 ਆਦਮੀ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪਹੁੰਚੇ।

1 ਜੂਨ [1857]:

“ਪਟਿਆਲੇ ਤੋਂ ਖ਼ਬਰ ਆਈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭੇਜੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸੀ ਰੈਜੀਮੈਂਟਾਂ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪਟਿਆਲੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫੋਰਸ ਵੈਰੀ ਹੈ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ. ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਆਪਣੇ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ...”74

21 ਜੂਨ [1857]:

“ਇੱਕ ਸੂਰਬੀਰ [ਘੜਸਵਾਰ] ਜੁਲੰਦੂਰ ਤੋਂ ਪੈਦਲ ਅਤੇ ਘੋੜਸਵਾਰ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਰੈਜੀਮੈਂਟਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਨ ਆਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਡੇਰੇ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।”

75

8 ਜੁਲਾਈ [1857] :

"ਪਿਸ਼ਾਵੂਰ [sic] ਫੌਜਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਭੇਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ 20,000 ਆਦਮੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ ਅਤੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਪਹੁੰਚਣਗੇ।"76

15 ਜੁਲਾਈ [1857]:

ਅੰਬਾਲਾ ਤੋਂ ਗ੍ਰੇਨੇਡੀਅਰ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕੰਪਨੀਆਂ ਆਈਆਂ, ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

27 ਜੁਲਾਈ [1857]:

“ਅੱਜ ਦੇ ਸਿੱਖ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਇਹ ਕਹਿਣ ਲਈ ਆਏ ਕਿ ਨਿਮਚ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ 200,000 ਕਾਰਤੂਸ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਘੱਟ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ।” 78

29 ਜੁਲਾਈ [1857]:

“ਕਈ ਸਿੱਖ, ਰਾਜਾ ਨਰੇਂਦਰ ਸਿੰਘ [ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ] ਦੇ ਰਖਵਾਲੇ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕੈਂਪ ਤੋਂ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ 'ਤੇਪਖਾਨੇ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਲਈ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਸਨ।

5 ਅਗਸਤ [1857]:

“ਕੁਝ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਪਟੀਸ਼ਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫੌਜਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣਾ ਪਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੂਰਬੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਹਾਇਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੀਆਂ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਬਣਾਵੇ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਫੀਲਡ ਤੋਪਾਂ ਸੌਂਪਣ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਕੁਝ ਮੌਕੇ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।” 80

6 ਅਗਸਤ [1857]:

“ਸਦੂਤ ਅਲੀ ਖਾਨ ਦੀ ਨਹਿਰ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ 41,000 ਰੁਪਏ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।” 81

26 ਅਗਸਤ [1857]:

“ਘੋਸ਼ ਮੁਹੰਮਦ, ਨਿਮੁਚ ਫੋਰਸ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਨਰਲ... ਨੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਅਤੇ ਚਾਰ ਘੋੜਸਵਾਰ ਉਸ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਨ

2 ਸਤੰਬਰ [1857]:

ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਘੋੜਸਵਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਬਿਨਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਆਏ

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਿੱਜੀ ਡਾਇਰੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਅਬਦੁਲ ਲਤੀਫ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ 1857 ਦਾ ਤਰੀਖੀ ਰੋਜ਼ਮਚਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਡਾਇਰੀ ਦਾ ਉਰਦੂ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸੀ, ਕੁਲੀਨਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਜ਼ਫ਼ਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀ। ਲਤੀਫ਼ ਬਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਦੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿੱਚ 27 ਜੁਲਾਈ, 1857 ਦੀ ਇੱਕ ਐਂਟਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

“ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਰਸਤਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਬਾਦਸ਼ਾਹ [ਜ਼ਫ਼ਰ] ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਇਹ ਅਫਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਸਿਰ ਲਈ ਦਸ ਰੁਪਏ ਇਨਾਮ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਹੈ ਉਹ ਝੂਠਾ ਹੈ।

ਡਾਇਰੀ ਵਿਚਲਾ ਇਹ ਇੰਦਰਾਜ ਸਿਰਫ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਹਕੂਮਤ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਹੁਤੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਅਫਵਾਹ ਸੀ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਬਾਰੀ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿੱਖ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਆਏ [ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਤਰਨਾਕ ਅਤੇ ਅਸਲ ਬਹਾਦਰੀ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਪੰਛੀ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਕਾਰਨ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਉਡਣਾ] ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਰੋਸਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ।

ਲਤੀਫ਼ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ਕਿ 17 ਅਗਸਤ 1875 ਈ.

“ਜੰਮੂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ 200 ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਬਾਰੀ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਹ ਕੇਵਲ ਜੀਵਨ ਲਾਲ ਅਤੇ ਅਬਦੁਲ ਲਤੀਫ਼ ਦੀਆਂ ਡਾਇਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਾਗੀਆਂ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਸੀ। ਜੇ. ਕੇਵ ਬ੍ਰਾਊਨ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਈਸਾਈ ਪਾਦਰੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਚਲੇ ਗਏ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਵੀ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਪੜ ਵਿਖੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਾਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ.

"ਰੋਪੜ [ਰੋਪੜ] ਵਿਖੇ ਦੰਗੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਪੰਜ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ, ਸਿਰਦਾਰ ਮੋਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ, ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।"

ਲੁਧਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ

"ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਦੇ ਦੋ ਬੰਦਿਆਂ [ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿਖੇ ਮੂਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੇ] ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਇੱਕ ਜੇਹਲਮ ਦਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ, ਇੱਕ ਜਾਸੂਸ ਵਜੋਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ; ਇੱਕ ਹੋਰ ਜਿਸਨੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਯਾਰਕ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਮਾਂਝਾ ਸਿੱਖ ਸੀ।" 86

ਐਮ.ਆਰ. ਗੁਬਿਨਸ ਮਾਲ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਸੀ ich ਨੇ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਠੀਕ ਪਹਿਲਾਂ ਚੌਦਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਅਵਧ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਵਿਦਰੋਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਸਰ ਹੈਨਰੀ ਲਾਰੈਂਸ (ਅਵਧ ਦੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ) ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਣ ਗਿਆ, ਖੁਫੀਆ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਨਵੰਬਰ 1857 ਵਿੱਚ ਲਖਨਊ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏ। in Oudh (1858, ਲੰਡਨ) ਵਿੱਚ ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵੇਰਵੇ ਹਨ।

31 ਮਈ, 1857 ਨੂੰ, ਗੁਬਿਨਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਲਖਨਊ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬਾਗੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੇ। ਇਹ ਗੁਬਿਨਸ ਦੁਆਰਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ "ਤਿੰਨ ਆਦਮੀ 48ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤਿੰਨ 13ਵੀਂ ਨੇਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਸਿੱਖ [ਸਿੱਖ] ਸੀ।"87

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤੀਆਂ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਰੋਸਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੱਥ ਨੂੰ

ਵੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਬਾਗੀ ਫੌਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਖਨਊ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਬਿਨਜ਼ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਸ.

“ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ [ਸਿੱਖ] ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਗਏ ਸਨ; ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਅਲਾਰਮ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਸਰੋਤ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਜਾੜਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਚੌਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ... ਸਿੱਖ [ਸਿੱਖ] ਉਜਾੜਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੌਰਿਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ ... ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਮਾਰੂਥਲ ਵੀ।” 88

ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉੱਥੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਦੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਿੱਖ ਸਨ ਜੋ ਅਜਿਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਨਾਕਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਸੂਸ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਜਿਹੇ ਕਠੋਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਬਿਨਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ:

“ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਚਾਰ ਦੀ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਗੜੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸਾਲਦਾਰ ਸ਼ੇਰੇ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਧੀਨ, ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਾਊਸਾਂ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਇੱਕ ਚੌਕੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਸ਼ੇਰੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇੱਕ ਰਾਤ ਸਾਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਚੁਣੀਏ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸੁਣ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਇੱਕ ਭਰੌੜੇ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਅਹੁਦੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਪਟਨ ਹਾਵੇਸ ਹੇਠਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਲੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪ ਲਿਆ। ਉਜਾੜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ [ਸਿੱਖ] ਨੇੜੇ ਆਇਆ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ ਕਿ ਸਾਡੀ ਰੱਖਿਆ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤੱਕ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ: ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ; ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ, ਜੇਕਰ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲਈ ਗਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਕਤਲੇਆਮ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨਗੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਰੋਹੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਚ ਤਨਖਾਹ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਲਝਣ ਵਿੱਚ ਲੰਘਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ੇਰੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇੱਕ "ਸਾਹਿਬ" ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਰਾਜਦੂਤ ਤੁਰੰਤ ਉੱਡ ਗਿਆ।”

ਅਵਧ ਵਿਦਰੋਹ ਬਾਰੇ ਗੁਬਿਨਸ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੁਲਾਈ 1857 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ "ਵੱਡੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾ" ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ।

“ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਆਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਛੇ ਜਾਂ ਸੱਤ; ਅਤੇ ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਕਿ ਰਾਹਤ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਜਾੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ

ਕਈ ਸਿੱਖ [ਸਿੱਖ], ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 13ਵੀਂ ਨੋਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਦੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਗੁਬਿਨਜ਼ ਨੇ ਅਗਸਤ (1857) ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

"ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ. ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਉਜਾੜ ਗਏ ਸਨ; ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਗੁਪਤ ਸੰਚਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਨਾ ਕਰਨ।" 91

ਗੁਬਿਨਸ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧੂਰੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਫਸਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਿੱਖ ਫੌਜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰਚੀ ਗਈ ਸੀ।

"ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਦੱਸੀ ਗਈ ਸੀ: ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ, ਸਿੱਖ [ਸਿੱਖਾਂ] ਨੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਜੱਦੀ ਤੋਪਖਾਨੇ, ਇੱਕ ਦਿੱਤੇ ਸੰਕੇਤ 'ਤੇ, ਮੇਰੀ ਪੋਸਟ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਯੂਰਪੀਅਨ ਉੱਤੇ ਮੋੜਨ ਲਈ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਦੇਸੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਹਮਲਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਗੁਬਿਨਸ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਸਾਵਧਾਨੀ ਦੇ ਉਪਾਅ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ [ਗੁਬਿਨਸ] ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ "ਆਖਿਰਕਾਰ ਸੋਚੀ ਗਈ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ।" 92

ਚੀਫ਼ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼ ਆਫ਼ ਨੋਟ ਇਨ ਪੰਜਾਬ (ਖੰਡ 1) ਵਿੱਚ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਤਾਇਨਾਤ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਦਰੋਹ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਤਲੇਆਮ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕਠੋਰ, ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਤੋੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਦੇ ਵੇਰਵੇ ਹਨ।

"4 ਜੂਨ 1857 ਨੂੰ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ 37ਵੀਂ ਨੋਟਿਵ ਇਨਫੈਂਟਰੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਤੇ ਮੌਜੂਦ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕੋਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ੱਕੀ ਹਰਕਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ 37ਵੀਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਮਾਮਲਾ ਇੱਕ ਮੰਦਭਾਗੀ ਗਲਤੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ; ਅਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕੋਰ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੇ ਇੰਨੇ ਗੰਭੀਰ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਬੰਦੂਕਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ; ਪਰ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨ ਤੋਂ ਭਜਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

“ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਨਾਰਸ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਣੀ-ਜਿੰਦਾਂ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਸਨ। ਵੀਹ ਲੱਖ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ, ਸਿੱਖ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਦੀ ਇਕ ਟੁਕੜੀ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੁਆਰਾ ਸਖ਼ਤ ਕਲੈਕਟਰ ਦੀ ਅਦਾਲਤ, ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਚਿਣਾਈ ਵਾਲੀ ਇਮਾਰਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਛੱਤ 'ਤੇ ਕੁਝ ਬਾਰਾਂ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਅਤੇ ਫੈਲਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਟੈਂਡ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਅਤੇ ਗੁੱਸਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਦੇ, ਖਜ਼ਾਨਾ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ, ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦਾ। ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਲੰਮੀ ਜੂਨ ਦੀ ਰਾਤ ਤੱਕ, ਸਰਦਾਰ, ਪੰਡਤ ਗੋਕਲ ਚੰਦ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਥਤ, ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਸਵੇਰ ਤੱਕ, ਛੋਟੀ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਯੂਰਪੀਅਨ ਫੌਜ ਦੁਆਰਾ ਟਕਸਾਲ ਵੱਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਜੈਨੂਪੁਰ ਵਿਖੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਟੁਕੜੀ ਤਾਇਨਾਤ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਦੇ ਤਬਾਹ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ, ਆਪਣੇ ਕਮਾਂਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਸੰਯੁਕਤ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੈ ਕੇ ਲਖਨਊ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਲਈ, ਉਹੀ ਦੁਖਾਂਤ ਬਨਾਰਸ ਵਿਖੇ ਵਾਪਰਿਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।”

93

ਇਸ ਲਈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮਕਾਲੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕ ਪਰਿਵਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਅਮੀਰ ਪਰਿਵਾਰ ਸਨ ਜੋ 1857 ਦੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਬਾਕੀ ਭਾਰਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਗਵਾਲੀਅਰ, ਹੈਦਰਾਬਾਦ, ਜੈਪੁਰ, ਜੋਧਪੁਰ, ਕੋਟਾ, ਭੋਪਾਲ, ਧਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸੀ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਇਆ ਸੀ।

ਇਹ ਗੰਭੀਰ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ, ਜੀਂਦ ਜਾਂ ਕਪੂਰਥਲਾ (ਜੋ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ) ਵਰਗੀਆਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ (ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ) ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ? ਇਸ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਧਰਮ ਦਾ. ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਉਲਝਣ ਬਿਨੂਰ ਦੇ ਨਾਨਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼

ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਾਰਤਿਕ ਦੀ 7ਵੀਂ ਸੁਦੀ ਸੰਮਤ 1915 (1858) ਦੇ ਇਸ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ ਲਿਖਿਆ:

“ਇਹ ਮੇਰੀ [ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਦੀ] ਨਹੀਂ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਗੋਰਖਿਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸੀ।” 94

ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਗੋਰਖਾ ਹਿੰਦੂ ਸਨ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ “ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ” ਵੀ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮੀ ਧਰਮਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਨ, ਉਸਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਪੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਮੰਦਭਾਗਾ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਨੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਦੀ ਖੋਚਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸਰਾਸਰ ਝੂਠ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਮਿੱਥ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਗੱਲ ਇੱਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। 1857 ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਸ਼ਣ 1857 ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜੇ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਅੜੀਅਲ ਰਵੱਈਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮ ਅਤੇ ਬਦਨਾਮੀ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਬੇਮਿਸਾਲ ਜ਼ਬਰ ਅਤੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਦਮਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਮਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਹੀ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਕਾਰੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਲਾਈਨ ਹੈ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਅਸਲ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਅਤੇ 1857 ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ:

1 ਜਾਰਜ ਐਚ. ਹੋਡਸਨ (ਐਡੀ.), ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੈਨਿਕ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ: ਮੇਜਰ ਡਬਲਯੂ.ਐਸ.ਆਰ. ਹੋਡਸਨ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ, ਜੌਨ ਡਬਲਯੂ. ਪਾਰਕਰ ਐਂਡ ਸਨ, ਲੰਡਨ, 1859, ਪੰਨਾ. 246.

2 ਥਾਮਸ ਲੋਵੇ, ਮੱਧ ਭਾਰਤ: 1857 ਅਤੇ 1858 ਦੇ ਬਗਾਵਤ ਦੌਰਾਨ: ਔਰੰਗਾਬਾਦ ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਦਮਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੇਜਰ ਜਨਰਲ ਸਰ ਹਿਊਗ ਰੋਜ਼, ਜੀਸੀਬੀ, ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਗੇਡੀਅਰ ਸਰ ਸੀ. ਸਟੂਅਰਟ, ਕੇਸੀਬੀ, ਲੌਗਮੈਨ, ਲੰਡਨ, 1860, ਪੀ. 324. 3 ਮਜ਼ਮੂਦਾਰ, ਆਰ. 618.

4 ਵਿਲੀਅਮ ਹਾਵਰਡ ਰਸਲ, ਮਾਈ ਇੰਡੀਅਨ ਵਿਦਰੋਹ ਡਾਇਰੀ, [ਮਾਇਚੇਲ ਐਡਵਰਡਸ ਦੁਆਰਾ ਸੰਪਾਦਿਤ ਇੱਕ ਲੇਖ ਨਾਲ ਵਿਦਰੋਹ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ], ਕੈਮੇਲ ਐਂਡ ਕੰਪਨੀ, ਲੰਡਨ, 1957.pp. 150-151.

5 ਰਸਲ, 84.

6 ਇਬਿਦ, ਪੀ. 96.

7 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 80. ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਦੇਸੀ ਰੰਗਰੂਟਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਲਝਣ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਭਰਤੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੂਲ ਨਿਵਾਸੀ ਆਪਣੀ ਵਰਦੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰ ਦਾ ਕੱਪੜਾ (ਪਗੜੀ ਜਾਂ ਪੱਗ) ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, "ਹੋਡਸਨ ਦੇ ਘੋੜੇ" ਦੀ ਵਰਦੀ ਇੱਕ ਧੂੜ ਰੰਗ ਦਾ ਟਿਊਨਿਕ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਮੋਢੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਸੀਸ਼ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਅਤੇ "ਲਾਲਮ ਰੰਗ ਦੀ ਪੱਗ"। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਸ਼ਾਇਦ ਸਿੱਖ ਵਰਗਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਵੇਗਾ। ਦੇਖੋ ਹੋਡਸਨ, ਪੀ. 260

8 ਇਬਿਦ, ਪੀ. 192.

9 ਰਸਲ: ਪੰਨਾ ਨੰ. 192-194.

10 ਕੇ, ਜੌਨ ਵਿਲੀਅਮ ਕੇ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਪਾਹੀ ਯੁੱਧ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ 1857-1858, ਵੋਲ. III, ਲੰਡਨ, 1870 (ਭਾਰਤੀ ਰੀਪ੍ਰਿੰਟ ਏ ਹਿਸਟਰੀ ਆਫ ਦਿ ਗ੍ਰੇਟ ਰਿਵੋਲਟ 1988, ਪੰਨਾ 570।)

11 ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਗਜ਼ਟੀਅਰ ਭਾਰਤ ਦਾ, ਵੋਲ XX, ਕਲੇਰੇਂਡਨ ਪ੍ਰੈਸ, ਆਕਸਫੋਰਡ, 1908, ਪੀਪੀ 37- 38.

12 ਡਬਲਯੂ. ਐਲ. ਕੋਨਾਰਨ ਅਤੇ ਐਚ.ਡੀ. ਕ੍ਰੋਕ, ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨੋਟ, ਭਾਗ. II, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ, ਲਾਹੌਰ, 1910, ਪੀ. 395, 398.

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਗਵਰਨਰ, ਸਰ ਰੌਬਰਟ ਮੋਂਟਗੋਮਰੀ (1859-1865) ਨੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਕਬੀਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1857 ਦੇ "ਵਿਦਰੋਹ" ਨੂੰ ਕੁਚਲਣ ਲਈ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਫੌਜੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। . ਇਹ ਕੰਮ ਇੱਕ ਸੀਨੀਅਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਲੈਪਲ ਐੱਚ. ਗ੍ਰਿਫਿਨ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸਨੇ 1865 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਚੀਫ਼ਸ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਖੰਡ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ; ਇਸਨੂੰ 1890 ਵਿੱਚ ਚਾਰਲਸ ਫਰਾਂਸਿਸ ਮੈਸੀ ਦੁਆਰਾ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਡਬਲਯੂ ਐਲ ਕੋਨਾਰਨ ਅਤੇ ਐਚ ਡੀ ਕ੍ਰੋਕ ਨੇ 1909 ਅਤੇ 1910 ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 1909 ਅਤੇ 1910 ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨੋਟ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਅਤੇ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕੀਤਾ।

13 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ. II, ਪੀ. 408.

14 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ. II, ਪੰਨਾ 413-414.

15 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ. II, pp.28 420-421.

16 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 424.

17 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 464.

18 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ. II, ਪੀ.ਪੀ.

472-473.

19 ਚੀਫ਼ਜ਼ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਵੋਲ, I, ਪੀ.221.

20 Ibid, p. 414.

21 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 475.

21 ਏ ਹਾਡਸਨ। ਪੀ. 183.

22 ਹੋਡਸਨ। ਪੰਨਾ 197-198.

23 ਹੋਡਸਨ, ਪੀ. 201.

24 ਹੋਡਸਨ, ਪੀ. 269

24 ਏ ਹਾਡਸਨ, ਪੀ. 300

25 ਹੋਡਸਨ, ਪੰਨਾ 301-302.

26 ਹੋਡਸਨ, ਪੀ. 313.

27 ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਮੈਕਡੋਵੇਲ ਨੇ ਹੋਡਸਨ, ਪੀ. 313.

28 ਹੋਡਸਨ, ਪੀ. 302. ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਜਰ ਹਾਡਸਨ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ (ਜਾਰਜ ਐਚ. ਹੋਡਸਨ, ਜੋ ਮੇਜਰ ਹਾਡਸਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਵੀ ਸੀ) ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਫੈਕਟਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਵਹਿਸ਼ੀਆਨਾ ਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ। ਜਾਰਜ ਐਚ. ਹੋਡਸਨ ਦੀ ਦਲੀਲ ਅਨੁਸਾਰ, ਮੇਜਰ ਹਾਡਸਨ ਇੰਨਾ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਰਬਰਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ।

29 ਚੀਫ਼ਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, Vol.II, p. 395

30 Ibid, pp. 420-421.

31 Ibid, pp. 407-408

32 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 412

33 ਚੀਫ਼ਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, Vol.II, p. 464.

34 ਚੀਫ਼ਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਭਾਗ 1, ਪੀ.20.

35 Ibid, p.32.

36 ਚੀਫ਼ਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਵੋਲ. 1, ਪੀ. 46.

37 Ibid, p. 98-99.

38 Ibid, pp. 201-202

39 ਹੋਡਸਨ, ਪੀ. 301.

40 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ. 1, ਪੰਨਾ 202-203.

41 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ. 1, ਪੀ. 231.

42 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 256-257.29

43 Ibid, p. 257

44 ਚੀਫਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਵੋਲ. 1, ਪੀ. 291.

45 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 322.

46 Ibid, pp. 332-333.

47 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 396.

48 ਚੀਫਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਵੋਲ. II, ਪੀ. 41.

49 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 179.

50 Ibid, pp. 180-181.

51 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ. II, ਪੰਨਾ 181-182, 189.

52 Ibid, pp. 306-307.

53 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 308.

54 ਚਾਰਲਸ ਐਚੀਸਨ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕ: ਲਾਰਡ ਲਾਰੈਂਸ, ਕਲੇਰਡਨ ਪ੍ਰੈਸ, ਆਕਸਫੋਰਡ, 1892, ਪੀ. 72. 5

55 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 81.

56 ਚੀਫਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਵੋਲ.

II, ਪੀ. 132. 56A Ibid, Vol I, p.

76.

57 ਮੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਵੋਲ

ਆਈ, ਪੀ. 79.

58 Ibid, p. 108.

59 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 118.

60 Ibid, p. 143.

61 ਚੀਫ਼ਜ਼ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਵੋਲ I, ਪੀ.ਪੀ.

265-266.

62 Ibid, Vol. II, ਪੀ. 136.

63 Ibid, Vol. II, ਪੀ. 457

64 ਚੀਫ਼ਸ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਵੋਲ. II, ਪੀ.

483-484. 65 Ibid, p. 99.

66 ਪੱਤਰ ਮਿਤੀ 23 ਸਤੰਬਰ, 1857 ਕੇਏ, ਵੋਲ. iii, ਪੀ. 656. 67 ਕੇਏ, ਵੋਲ II, ਪੀ. 603.

68 Ibid, p. 611.

69 ਕੇ, ਵੋਲ. iii, ਪੰਨਾ 605-606.

70 ਰਸਲ, ਪੀ. 89.

70 ਏ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਲੰਡਨ, ਇੰਡੀਆ ਆਫਿਸ ਰਿਕਾਰਡ, ਸਰ ਰੌਬਰਟ ਮੋਂਟਗੋਮਰੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਕਾਗਜ਼, ਮਿਸ ਯੂਰ ਡੀ 1019/3, [ਖੰਡ III: 1857 ਵਿੱਚ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਘੇਰਾਬੰਦੀ ਦੌਰਾਨ ਜਾਸੂਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਸਮੇਤ]।

70 ਬੀ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ 4, ਆਈ.ਬੀ.ਆਈ.ਡੀ.

71 ਚਾਰਲਸ ਥੀਓਫਿਲਸ ਮੈਟਕਾਫ਼ (ਟਰ.), 30 ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੇ ਦੋ ਬਿਰਤਾਂਤ

ਦਿੱਲੀ, ਦਿੱਲੀ, [ਭਾਰਤੀ ਐਡੀਸ਼ਨ] 1974, ਪੀ. 77.

72 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 103.

73 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 105.

74 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 110.

75 Ibid, p. 125.

76 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 143.

77 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 152.

78 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 168

79 Ibid, pp. 171-172.

80 Ibid, p. 183.

81 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 184.

82 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 208.

83 Ibid, p. 217.

84 ਅਬਦੁਲ ਲਤੀਫ਼ (Tr. & ed. ਖਲੀਕ ਅਹਿਮਦ ਨਿਜ਼ਾਮੀ), 1857 ਕਾ ਤਰੀਕੀ ਰੋਜ਼ਨਾਮਚਾ, ਨਦਵਤੁਲ ਮੁਸਨੇਫੀਨ, ਦਿੱਲੀ, 1958, ਪੰਨਾ. 152.

84 ਏ ਇਬਿਦ, 162.

85 J. Cave-Browne, The Punjab & Delhi in 1857, Vol I, Govt. ਪੰਜਾਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1970 (ਪਹਿਲਾ ਐਡੀਸ਼ਨ 1861), ਵੋਲ. 1, ਪੀ. 225.

86 ਲੁਧਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗਜ਼ਟੀਅਰ, ਸਰਕਾਰ ਪੰਜਾਬ, ਲਾਹੌਰ, 1914, ਪੀ. 88. 87 ਐੱਮ.ਆਰ. ਗੁਬਿਨਸ, ਅਵਧ ਵਿੱਚ ਵਿਦਰੋਹ, ਐੱਮ.ਆਰ. ਬੈਂਟਲੇ,

ਲੰਡਨ, 1858, ਪੀ. 109. 88 Ibid, pp. 211-212.

89 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 212.

90 Ibid, pp. 228-229.

91 ਇਬੀਡ, ਪੀ. 274.

92 ਇਬਿਦ, ਪੰਨਾ 276.

93 ਚੀਫ਼ਜ਼ ਐਂਡ ਫੈਮਿਲੀਜ਼, ਵੋਲ I, ਪੀਪੀ. 428-429.

94 ਚਤੁਰਵੇਦੀ, D. N. (Tr.) ਵਿੱਚ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਸਰਕਾਰ। ਭਾਰਤ ਦਾ, 1998, p. 15.

ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੇ ਡੈਸਕ ਤੋਂ ਪੱਤਰ

ਸੁਨੀਲ ਭਾਟੀਆ ਦੁਆਰਾ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਦੇਸਤ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨਾ ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਰਜੀਹ ਸੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਵੱਡਾ ਬੇਟਾ ਬੱਸ ਰਾਹੀਂ ਸਕੂਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰ ਦੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਹੈਂਡਲਬਾਰ ਫੜੀ ਖੜ੍ਹਾ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਬੱਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਝੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਬੱਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਮੇਰੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਿਆ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੇਪਹੀਆ ਵਾਹਨ ਰਾਹੀਂ ਬੱਸ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਬੱਸ ਰੁਕੀ, 'ਚੰਗੀ ਫੱਟਣ ਲਈਆਂ ਪਰ ਆਵੀ ਕੁਸਕਾ ਨਹੀਂ।' (ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕੁੱਟਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ)। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ 'ਚੰਗਾ ਕਿਤਾ ਅਪਨਾ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਫੈਂਟੀਅਨ ਚੜ ਬੰਦੀ ਆਵੇ ਤੇਤੇ ਪੁਟਰ ਹੈ, ਜੇਠੇ ਆਵੇ ਜਾਹੀ ਹਰਕਤ ਕਰੀ ਉੱਤੇ ਦੋ ਲਾ ਦੇਵੀ।WKoin Jemavar Hovey Ga Koi Uchi Nevi Gal Ho Jan Di' ਕਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕੀਤੀ। (ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ; ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕਰੋ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਦੁਰਘਟਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੌਣ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ?)

ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਾਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਖ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਭਟਕਣ ਨਾ ਦੇਣ। ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ.

ਮਾਂ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਬੈਠੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬਾ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ "ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਪੁੱਤਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਬਦਨਾਮ, ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਮਾਰਦਾ ਸੀ।" merea soura ਥਾਣੇਦਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੇਤਰਾ। ਅਤੇ ਗੰਨਾ ਵੱਢਣ ਲਈ ਵਰਤੇ ਗਏ ਤੇਜ਼ਧਾਰ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲ ਲਏ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਨਵਾਂ ਐਸਐਚਓ ਆਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਲੱਗਾ "ਦੇਖ ਭਰਜਾਈ ਤੇਰੇ ਮੂੰਡੇ ਨਹੀਂ ਫੇਰ ਮਾਰ ਕੁੱਟੇ ਕਿਤੀ, ਹੂੰ ਦਾਸ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਨਾ। . ਮਨੁ ਤੈ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਮਾਰ ਦਾ। (ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਫਿਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ੁਰਮ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਕਰਾਂ। ਮੈਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹਾਊਸ ਆਫਿਸ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ)। ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ "ਲੈ ਜਾਇਓ। ਠਾਣੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰੋ। ਥੋਡੇ ਦਿਨ ਬੰਦ ਰਹੇ ਗਾ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਜਾਵੇ ਗਾ" ਉਸਨੂੰ ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਉ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਰੱਖੋ ਤਾਂ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝ ਆਵੇਗੀ ਕਿ ਇਸ ਘਿਨਾਉਣੇ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਕੀ ਹੈ। tey mamla rafa dafe kar data. ਅਗੋਂ ਤੋਇਨ ਸੰਭਲ ਲੇ। (ਇਸ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਲਈ ਘਿਓ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਲਈ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ)

ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇੱਕ ਔਰਤ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇ ਘਰ ਆਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਹਰਕਤ ਬਾਰੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਆਉਣ ਦਿਓ ਮੈਂ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕਰਾਂਗਾ। "ਚੰਗਾ ਕਿੱਟਾ ਪਹਿਣ ਦਾਸ ਦੇਤਾ।" (ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਔਰਤ ਨਾਲ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ)। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪੁੱਤਰ ਜਾਂ ਧੀ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦਾ ਜਵਾਬ ਠੰਡਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤਕਰਤਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਲੋਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ

ਕਿਸੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਧੀ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਗਲਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਅਸਾਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵੱਕਾਰ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁਬਾਨੀ ਦੁਰਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਛੇੜਛਾੜ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਗਲਤ ਨੋਟਿਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੋਸਤ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਬੋਲਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਨਹੀਂ ਮਾਣਦਾ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਗਰਟ ਪੀ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਨੋਟਿਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਦਰਭ ਸਿੰਧੂ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਾਜ ਆਪਸੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੂਹ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਨਰਕ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੌਕਸੀ ਸੀ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੌਕਸ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਵਾਰਡ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮੇਰੇ ਨਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੈਲਕੋਟ ਦੇ ਕਾਲਜ ਵਿੱਚ ਅੰਡਰ ਗਰੈਜੂਏਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਡਸਕਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਹ ਸੈਲਕੋਟ ਜਿੰਨਾ ਅਗਾਊਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ

ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਡਸਕਾ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੈਚ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਮਾਚਿਸ ਦਾ ਡੱਬਾ ਅਤੇ ਸਿਗਰੇਟ ਦਾ ਪੈਕ ਫਲੋਕੇਟ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਕਮੀਜ਼ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਉਹ ਧੋਣ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਕਮੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਿਗਰੇਟ ਦਾ ਪੈਕੇਟ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ andmatch stbox ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਕੇਟਾਂ ਬਾਰੇ ਦੇਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸੈਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਸਿਗਰਟ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਹੈ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਹੁੱਕਾ ਖਰੀਦ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪਾਣੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਧੂੰਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੈ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਮੇਰੀ ਕਮਰ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਜਾਣਨ ਲਈ ਮੁੜਿਆ ਕਿ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਕੌਣ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ 92 ਸਾਲ ਦੀ ਦੋਸਤ ਸੀ ਅਤੇ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਡੇਰਾ ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੀ। ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਛੂਹੇ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਸ ਦਾ ਕੱਦ ਚਾਰ ਫੁੱਟ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਰੀਰ ਨੀਵਾਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਾਰੇ ਆਧੁਨਿਕ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹਰ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਉੱਚਾ ਕੱਦ ਵਾਲਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਦੋਵਾਂ ਦਾ ਜਾਣਕਾਰ ਇਕ ਹੋਰ ਨੌਜਵਾਨ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਅਤੇ ਉਹ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਗੁਆਂਢੀ ਸੀ (ਵੰਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕੈਂਪ ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ)। ਉਸਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ “ਬੇਬੇ ਤੁਸੀਂ ਅੰਨਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਨ ਦੇ” (ਤੁਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ।)

ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਏਹ ਮੇਰਾ ਵਡਾ ਤਿਜ਼ਾ ਪੁੱਟਰ, ਪਰ ਨਲਾਇਕ ਹੈ, ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਿਤਾ ਤੇ ਮੇਰੀ ਤੋਇਨ ਅਲਗ ਰਹਾਨ ਦਾ (ਉਹ ਮੇਰਾ ਤੀਜਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਟਰ ਹੈ। ਅਤੇ ਉਹ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਅਤੇ ਅਣਵਿਆਹਿਆ ਹੈ ਇਸਲਈ ਉਹ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)। ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਜਵਾਬ ਦੀ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੀ ਸਹੇਲੀ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਜਵਾਬ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸ ਕਰ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਮੈਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਗਿਆ। ਚਿੱਟੀ ਲਿਨਨ ਦੀ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਉਸਦਾ ਚਿਹਰਾ, ਜੇਬ ਵਾਲੀ ਪਿੰਟ ਕੀਤੀ ਕਮੀਜ਼ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਚਿੱਟਾ ਸਲਵਾਰ (ਪੰਜਲਾ) ਇੰਨਾ ਸੁੰਦਰ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਧੁਨਿਕ ਪਹਿਰਾਵਾ ਉਸਦੇ ਸਾਢੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚਮਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਰਾਵਾ ਉਸ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨਾਲ ਵਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਝੁਰੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹੱਥ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਸਨ, ਉਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਯਾਦਗਾਰ ਪਲ ਸੀ।

ਉਹ ਸੱਜਣ ਮੇਰੇ ਪਿਛੇ ਆ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ “ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਨ ਦਾ ਸੀ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਬੇਬੇ ਦੇਏ ਤੀਜੇ ਪੁੱਟਰ” (ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਤੀਜੇ ਪੁੱਟਰ ਹੋ) ਮੈਂ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਪਿਆਰੀ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਲਈ ਉਸਦਾ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰਕ ਢਾਂਚਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸਲਾਮੀਆ ਸਕੂਲ ਦਾ ਮੌਲਵੀ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਗੁਜਰਾਂਵਾਲ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸਤ ਸਦਰ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਬੇਰੁਖੀ ਅਤੇ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਵਾਲੇ ਰਵੱਈਏ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਤ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਮਨ ਨਾਲ ਕਿਹਾ। “ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਨ ਦਾਸ ਵੀ

ਪਾਸ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਬਚਨ ਲੱਗ ਦਾ ਸਦਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ, ਜੇਡਾ ਕਰ ਲੈਂ ਦਾ ਸਾਡੇ ਦੇ ਖੰਡਨ ਨੂੰ ਦਾਨਿਸ਼ਮੰਦ ਕਹਣਾ ਸ਼ੁਰੂਏ ਹੋ ਜਾਨ ਦਾ। (ਮੇਰੇ ਦੇਸਤ, ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਬਾਰੇ ਕੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਾਂ। ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ) ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ। ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ 10ਵੀਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਯੋਗਤਾ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਬੁੱਧੀ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਵਾਲਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੂੰ ਕੀ ਕਰ ਸਕ ਦਾ ਏਹ ਕੁਓਂ ਸੋਚ ਦਾ ਮੇਰੇ ਵਸਤੇ ਲੋਕੀ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾਂ, ਤੇਨ ਸੋਚ ਤੇ ਦੇਜੇ ਵਸਤੇ ਕੀ। kar sak da hen .(ਤੁਸੀਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ਨਾ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ) ਇਹ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਲੋਕ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਧੀਆਂ-ਪੁੱਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੁਝ ਗਲਤ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸਤ ਦੇ ਪੁੱਤਰ-ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਦਾ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇਗੀ। ਉਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਘੇਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿਗਰਟਨੋਸ਼ੀ ਦੇ ਨੋਟਿਸਾਂ ਤੋਂ ਬਚਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸੰਦਰਭ ਸਿੰਧੂ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਾਜ ਆਪਸੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇਖਭਾਲ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੂਹ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਈ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਨਰਕ ਅਤੇ ਸਵਰਗ ਦਾ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੌਕਸੀ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਾਰਡ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਵਿਵਹਾਰ ਜਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਅਨੰਦ ਲਓ

ਆਦਰ ਸਾਹਿਤ

ਸੁਨੀਲ ਭਾਟੀਆ ਨੇ ਡਾ

ਭਾਰਤ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ

www.southasiaresearchcentre.in

dr_subha@yahoo.com

ਟੈਲੀਫੋਨ-91-11-27853470®

ਆਗਾਮੀ ਮੁੱਦੇ

ਮਾਰਚ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ.-3

ਪ੍ਰੋ: ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਐਮ.ਏ., ਐਮ.ਫਿਲ, ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਅਪ੍ਰੈਲ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ.-4

ਡਾ. ਰੇਬੀਨਾ ਯਾਸਮੀਨ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਦੀ ਇਸਲਾਮੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਦਾ ਸਨਮਾਨਯੋਗ ਅਹੁਦਾ ਸੰਭਾਲਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਧਿਐਨ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਡਾ: ਯਾਸਮੀਨ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਾਲ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਕਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰ ਆਫ਼ ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ (ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ.) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

HEC-ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੌਵੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਮਾਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਉਸਦੇ ਵਿਦਵਤਾ ਭਰਪੂਰ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਉਸਨੇ "ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ" ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ, ਜੋ ਕਿ ਨਾਮਵਰ ਬਲੂਮਸਬਰੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਛਾਪ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਯਾਸਮੀਨ ਦੀ ਪਛਾਣ ਡਾ. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ 'ਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਰਤ ਅਤੇ ਸੂਝ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਸੱਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਮਈ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ-5

ਰਜ਼ਾ ਨਈਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜੇਤੂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਖੋਜਕਾਰ, ਅਨੁਵਾਦਕ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਪਾਠਕ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਯੂਕੇ ਵਿੱਚ ਲੀਡਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਫੋਏਟਵਿਲੇ, ਯੂਐਸਏ ਵਿੱਚ ਅਰਕਨਸਾਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਮੱਧ ਪੂਰਬੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਛਲੇ ਇੱਕ ਦਹਾਕੇ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮਿਸਰ, ਯਮਨ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦ ਵਾਇਰ ਅਤੇ ਆਉਟਲੁੱਕ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਦ ਫਰਾਈਡੇ ਟਾਈਮਜ਼ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਤੰਬਰ 2014 ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਬੁੱਕਸ ਵੀਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਸੰਸਕਰਨ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਓਲੇਮੋਪੋਲੇ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਗਾਤਾਰ ਪੰਜ ਸੰਸਕਰਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਸਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਕੰਮ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲਖਨਊ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਟਰੇਚਰ ਫੈਸਟੀਵਲ (ਦੇਵੇਂ 2014 ਵਿੱਚ), ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਵਿਨੀਪੈਗ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਫੈਸਟੀਵਲ (ਕੈਨੇਡਾ, ਸਤੰਬਰ 2017), ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਾਹਿਤਕ ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ; ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ TEDx (ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ TEDxLUMS, ਲਾਹੌਰ,

ਅਪ੍ਰੈਲ 2018 ਵਿੱਚ) ਅਤੇ ਮਾਡਲ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ (ਸਭ ਤੋਂ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ LUMUN 17, ਲਾਹੌਰ, ਜਨਵਰੀ 2021 ਵਿੱਚ) ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਕਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ। ਉਹ ਯੂਕੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਕਾਰੀ 2013-2014 ਚਾਰਲਸ ਵੈਲੇਸ ਟਰੱਸਟ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਾਬੰਦੀਸ਼ੁਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਲੇਖਕ ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਕੰਮ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਉਦਘਾਟਨੀ 2017 ਜਵਾਦ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਇਨਾਮ ਲਈ ਉਪ ਜੇਤੂ/ਫਾਇਨਲਿਸਟ ਹੈ। ਉਰਦੂ-ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ (ਭਾਰਤ) ਲਈ, ਅਬਦੁੱਲਾ ਹੁਸੈਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਕਹਾਣੀ 'ਬਹਾਰ' (ਬਸੰਤ) ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਲੇਖਕ ਸੰਘ (ਅੰਜੁਮਨ ਤਰਾਕੀ ਪਾਸੰਦ ਮੁਸੰਨਫੀਨ) ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ। ਉਹ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਰ ਲੁਧਿਆਣਵੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, 2021 ਵਿੱਚ (ਕਵੀ ਦੀ 100ਵੀਂ ਜਨਮ ਵਰ੍ਹੇਗੰਢ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਜੂਨ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ-6

ਫਰਵਰੀ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ-2

ਡਾ: ਖੇਲਾ ਇਫ਼ਤਿਖਾਰ ਚੀਮਾ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਦੀ ਇਸਲਾਮੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਵਿਭਾਗ ਵਿੱਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਹਾਵਲਨਗਰ ਕੈਂਪਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵਜੋਂ ਤਾਇਨਾਤ ਹੈ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਗ੍ਰਾਂਟ ਖੋਜਕਾਰ ਵਜੋਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (UBC) ਨਾਲ ਅਤੇ ਲੀਸੇਸਟਰ, ਯੂਕੇ ਵਿੱਚ ਡੀ ਮੌਂਟਫੋਰਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਖੋਜ ਸਹਾਇਕ ਵਜੋਂ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਕਾਇਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ (2021) ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੀਐਚਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਅਧਿਐਨ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ। ਉਸਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਐਮਫਿਲ ਦੌਰਾਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਾਲ ਕੰਮ ਕੀਤਾ (ਪੰਜਾਬੀ

ਰਾਜਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ) ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ 3 ਜਰਨਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ (ਪਹਿਲੇ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ)। ਉਸਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਹਾਇਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਰਿਸਰਚ ਸਪੋਰਟ ਇਨੀਸ਼ੀਏਟਿਵ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਜਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪੀਐਚਡੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਫੀਲਡ ਰਿਸਰਚ ਅਤੇ ਡਾਟਾ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਲੰਡਨ ਯੂਕੇ ਦੀ SOAS ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। SOAS ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ "ਐਮਰਜੈਂਸ" (ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਸਾਊਥੈਮਪਟਨ) ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਜਰਨਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਕਸਫੋਰਡ, ਬਾਥ ਸਪਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਮੇਤ ਵੱਕਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਛੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਪੇਪਰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਾਊਥੈਂਪਟਨ। ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਕਰਮਸਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਕੂਲ ਇਲਫੋਰਡ, ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਯੂਕੇ ਦੇ ਡਾਇਸਪੋਰਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸਾਊਥਾਲ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਅਧਿਐਨ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ 'ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਹਿਲੀ ਖੋਜ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਖਿੱਤੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਘੱਟ ਜਾਣੇ-ਪਛਾਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ। ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਫੋਕਸ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਛਾਣ 'ਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਚੱਲੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਗ਼ਦਰ (ਇਨਕਲਾਬੀ) ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਉਸਨੇ "ਕੀਰਤੀ" ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੇ ਲਿਪੀਅੰਤਰਨ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿੱਚ) ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ; ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇੱਕ ਜਰਨਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਜਨਤਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਲਿਪੀਅੰਤਰਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਡਾ. ਤੇਹੀਦ ਅਹਿਮਦ ਚੱਠਾ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਇਲਪੁਰ ਯੰਗ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨਜ਼ ਕਲੱਬ-LYHC ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ LYHC ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। LYHC ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇੱਕ ਡਿਜੀਟਲ ਪੁਰਾਲੇਖ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ,

ਖੇਜਕਰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਨਲਾਈਨ ਗੱਲਬਾਤ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਖੇਜ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦੇ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਡਾ: ਮਹਾਜਨ (ਮਾਨਵ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ, ਦਿੱਲੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ) ਨੇ ਇੱਕ ਆਨਲਾਈਨ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ LYHC ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਥਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਅਨੁਕੂਲ ਮਾਹੌਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। "ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਣਾ: ਡਿਜੀਟਲ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰਨ ਇਕੱਠ"। ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਾਇਲਪੁਰ (ਫੈਸਲਾਬਾਦ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਕਰਵਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮੇਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹਿ-ਆਯੋਜਕ ਹੈ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ 2021 ਲਈ ਢਾਹਾਂ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਜਿਊਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਦਿਵਸ 'ਤੇ ਬੀਬੀਸੀ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੁਲਾਈ 2024 ਭਾਗ-3 ਨੰ-7

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਡਾ: ਰੱਣਕੀ ਰਾਮ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਗੇ

ਅਗਸਤ 2024 Vol-3 ਨੰ-8

ਪ੍ਰੋ: ਡਾ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੇਵੇਸ਼ਵਰ, ਐਮ.ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ); ਐਮ.ਐੱਡ., ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ., ਐਮਰੀਟਸ ਫੈਲੋ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗ੍ਰਾਂਟਸ ਕਮਿਸ਼ਨ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, 2017-2019 ਗੈਸਟ ਐਡੀਟਰ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅਪੀਲ:

ਅਸੀਂ ਸਲਾਹੀਅਤ ਦਾ ਮਹੀਨਾਵਾਰ ਅੰਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਸਹਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਲੇਖ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਦੋ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਅਪੀਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਈਮੇਲ 'ਤੇ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਣ:

dr.bhatiasunil@gmail.com

dr_subha@yahoo.com

ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸੇਵਾ ਹੋਵੇਗੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵਿਰਸਾ: ਹਵੇਲੀ ਟੋਡਰ ਮੱਲ

ਹਵੇਲੀ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ

ਹਵੇਲੀ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਜਿਸਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ ਹਵੇਲੀ ਜਾਂ ਜਹਾਜ਼ ਮਹਿਲ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਦੀ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ (ਹਵੇਲੀ) ਹੈ, ਜੋ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਅਧੀਨ ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਗਵਰਨਰ ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਨ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਵਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

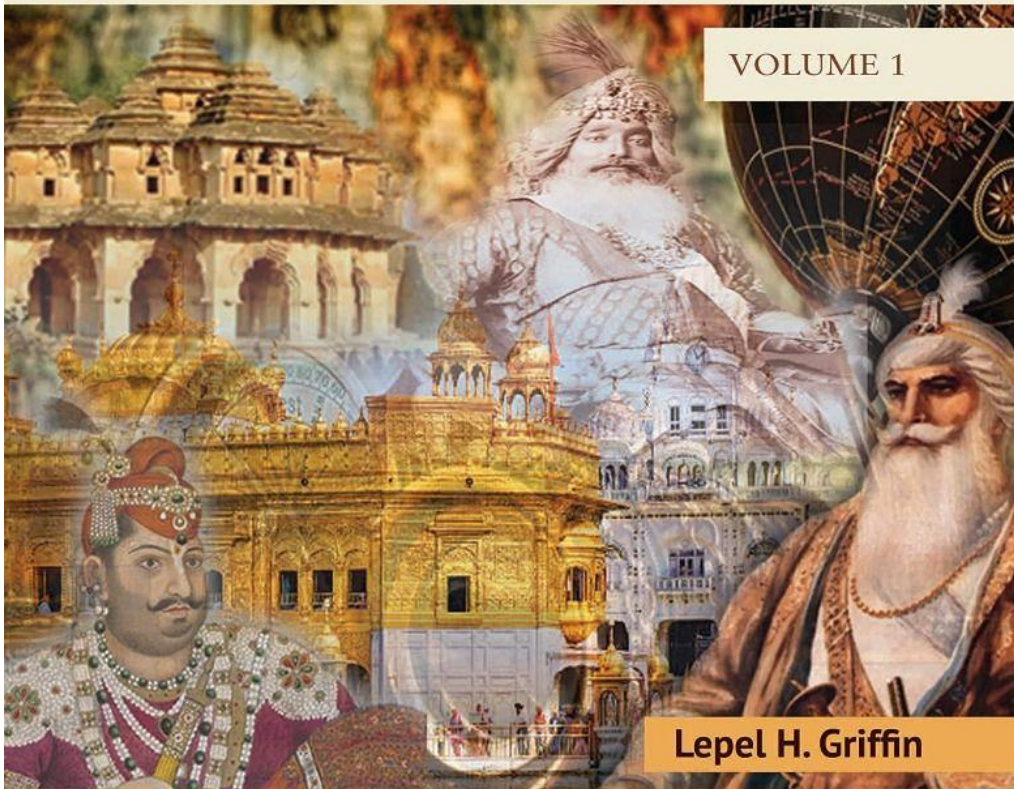
ਇਹ ਹਵੇਲੀ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ 1 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਸਰਹਿੰਦ-ਰੂਪਨਗਰ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਪਾਸੇ ਹਰਨਾਮ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ INTACH ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ SGPC ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ:

The Rājās of the Punjāb

Being the History of the Principal States
in the Punjab and their Political Relations
with the British Government

Second Edition

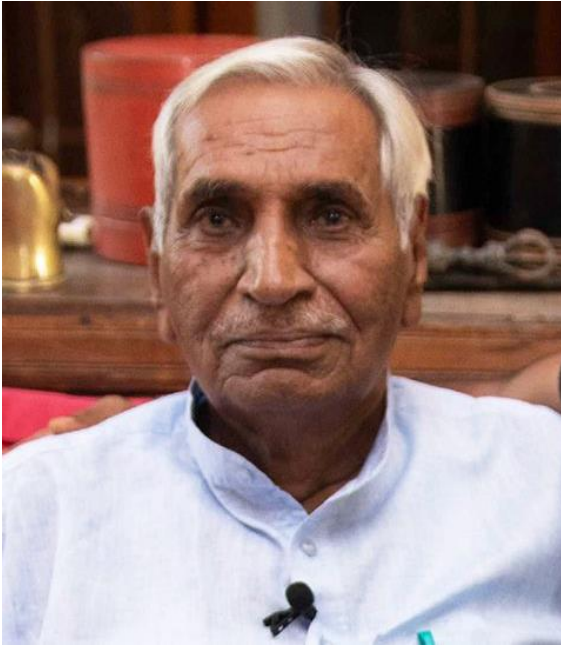

VOLUME 1

Lepel H. Griffin

ATLANTIC

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ: ਈਸ਼ਰ

ਈਸ਼ਰ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ - ਜੇ ਹਿੰਦੂ ਸਨ, ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਲਗਭਗ 100 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰ ਬੇਲਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ (ਸੁੰਦਰ ਹਰੀ ਘਾਟੀ, ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਦੇ ਨਾਲ, ਫਲਾਂ ਦੇ ਦਰੱਖਤ, ਗਾਵਾਂ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਝੌਂਪੜੀਆਂ। ਇੱਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ: ਬੇਲਾ)- ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦਾ ਘਰ, ਇੱਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਦਮੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਹੋਏ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਣ ਵਾਲੀ ਭੀੜ ਪਿਸਤੌਲ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਈਸ਼ਰ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਡਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(ਕੌਰਟਸੀ: ਬੀਬੀਸੀ)

.

ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸ਼ਬਦ: ਧੋਖਾ

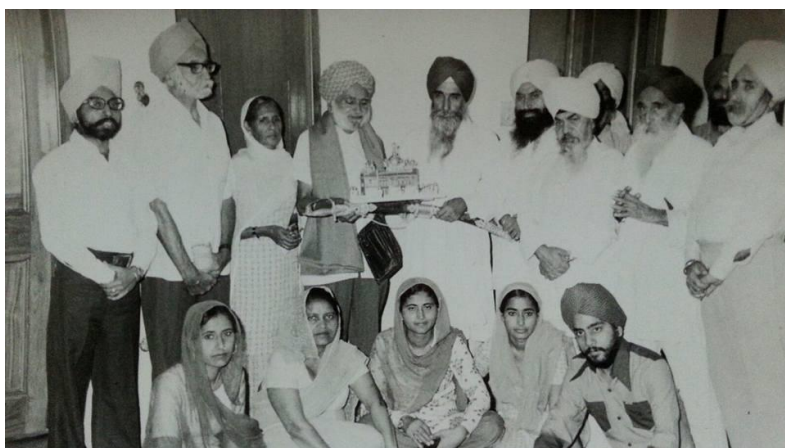
1. ਵਲਾਉਣਾ
2. ਵਿਸਾਹੁਣਾ
3. ਖੁੱਕ
4. ਠਗਣੀ
5. ਫਰ ਫੰਦੀਆ
6. ਫੰਦਣਾ
7. ਕੁੱਛੁਡ
8. ਝਾਡਾ
9. ਅਨਾਓ
10. ਬਹਿਕਾਉਣਾ
11. ਭੁੰਦਲਾਉਣਾ

ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਲੋਕ: ਗਿਆਨੀ ਧਨਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ

(ਗਿਆਨੀ ਧਨਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ)

ਗਿਆਨੀ ਧਨਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ (12 ਜੁਲਾਈ 1912 - 3 ਅਪ੍ਰੈਲ 1980) ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਵਿਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਜਨਮੀ, ਸੀਤਲ ਨੇ 300 ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕਈ ਗੀਤ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ ਅਤੇ 2 ਸਾਹਿਤ ਅਕੈਡਮੀ ਅਵਾਰਡਾਂ ਸਮੇਤ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਅਤੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਹ ਇੱਕ ਮੋਢੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੰਗੀਨ ਛਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ। ਸੀਤਲ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਭਾਰਤ ਲਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਰਜਿਸਟਰਾਰ, 1960 ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

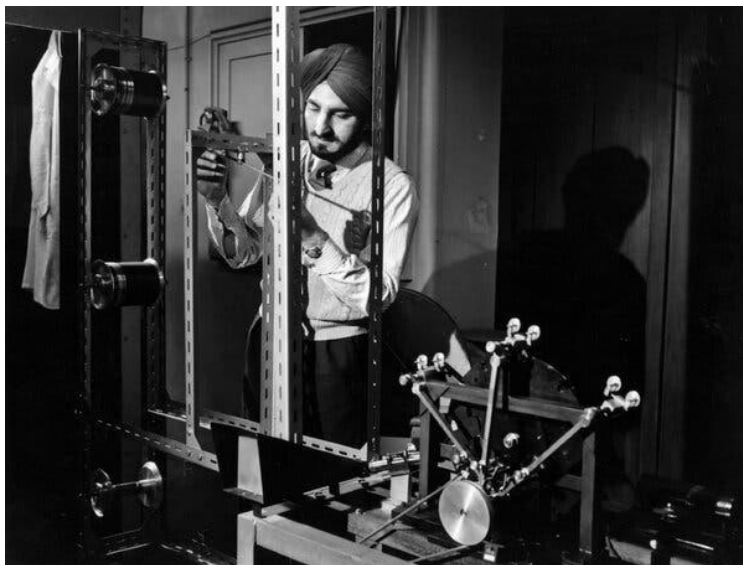

ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ: ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪਾਨੀ (ਫਾਈਬਰ ਆਪਟਿਕਸ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ)

ਇੱਕ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਉੱਦਮੀ ਜਿਸਨੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਚਿੱਤਰ ਨੂੰ ਕੱਟਿਆ, ਉਸਨੇ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਆਪਟੀਕਲ ਖੋਜ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੰਮ ਕੀਤਾ

(ਨਰਿੰਦਰ ਐਸ. ਕਪਾਨੀ 1955 ਵਿੱਚ ਇੰਪੀਰੀਅਲ ਕਾਲਜ ਲੰਡਨ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਵਿੱਚ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈਰੋਲਡ ਹੌਪਕਿਨਜ਼ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਜੋ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਫਾਈਬਰ ਆਪਟਿਕਸ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਅਜੋਕੀ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤਾ।)

ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪਾਨੀ ਦਾ ਜਨਮ 31 ਅਕਤੂਬਰ, 1926 ਨੂੰ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਕਸਬੇ ਮੋਗਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 200 ਮੀਲ ਦੂਰ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪਾਨੀ, ਕੋਲਾ ਉਦਯੋਗ

ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ; ਉਸਦੀ ਮਾਂ, ਕੁੰਦਨ ਕੌਰ ਕਪਾਨੀ, ਇੱਕ ਘਰੇਲੂ ਔਰਤ ਸੀ। ਆਗਰਾ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ (ਹੁਣ ਡਾ. ਭੀਮ ਰਾਓ ਅੰਬੇਡਕਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ) ਤੋਂ ਗ੍ਰੈਜੂਏਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਸਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਹਰਾਦੂਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।

1954 ਵਿੱਚ, ਨੇਚਰ ਲੇਖ ਦੇ ਛਪਣ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਬਾਅਦ, ਡਾ. ਕਪਾਨੀ ਨੇ ਸਤਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਮੂਲ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੰਡਨ ਵਿੱਚ ਡਾਂਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਦੋਵੇਂ ਨਿਊਯਾਰਕ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਰੇਚੈਸਟਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੰਪਨੀ ਬਾਉਸ਼ ਐਂਡ ਲੋਂਬ ਨਾਲ ਸਲਾਹਕਾਰ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ, ਰਾਜ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਪਾਨੀ ਇਲੀਨੋਇਸ ਚਲੇ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਡਾ. ਕਪਾਨੀ ਨੇ ਇਲੀਨੋਇਸ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਨ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧੀ, ਕਿਰਨ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿੰਦਰ ਕਪਾਨੀ ਦੀ 2016 ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਡਾ. ਕਪਾਨੀ ਆਪਣੇ ਦੋ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਚਾਰ ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਏ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪਰਿਵਾਰ: ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ

(ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ)

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 16 ਸਤੰਬਰ 1929 ਮੁਲਤਾਨ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਭਾਰਤ (ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮੌਤ 27 ਸਤੰਬਰ 2011 (ਉਮਰ 82 ਸਾਲ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ (ਸਤੰਬਰ 16, 1929 – 27 ਸਤੰਬਰ, 2011) ਇੱਕ ਲੇਖਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਕੁਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ[1] ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਡੀਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਟੀਵੀ ਸੀਰੀਅਲ ਡਰਾਮੇ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਾਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਮੰਨਾ ਸਿੰਘ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮ ਮਨ ਜੀਤੇ ਜਗ ਜੀਤ (1973) ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਰਾਧਾ ਸਲੂਜਾ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਮੁਟਿਆਰ (1979) ਅਤੇ ਸੁਰਮਾ ਭਗਤ (1993) ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ 2004 ਵਿੱਚ ਕਾਲੀਦਾਸਾ ਅਵਾਰਡ ਜਿੱਤਿਆ ਅਤੇ 82 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਵਜੋਂ ਨਾਗਲ ਡੈਮ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾ ਡਰਾਮਾ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਖੇਡਿਆ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੰਗਮੰਚ ਸਫ਼ਰ 1958 ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਥੀਏਟਰ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। 1958 ਵਿੱਚ, ਉਹ ਭਾਖੜਾ ਨੰਗਲ ਵਿੱਚ ਤਾਇਨਾਤ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਹਾਈਡ੍ਰੋਲਿਕ ਮਾਹਿਰ ਵਜੋਂ ਡੈਮ ਸਾਈਟ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਡੈਮ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ, ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸੇਵੀਅਤ ਆਗੂ ਖਰੁਸ਼ਚੇਵ ਅਤੇ ਬੁਲਗਾਨਿਨ ਨੰਗਲ ਆਏ ਅਤੇ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਲਈ ਉਸੇ ਸ਼ਾਮ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ੋਅ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਸ਼ੋਅ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਸਨ - ਗੋਪੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮਹਾਰਾਜ; ਯਾਮਿਨੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ, ਪੰਡਿਤ ਬਿਰਜੂ ਮਹਾਰਾਜ; ਲਾਲ ਚੰਦ ਯਮਲਾ ਜੱਟ; ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸ਼ੋਅ ਆਏ ਹੋਏ ਪਤਵੰਤਿਆਂ ਅਤੇ ਭਾਖੜਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ੋਅ ਦੀ ਰਿਹਰਸਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਵਰਕਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਅਰਥ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਮਜ਼ਦੂਰ ਚੰਗੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ'। ਇਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਰਕਰਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਦਿਨ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਕੁਝ ਰੁਕੇ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵਰਕਰਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਲੋਹੜੀ ਮੌਕੇ ਛੁੱਟੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਿਆਂ ਕੰਮ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਇੱਕ ਨਾਟਕ "ਲੋਹੜੀ ਦੀ ਹੜਤਾਲ" ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਪੰਜ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੱਕ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ।

ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਥੀਏਟਰ ਗਤੀਵਿਧੀ ਪੰਜਾਬ ਹੈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਇਪਟਾ ਲਗਭਗ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸੀਮਤ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਾਲੇ ਥੀਏਟਰ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਥੀਏਟਰ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ 1964 ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਵਿਸ਼ਵ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। 1969 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਕੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਥੀਏਟਰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਅਕਸਰ ਪੇਂਡੂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਕੋਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਥੀਏਟਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰੰਤਰ ਕੰਮ ਦੁਆਰਾ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਜੇ ਥੀਏਟਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਿਤ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਇਸਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ।

ਉਸਨੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਮੁਹਾਵਰਾ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ

ਇੱਕ ਥੀਏਟਰ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਥੀਏਟਰ ਸੀ - ਅਵਾਮੀ ਥੀਏਟਰ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੇ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਥੀਏਟਰ ਫੈਸੀ ਆਡੀਟੋਰੀਅਮ ਜਾਂ ਸੰਪੂਰਣ ਰੋਸ਼ਨੀ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿੱਥੇ ਅਭਿਨੇਤਾ ਸਿੱਧੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ, ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਔਸਤਨ 150 ਰਾਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਔਰਤਾਂ, ਮਰਦ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਆਏ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਫੰਡ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ। ਉਹ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਲਈ ਅਕਸਰ ਟਰੈਕਟਰ ਟਰਾਲੀਆਂ, ਸਾਈਕਲਾਂ, ਬੈਲ ਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਹੀ ਮੀਲਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰੰਗਮੰਚ ਲਈ ਦਰਸ਼ਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਉਸਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ, ਵਿਹਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਲਾ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹਨ। ਉਸ ਲਈ ਰੰਗਮੰਚ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸਬੰਧ ਸੀ। ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਇੱਕ ਥੀਏਟਰ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਹੋਂਦ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦਾ ਥੀਏਟਰ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਉਸਨੇ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ। ਉਸਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਿਹਤਰ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਸੀ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ, ਪਾਰਕਾਂ, ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਦਾਜ ਲਈ ਕਤਲ, ਹਿਰਾਸਤੀ ਮੌਤਾਂ, ਪੁਲਿਸ ਅੱਤਿਆਚਾਰ, ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਦਲਿਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਘਾਣ, ਅੱਤਵਾਦੀ ਕਤਲਾਂ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼, ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅਸਮਾਨਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁੱਕੜ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਉੱਤੇ।

1970-2010 ਦੇ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ, ਸਮਾਜਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਲਈ ਉਸਦੇ ਥੀਏਟਰ ਨੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜੋ ਹਾਸੀਏ 'ਤੇ ਪਈਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ - ਔਰਤਾਂ, ਦਲਿਤਾਂ, ਬੇਜ਼ਮੀਨੇ - ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੇ ਹਮਰੁਤਬਾਏ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਵਾਦਪੂਰਨ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਟੇਜ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਕਤੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਟਰੀਟ ਥੀਏਟਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਉਸਨੇ 200 ਦੇ ਕਰੀਬ ਨਾਟਕ ਲਿਖੇ s, ਸਤਾਰਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ 7 ਸੰਗ੍ਰਹਿਤ ਜਿਲਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਉਸ ਦੇ ਥੀਏਟਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਥੀਏਟਰ ਲਹਿਰ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੇਂਡੂ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਰੰਗਮੰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵਾਲੇ ਕਈ ਥੀਏਟਰ ਕੰਪਲੈਕਸ ਬਣਾਏ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਥੀਏਟਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨਿਯਮਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਮੂਹ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਦਰਸ਼ਕ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਹੈ।

ਉਸਦੇ ਥੀਏਟਰ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਮੁਹਾਵਰੇ ਨੇ ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਬਾਰੇ ਸਥਾਪਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਨੇ ਥੀਏਟਰ ਕਲਾ ਅਤੇ ਆਮ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਖਤ ਵਿਛੋੜਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੇ ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਕਲਾ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ ਜੋ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ।

ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਥੀਏਟਰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਕੋਡਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ। ਉਹ ਪੇਸ਼ੇਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਥੀਏਟਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਰਥਕ ਸਹਿਯੋਗ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਭਾਈਵਾਲੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਥੀਏਟਰ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀਕਰਨ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਥੀਏਟਰ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਕਾਰਕੁਨ ਵਧੇਰੇ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਥੀਏਟਰ ਅਭਿਆਸ 'ਤੇ ਸਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਹੈ।

1981 ਵਿੱਚ, ਸਾਥੀ ਕਾਮਰੇਡਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ, ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਲੋਕ ਸਭਾਚਾਰ ਮੰਚ (ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਲਈ ਲੋਕ ਮੰਚ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਇੱਕ ਮੰਚ ਜਿੱਥੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਮੰਚ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ

ਅੰਤਰ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪੇਂਡੂ ਥੀਏਟਰ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। . ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਕੋਰ ਗਰੁੱਪ ਇਸ ਛਤਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੇ ਫਰਕ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਥੀਏਟਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜਾਂ ਥੀਏਟਰ ਲਈ ਇੱਕ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਦਰਸ਼ਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਥੀਏਟਰ ਟਿਕਾਉ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਇਨਾਮ. ਥੀਏਟਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਇਨਾਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੱਖੇ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੀ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀ। 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ, ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ 'ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ' ਦਾ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਸਕਰਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜੁੜਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਟਕ ਬਾਬਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਏਕ ਕੁਰਸੀ ਏਕ ਮੋਰਚਾ ਆਟੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਟਕਦੇ ਲੋਗ, ਅਤੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਪੁਆਰਾ ਦੀ ਜਰ ਸਨ। ਪੰਜਾਬ ਸੰਕਟ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਉਸ ਦੀ ਤਰਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਧਰਮਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਆਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਗੂੰਜਿਆ - ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਨਾ ਖਾਲਿਸਤਾਨ, ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਿਸਾਨ।

ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲੇ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ, ਸਨੇਹ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਲਈ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਜਿਸ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ 1993 ਵਿੱਚ ਵੱਕਾਰੀ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕੈਡਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਲੀਦਾਸ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਲ 2004 ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਅਵਾਰਡ, ਪੰਜਾਬ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਅਵਾਰਡ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪਛਾਣ 2006 ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਸਮੂਹਾਂ, ਲੇਖਕਾਂ, ਕਵੀਆਂ, ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰੰਗਮੰਚ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਲਈ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਮਰਪਣ ਅਵਾਰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕਠੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਕੁੱਸਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ 30,000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਇੱਕਠੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪੇਂਡੂ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਖੇਤਰ

ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਘੱਟ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ 2005 ਵਿੱਚ 'ਪੰਜਾਬੀ ਆਫ਼ ਦਾ ਈਅਰ' ਐਵਾਰਡ ਵੀ ਮਿਲਿਆ।

ਉਹ 27 ਸਤੰਬਰ, 2011 ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਦਿਨ, 27 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦਿਵਸ ਵਜੋਂ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਸੈਨਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮੁਸਲਿਮ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਵਰਗੀ ਪਿਤਾ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਫੋਰਮੈਂਡ ਟਰੱਸਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਖਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰੋਬਾਰ: ਧਰਮਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ ਨੇ ਡਾ

(ਡਾ. ਧਰਮਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ)

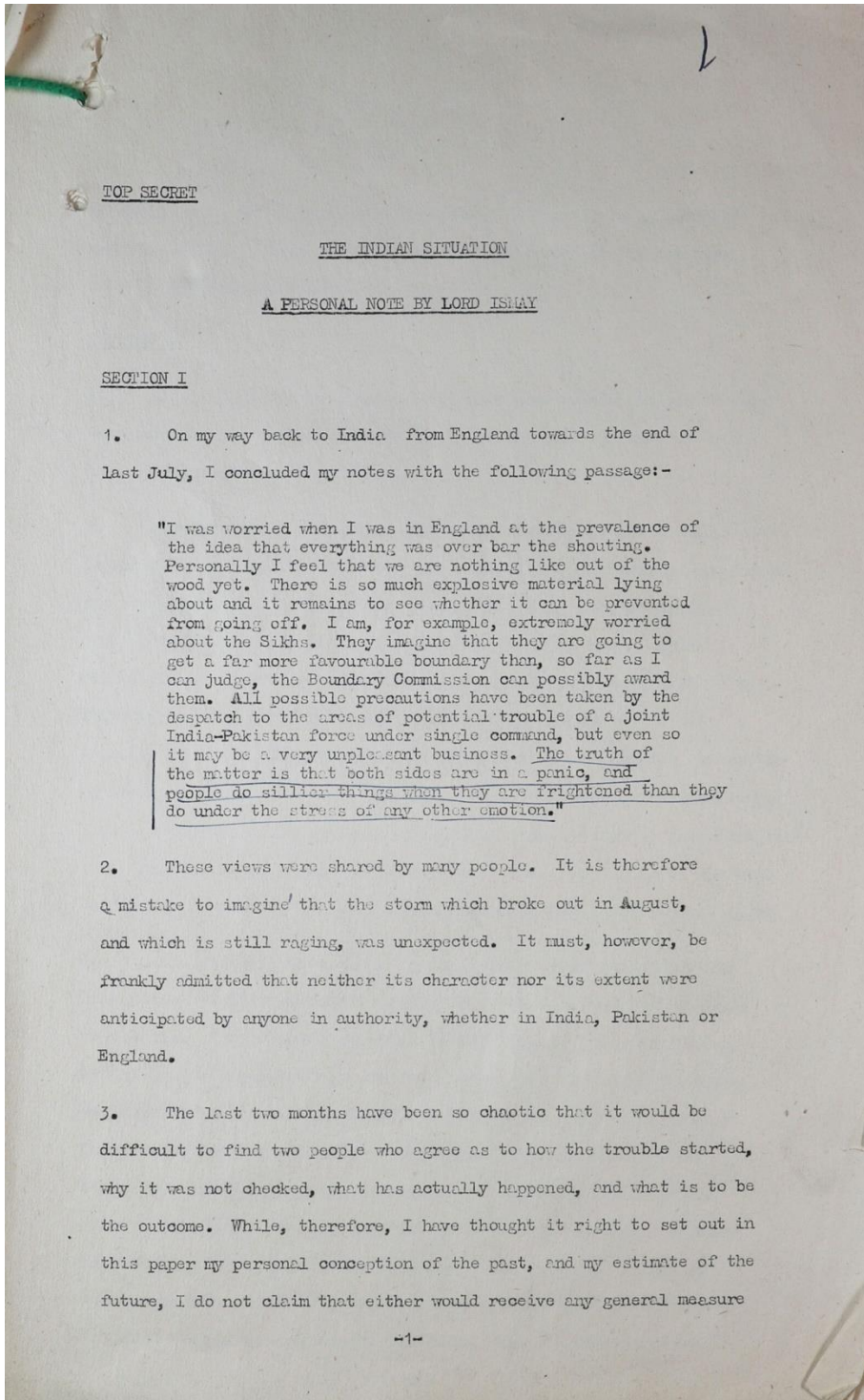
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉੱਘੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਡਾ: ਧਰਮਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ।

1999 ਵਿੱਚ ਡਾ: ਧਰਮਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ ਨੂੰ ਇੰਡੀਅਨ ਅਕੈਡਮੀ ਆਫ਼ ਫਾਈਨ ਆਰਟਸ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਸੌਲੀ, ਮਨਾਲੀ, ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਖੇ ਰਿਜ਼ੋਰਟ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਣਾ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬ੍ਰਿਜ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਡਾ: ਧਰਮਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ, ਜੋ ਕਿ ਬ੍ਰਿਜ ਖਿਡਾਰੀ ਸੀ, 100 ਸਾਲ, ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਅਤੇ ਵੀਹ ਦਿਨ ਜੀਵਿਆ; ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ 5 ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਣਾ ਨੇ ਕਸੌਲੀ ਸਥਿਤ ਆਪਣੇ ਰਿਜ਼ੋਰਟ ਵਿਖੇ ਸਾਲਾਨਾ ਡਾ. ਧਰਮਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ ਮੈਮੋਰੀਅਲ ਬ੍ਰਿਜ ਟੂਰਨਾਮੈਂਟ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ।

(ਰਾਣਾ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ (ਟਰਾਫੀ ਦੇ ਨਾਲ) ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਕਰਨ, ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਅੱਗੇ ਖੜੇ ਹੋਏ।)

ਖਜ਼ਾਨਾ ਪੁਰਾਲੇਖ ਦਸਤਾਵੇਜ਼:

ਕੈਟਾਲਾਗ ਹਵਾਲਾ: DO 121/69 ਸੰਦਰਭ - ਲਾਰਡ ਇਸਮਏ ਲਾਰਡ ਮਾਊਂਟਬੈਟਨ ਦਾ ਚੀਫ਼ ਆਫ਼ ਸਟਾਫ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਨੇੜਿਓਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ।

ਪ੍ਰਤੀਲਿਪੀ

ਸਿਖਰ ਗੁਪਤ

ਭਾਰਤੀ ਸਥਿਤੀ

ਲਾਰਡ ਇਸਮੇ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਨਿੱਜੀ ਨੋਟ

ਸੈਕਸ਼ਨ ।

ਪਿਛਲੇ ਜੁਲਾਈ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨੋਟਸ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ:-

“ਮੈਂ ਚਿੰਤਤ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੀ। ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਲੱਕੜ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿਸਫੋਟਕ ਸਮੱਗਰੀ ਪਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਬਾਕੀ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਮੈਂ ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਹਾਂ। ਉਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀਮਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਸੀਮਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਵਾਰਡ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਇੱਕ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਸੰਭਾਵੀ ਮੁਸੀਬਤ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਸੰਭਵ ਸਾਵਧਾਨੀ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੋਝਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਅਤੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਤਣਾਅ ਵਿੱਚ ਡਰੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਬੇਵਕੂਫੀ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ”

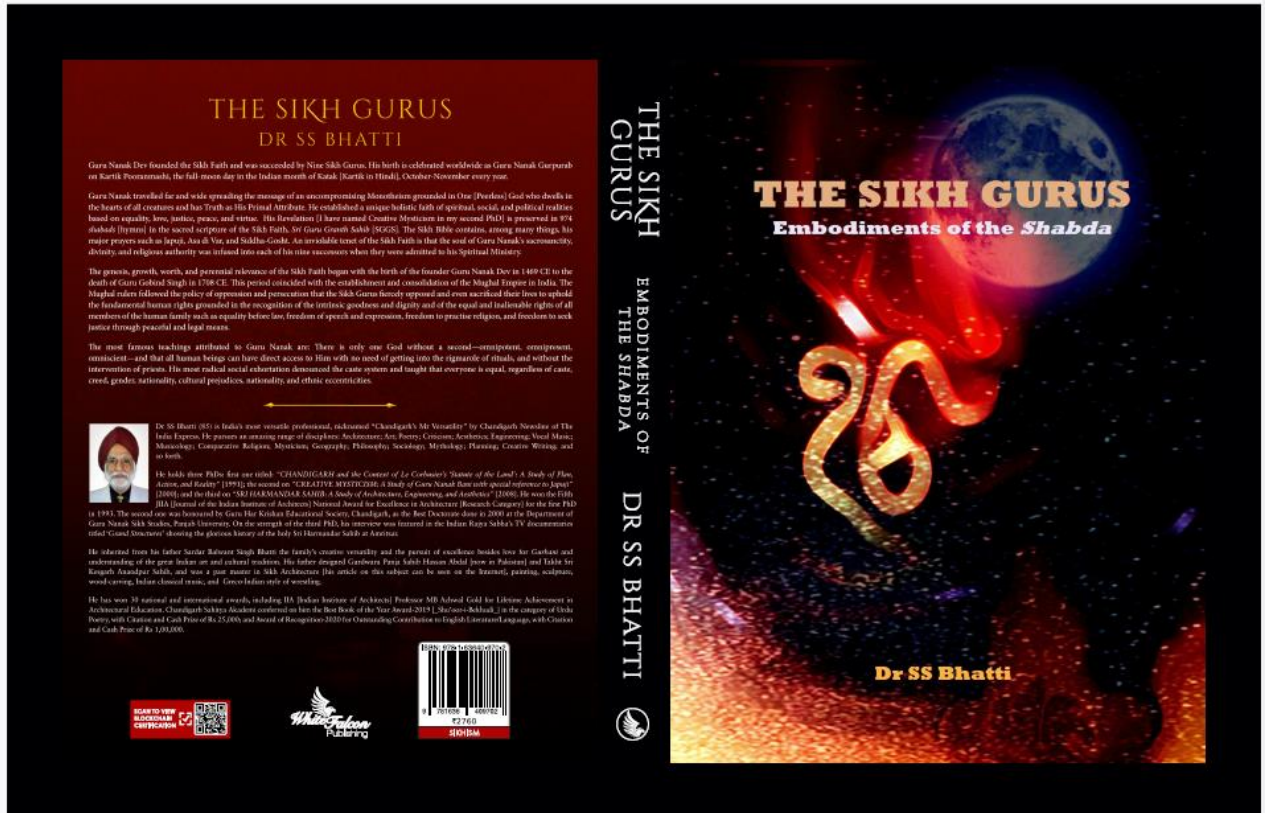
ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਗਲਤੀ ਹੈ ਕਿ ਡੂਫਾਨ ਜੋ ਅਗਸਤ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਭੜਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਹੱਦ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਭਾਰਤ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ।

ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਇੰਨੇ ਹਫੜਾ-ਦਫੜੀ ਵਾਲੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਦੋ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਮੁਸੀਬਤ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਇਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਤੀਜਾ ਕੀ ਨਿਕਲਣਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਲਈ, ਮੈਂ ਇਸ ਪੇਪਰ ਵਿੱਚ ਅਤੀਤ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਧਾਰਨਾ, ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਅਨੁਮਾਨ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਸਹੀ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਆਮ ਮਾਪ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ।

ਹੋਰ ਵੇਰਵਿਆਂ ਲਈ ਕਲਿੱਕ ਕਰੋ

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/partition-of-british-india/source-1b/>

ਪੁਸਤਕ ਸਮੀਖਿਆ:

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ: ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ: ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ

ਲੇਖਕ: ਡਾ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ: ਵ੍ਹਾਈਟ ਫਾਲਕਨ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, 2023 (ਪਹਿਲਾ

ਐਡੀਸ਼ਨ, ਪੰਨੇ: 344; ਮੁੱਲ: 2760 ਰੁਪਏ)

ਦੁਆਰਾ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਗਈ: ਪ੍ਰੋ. ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ, #14017, 30

Ave, Surrey, BC, Canada

ਡਾ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ ਇੱਕ ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਸਮੀਖਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ "ਹੋਲਿਸਟਿਕ ਸਕਾਲਰ" ਅਤੇ "ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਅਵਤਾਰ" ਕਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਡੀਅਨ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨਿਊਜ਼ਲਾਈਨ ਨੇ ਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ, ਕਵਿਤਾ, ਪੇਂਟਿੰਗ, ਸੁਹਜ-ਸ਼ਾਸਤਰ, ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਧਰਮ, ਰਹੱਸਵਾਦ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਗਿਆਨ, ਫਿਲਾਸਫੀ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਭੂਗੋਲ, ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਰਚਨਾਤਮਕ ਲੇਖਣ ਸਮੇਤ 55 ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਸਨੂੰ "ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੀ ਮਿਸਟਰ ਵਰਸੇਟਿਲਿਟੀ" ਦਾ ਉਪਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। , ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ। ਸਿਖਲਾਈ ਦੇ ਕੇ, ਡਾ: ਭੱਟੀ ਇੱਕ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਹਨ, ਜੋ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਕਾਲਜ ਆਫ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾਮੁਕਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਇਹ ਡਾ ਭੱਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਪਾਰਕ ਰਾਜ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਇੱਕ ਬਹੁਮੁਖੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ: ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਲੇਖਕ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਬਾਰੇ ਉਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ "ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ" ਕਿਹਾ। ਪਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਖੰਡ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ "ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ" ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। 85 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ, ਡਾ: ਭੱਟੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਜਨਮ ਸਾਖੀਆਂ (ਹਾਜ਼ੀਓਗ੍ਰਾਫਿਕਲ ਬਿਰਤਾਂਤਾਂ), ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਰੇ ਉਪਲਬਧ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋ: ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਅਗਲਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਭਾਗ ਹਨ: ਭਾਗ I ਵਿੱਚ "ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਰੇ ਜੀਵਨੀ ਸੰਬੰਧੀ ਨੋਟਸ" ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ; ਸੈਕਸ਼ਨ II ਵਿੱਚ ਸੈਕਸ਼ਨ I ਤੋਂ "ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੱਗਰੀ" ਵਜੋਂ ਫੁਟਕਲ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ ਸੈਕਸ਼ਨ III ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ "ਕਾਵਿ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ" ਹੈ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇੱਕ ਟੁਕੜੇ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਅਪਾਹਜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ; ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੀ ਸਮੀਖਿਆ ਸੈਕਸ਼ਨ I ਅਤੇ ਸੈਕਸ਼ਨ II ਦੇ ਕੁਝ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਲੇਖਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਲੋਗ ਵਿੱਚ, ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮਨੋ-ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਪੂਰਾ ਸਿਹਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ: "ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਰਹੱਸਵਾਦ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਸਿੱਕੇ ਹਨ: ਰਚਨਾਤਮਕ ਰਹੱਸਵਾਦ, ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ"।

ਇਸ ਖੰਡ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਪ੍ਰੋਲੋਗ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਅਤੇ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਪੈਰੰਬਰ ਹਨ ਜੋ ['ਰਚਨਾਤਮਕ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ] ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਉਹ ਅਨੰਦਮਈ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਹੈ। [ਰਹੱਸਵਾਦ ਵਿੱਚ] ਨਿਰੰਤਰ ਅਨੰਦ ਵਜੋਂ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਨੂੰ ਨਾਮ-ਖੁਮਾਰੀ ਨਾਨਕਾ ਚੜ੍ਹੀ ਰਹੇ ਦਿਨ ਰਾਤ [ਨਾਨਕ, ਰੱਬ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਜੋ ਸ਼ਰਾਬ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਰਾਤ ਅਤੇ ਦਿਨ ਬੇਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਲੱਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ]"। ਡਾ: ਭੱਟੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਉਪ-ਸਿਰਲੇਖ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ: "ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਹਨ, ਮਨੁੱਖੀ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਲੱਖਣ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਇਹ

ਦੁਰਲੱਭ ਮਨੁੱਖ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਘੜਿਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਆਮ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਨਮੋਲ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੇਥੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਪਵਿੱਤਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਅਟੱਲ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ (ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਲਈ 'ਨਾਮ' ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਸ਼ਬਦਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ: "ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸਯੋਗ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਯੰਤਰ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਾਪ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਗਿਆਨ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸਰਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤੱਕ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਅਦਭੁਤ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੁਨਰ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਜੋ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸੰਸਾਰਿਕ ਬੁੱਧੀਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ।

ਭਾਗ। ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਪਕ ਲਿਖਤ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦਾ ਹੈ: "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ: ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪੈਗੰਬਰ"। ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ, ਉਦਾਸੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਏਕਤਾ ਦੇ ਫਲਸਫੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ 65 ਪੰਨੇ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਇੰਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਲੇਖਕ ਨੇ ਡਾ. ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਬਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, "ਮੈਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਆ ਗਈ ਸੀ"। ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਰਹੱਸ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਹਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ

ਵਿਚ ਤੈਰਦਿਆਂ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਰਪਿਤ ਸਿੱਖ ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੈਰਾਨੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗਾ।

ਡਾ: ਭੱਟੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਇਸਦੀ ਸਾਦਗੀ, ਮੌਲਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਟੀਕਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ: “ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੈ-ਸਰਬ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ-ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਤੱਕ ਸਿੱਧੀ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਖਲ ਦੇ। ਪੁਜਾਰੀ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਸਮਾਜਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜਾਤ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿਖਾਇਆ ਕਿ ਜਾਤ, ਨਸਲ, ਲਿੰਗ, ਕੌਮੀਅਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖਪਾਤ, ਕੌਮੀਅਤ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਹਰ ਕੋਈ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ “*ਕਿਰਤ ਕਰੋ; ਵੰਡ ਛਕੋ; ਐਂਡ ਨਾਮ ਜਪੋ*” ।

ਲੇਖਕ ਗੁਰੂ ਦੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਿਖਿਆਨ ਕਰਦਾ ਹੈ: “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਹਿਲੇ ਪੈਰੀਬਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰਿਤ ਕੀਤਾ - ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਹੋਂਦ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਅਲੰਕਾਰਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ੀ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਅਤੇ ਉੱਚੇ, ਇਸ ਨੂੰ ਨੀਵੇਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਥਾਲੀ 'ਤੇ ਪਰੋਸਣਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਮੰਤਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ “ਇਮਾਨਦਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਕਮਾਓ; ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰੋ; ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ” । ਡਾ: ਭੱਟੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪਰਕਾਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਗਿਆਨ ਦੇ ਕਲਾਤਮਕ

ਖੂਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਗਦੀ ਆਤਮਾ-ਜੀਵਤ ਅਤੇ ਚੇਤਨਾ-ਉੱਚਾਤਮਕ ਕਥਨ ਹੈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਅਸਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਦੇ ਵੀ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਅਤੇ ਅਨੁਪਾਤਕ ਸੇਰਬ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ। ਡਾ: ਭੱਟੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂਤਿਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ: “ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਿਰਗੁਣ [ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ] ਅਤੇ ਸਰਗੁਣ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ [ਵੇਦਾਂ ਦੇ 'ਬ੍ਰਾਹਮਣ' ਵਜੋਂ ਸੱਚ ਦਾ ਇੱਕ ਅਮੂਰਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ] ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਵਜੋਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਣਾ” ।

ਡਾ: ਭੱਟੀ ਸਿੱਖ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੇ ਇੱਕ ਮਾਣਮੱਤੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ: “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਇੱਕ ਸਰਬ ਸੰਮਿਲਿਤ ਉੱਚ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਲਈ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪੂਰਾ ਸਮੂਹ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਜਨਤਾ ਵੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕੇ। ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਜੀਵਨ. ਉਸਦਾ ਇੱਕ ਖੂਨ-ਰਹਿਤ ਇਨਕਲਾਬ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਪੁਜਾਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ, ਨਿਮਰ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਅਤੇ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸਮਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਗੜੇ ਅਭਿਆਸਾਂ, ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਲਿੰਗਕ ਪੱਖਪਾਤ, ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ, ਅਤੇ ਭੂ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਟਕਰਾਵਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਬਰਾਬਰਤਾ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੇ ਗੁਣ ਸਿਖਾਏ। ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੇ ਰੀਤੀ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਉਸ ਨੇ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਹਾਰਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਕਾਰਜਕਾਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਅਨਮੇਲ ਤੋਹਫ਼ਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਵਿਵਹਾਰਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਸਾਬਤ ਹੋਈ: “ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਪੈਰੀਬਰ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਦੁਖਦਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣੂ ਸਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ

ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਸਕੀਨ ਅਤੇ ਨਿਰਬਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ। ਆਪਣੇ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਵਜੋਂ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਦੀਵੀ ਗੁਲਾਮ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ - ਮਾਸਪੇਸ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਕਤੀ, ਜਾਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਧਰਮ, ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬਾ, ਸਿੱਖਣ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਹੈ - ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਇਕ-ਨੁਕਾਤੀ ਏਜੰਡਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਅਮੂਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਰਲ ਅਤੇ ਠੋਸ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਤੇਹਫੇ ਵਜੋਂ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਣ।

ਲੇਖਕ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪੁਜਾਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਅਤੇ ਵੈਦਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ, ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਪਣਾ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਧਰਮ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਮੁੜ-ਸਥਾਪਨਾ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੰਜਰਾਂ 'ਤੇ ਸਨ।

ਲੇਖਕ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਲੱਖਣ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ: “ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਕੋ ਇਕ ਧਰਮ ਵਿਚ ਇਸ ਦੇ ਬਾਨੀ [ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ] ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਜੋ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਸਚਾਈ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਹੈ, ਉਸ ਮਨ-ਚੰਗੇ ਵਰਣਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਗਿਆਨ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਗਿਆਨ ਬਾਰੇ ਅਨੁਕੂਲ

ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਸੋਹਲੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਵਰਣਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਹੈ: “ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਮਨੁੱਖ ਸਨ। ਉਸ ਲਈ, ਧਰਮ ਕੇਵਲ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ, ਨਿਮਰਤਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਤੱਤ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਦ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਸਦਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰ, ਬਚਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਇਕਸੁਰਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ” ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਤੀਜੇ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੌਰਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ 22 ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਜੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗਤ, ਪੰਗਤ ਅਤੇ ਲੰਗਰ (ਮੁਫਤ ਰਸੋਈ) ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੈਲਾਨੀ ਨੂੰ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਉੱਚਾ ਹੋਵੇ, ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪੰਗਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਨਹੀਂ ਛਕਦਾ (ਆਟੇ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ)। ਸਤੀ ਅਤੇ ਪਰਦੇ ਦੀ ਹਿੰਦੂ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਵਿਧਵਾ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਸਿੱਖ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ ਰਿਵਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ ਸੀ: “ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਅਨਮੇਲ ਤੋਹਫ਼ੇ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੌਤ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਕਾਰ ਅਰਥਹੀਣ ਸਨ ਅਤੇ, ਇਸਲਈ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਲਈ ਪੀਂਘਾਂ ਗਾਉਣਾ ਹੀ ਇੱਕ ਯੋਗ ਰਸਮ ਸੀ। ਵਿਛੜੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਚੌਥੇ ਗੁਰੂ, ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਨਗਰ ਯੋਜਨਾਕਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਪੁਰ (ਅਜੋਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੌਜੂਦਾ ਵਾਟਰ ਬਾਡੀ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕਰਕੇ ਵਾਟਰ ਪੂਲ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਨਾਲ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 52 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੇਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ, ਇੰਨਾ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਉੱਤਰ-ਪੱਛਮੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਬਣ ਗਿਆ। . ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲਾਵਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਅਤੇ ਗਾਇਨ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਵਿਆਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਵੱਖਰਾ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਰਸਮ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ [ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਚਾਰ ਪਰਿਕਰਮਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ]। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਰਨ ਲਈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:

ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਜੋ ਸਿਖੁ ਅਖਾਏ ਸੁ ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ ॥

ਉਦਮੁ ਕਰੇ ਭਲਕੇ ਪਰਭਾਤੀ ਇਸਨਾਨੁ ਕਰੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰਿ ਨਾਵੈ ॥

ਉਪਦੇਸਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਪੁ ਜਾਪੈ ਸਭਿ ਕਿਲਵਿਖ ਪਾਪ ਦੋਖ ਲਹਿ ਜਾਵੈ ॥

gur satgur kaa jo sikh akhaa-ay so bhalkay uth har naam Dhi-aavai.

udam karay bhalkay parbhaatee isnaan karay amrit sar naavai.

updays guroo har har jap jaapai sabh kilvikh paap dokh leh jaavai.

ਡਾ: ਭੱਟੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰ, ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਹਿਜ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਨਾਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲੀ ਨਿਮਰਤਾ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਚਮਕ ਚਮਕੀ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪੂਰਵ-ਪੂਰਵ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ 6 ਸਿੱਖ

ਗੁਰੂਆਂ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ 15 ਭਗਤਾਂ, 11 ਭੱਟਾਂ ਅਤੇ 4 ਹੋਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ (ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਬਾਣੀ) ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਅਪੀਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਾਤ, ਨਸਲ, ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਭੇਦਭਾਵ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਹੈ। ਲੇਖਕ 5ਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚਮਕਦਾਰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹੈ: “ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕ ਸਹਿਜੀਵਤਾ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਦੋਵਾਂ 'ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਘਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ: ਪਵਿੱਤਰ ਸਿੱਖ ਮੰਦਰ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ (ਅਜੋਕੇ ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ) ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਜੋ ਇਸਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਜੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਤੇ 30 ਮਈ 1606 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ। ਇਸ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਸੰਤ-ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ, ਹਰਿ ਰਾਇ, ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਪੰਜ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਨਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਆਤਮਾ (ਜੋਤ) ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਲਾਟ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਹਾਕਮ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ, ਮੁਗਲਾਂ, ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। 1699 ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿਖਰ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ। ਡਾ: ਭੱਟੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, “ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੋ

ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ (ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਏ): (1) ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਭੇਦਭਾਵ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਭਾਈਚਾਰਾ, ਅਤੇ (2) ਨਿਡਰਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਤਮ-ਬਲੀਦਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ "ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਰੀਆਂ (ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ) ਨਕਲੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਾੜੀ ਜਾਤ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ।"

ਇਸ ਸਮੀਖਿਆ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਮੈਂ ਸੈਕਸ਼ਨ 1 ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ "ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਫੁਟਕਲ" ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਇਸ ਭਾਗ ਦੇ ਭਾਗ 11 'ਤੇ ਛਾਲ ਮਾਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ, ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ, ਸ੍ਰੀ ਸਮੇਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲੇ ਦੋ ਦਰਜਨ ਨਿਬੰਧ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਧਰਮ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ। ਕੁਝ ਨਿਬੰਧ ਗੁਰੂ ਜੁੱਗ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹਨ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ, ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ, ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਗੋਆ, ਅਤੇ ਭਾਈ ਘਨਈਆ। ਡਾ: ਭੱਟੀ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ ਲਈ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ।

"ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ: ਸਿੱਖ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਮਾਰਵਲ" ਲੇਖਕ ਦੇ ਤੀਜੇ ਪੀਐਚ.ਡੀ. 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਲੇਖ ਹੈ। ਥੀਸਿਸ. ਗੋਲਡਨ ਟੈਂਪਲ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦਾ ਡਾ: ਭੱਟੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਬ੍ਰਹਮਤਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਉੱਤਮ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ: "ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਿਲਡਿੰਗ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿੱਚ, ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਇੱਕ ਉੱਚੇ ਸਾਹ ਵਿੱਚ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਮਰਪਣ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿੱਠੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦੇ ਯੋਗ ਗ੍ਰਹਿਣ ਵਜੋਂ, ਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਕੇ, ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਸਪੇਸ, ਸਟ੍ਰਕਚਰ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਕਲਿਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਧਰਮ ਹੈ - ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ

ਆਪਣੀ ਅਚੱਲ ਬ੍ਰਹਮ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ: ਇੱਕ ਆਰਕੀਟੈਕਚਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਇੱਕ ਜੀਵਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੋੜਨ ਲਈ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਟਕਦਾ ਹੋਇਆ। ਲੋਗੋਸ ਜਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਬਚਨ (ਸ਼ਬਦ) ਦੇ ਨਾਲ ਮਾਇਆ (ਭਰਮ) ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ"।

ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ, ਡਾ: ਭੱਟੀ ਨੇ ਦੋ ਲੇਖ ਲਿਖੇ: "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਰੱਬ" ਅਤੇ "ਧਰਮ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ"। ਦੋਵੇਂ ਇਸ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਮੋਹਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬਿਗ ਬੈਂਗ ਸਿੰਗਲਰਿਟੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ 'ਤੇ ਅਫਸੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਇਹ ਵਿਡੰਬਨਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨੀ ਇਸ ਪਰਿਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਰਹੱਸਮਈ 'ਇਕਵਚਨਤਾ' ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਅੰਕ '1' ਜੋੜ ਕੇ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਲਈ: ੴ ਓਅੰਕਾਰ। ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਵਿਧਾ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮਝਦਾਰ ਹੱਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਇਹ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨੀ 'ਸੰਤਵਾਦੀ' ਬਣ ਜਾਣ ਅਤੇ ਧਰਮਵਾਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਤਰਕਵਾਦੀ' ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਲੈਣ ਤਾਂ ਜੋ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹੋਮੇ ਸੇਪੀਅਨਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ। ਮਨੁੱਖ, ਬੁੱਧੀਮਾਨ'. ਮੈਂ ਉਸਦੀ ਗੁਪਤ ਟਿੱਪਣੀ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ: "ਧਰਮਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ। ਸਾਬਕਾ ਧਰਮ ਦੀ ਸਰਵ-ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਗਲਿਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡੀ ਅੰਤਮ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਉਣ। ਪੁਲਾੜ ਦੇ ਅਣਚਾਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ। ਬਾਅਦ ਵਾਲਾ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸਰਵ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਪਨਾਯੋਗ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਦੋਵਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ।"

ਲੇਖਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਵਰਤਾਰੇ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ: "ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ: ਦਰਸ਼ਨ, ਕਾਵਿ, ਮਿਥਿਹਾਸ, ਅਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ" , ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਹਰੇਕ

ਖੇਤਰ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਣ 'ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ: "ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ"। ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਆਈਨਸਟਾਈਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਟੇਈ (ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ) ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਹੈ: ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਸਭ ਕੁਝ ਜੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਦਾ ਮੁੱਖ ਆਧਾਰ ਹੈ-ਜੀਵਾਂ, ਤਾਰੇ, ਗਲੈਕਸੀਆਂ, ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕੀ ਹੈ"।

ਡਾ: ਭੱਟੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਡੋਮੇਨ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹਨ: "ਧਰਮ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਦੀਆਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ: ਮਨ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੰਸਾਰ, ਅਤੇ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸਬਜੈਕਟਿਵ ਵਰਲਡ ਅਤੇ ਆਬਜੈਕਟਿਵ ਵਰਲਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ, ਅਜੇ ਤੱਕ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰ, ਮਨ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਦਾਇਰੇ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਧਰਮ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ ਸਿਰਫ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਤਿੱਖੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਵਿੱਚ, ਵਿਗਿਆਨ ਨਿਰੀਖਣ, ਪਰਿਕਲਪਨਾ, ਮਾਪ ਅਤੇ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੁਆਰਾ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸਨੂੰ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸੈਕਸ਼ਨ III "ਕਾਵਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ" ਇਸ ਖੰਡ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਭਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ SGGG ਅਤੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਫੁਟਕਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਬੇਤਰਤੀਬ ਚੋਣ ਹੈ। ਜਪੁਜੀ ਦੀ ਕਾਵਿਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁਖਬੰਧ ਵਜੋਂ, ਲੇਖਕ ਲਿਖਦਾ ਹੈ:

“ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਨੁਵਾਦ ਮੈਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡੀ ਪੱਤਰ-ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਸੂਖਮਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅੰਤਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਖੋਜਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸਵੈ-ਨਿਯੁਕਤ ਕੰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਾ ਧਰਮ, ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਅਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਗ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੇਖਕ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਹੈ।

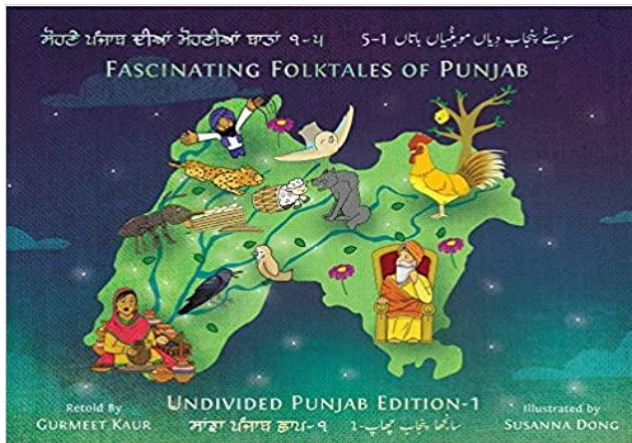
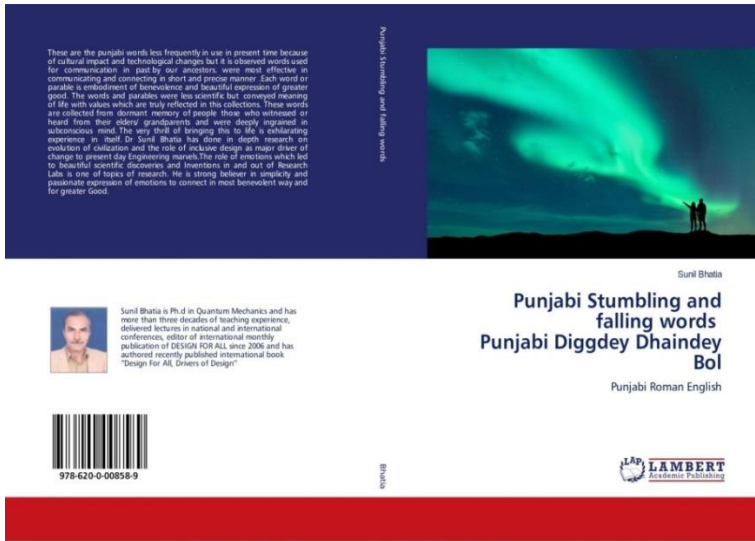
ਸਮੀਖਿਆ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਡਾ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਭੱਟੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਵ੍ਰਾਈਟ ਫਾਲਕਨ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਲੇਖਕ ਦੇ ਇੱਕ ਯਾਦਗਾਰੀ ਕੰਮ ਵਜੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਵਜੋਂ ਘਰ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਨੁਵਾਦ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਐਮ.ਡੀ. ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੰਸਕਰਣ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ srigranth.org 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਡਾ. ਕੇ.ਐਸ. ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਬਿੰਦ।

ਇੱਕ ਸਮੀਖਿਅਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਮੈਂ ਸਮੀਖਿਆ ਅਧੀਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮਾਮੂਲੀ ਉਣਤਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਪੰਨਾ 77 'ਤੇ ਪੀਰੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ, ਲੇਖਕ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਗਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਨਿੱਤਨੇਮ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨਹੀਂ। ਪੰਨਾ 24 ਉੱਤੇ, ਲੇਖਕ ਇਸਤਾਂਬੁਲ, ਤੁਰਕੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਅਲੀ ਖ਼ਬਰ ਮਾਂਟਰੀਅਲ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਿੱਖ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾ: ਡੀ.ਐਸ. ਚਾਹਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਵਜੋਂ ਫੈਲਾਈ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਸਨੇ 2007 ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਮਾਰਕ ਦੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ

ਗਲਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲੇਖ, “ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦਾ ਨਿਚੋੜ” , ਭਾਗ 1, “ਬਾਇਓਗ੍ਰਾਫੀਕਲ ਨੋਟਸ” ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਠਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਪਾਠ ਵਿੱਚ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮਿਆਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹਵਾਲਾ ਸਰੋਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸੁੰਦਰਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਰ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗਾ। ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਵਿਧਾ (ਪਰੰਪਰਾ) ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮਨਮੋਹਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਉਹ ਸੱਚ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਦੇ ਧੁਰੇ ਨੂੰ ਛੂਹਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਤਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਵਰਗੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਇਕੋਕਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਏ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ:

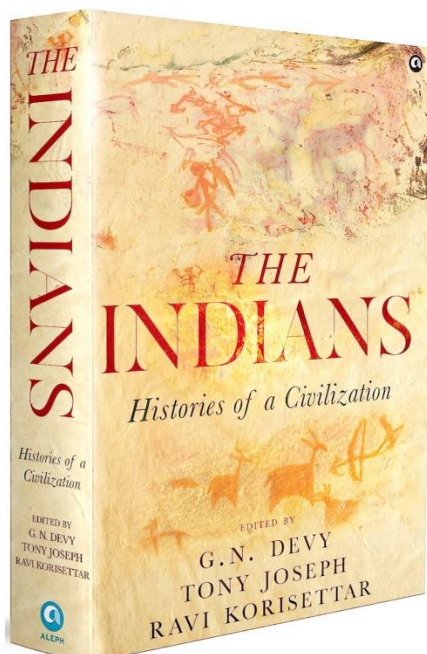
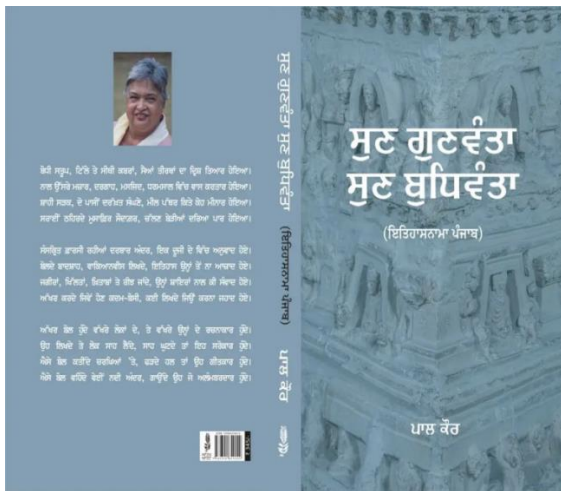
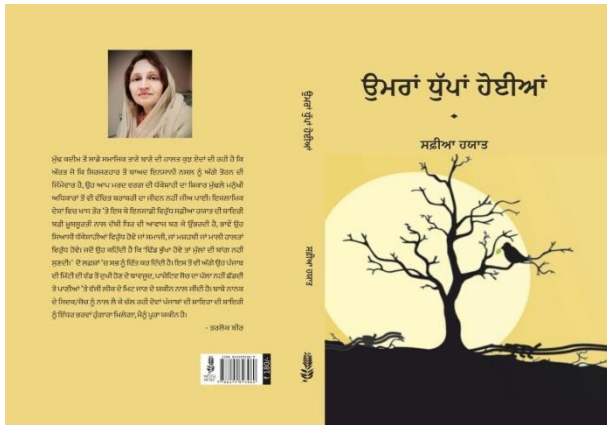

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਪੰਜ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚਿੱਤਰਿਤ ਲੋਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ) ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਵਿਤ ਹਨ।

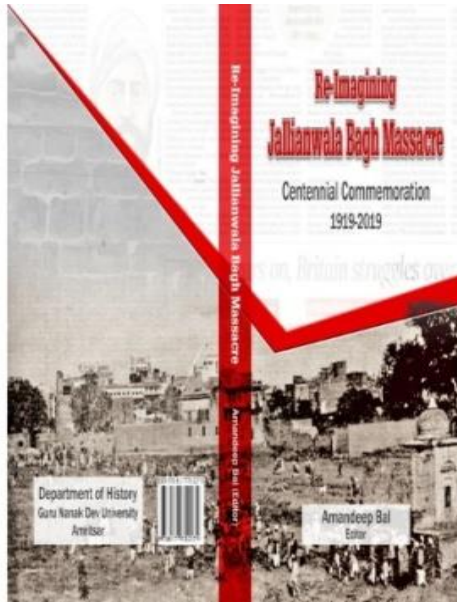
ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਨੁਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਗੀਤਕਾਰੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਹੈ। ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਲ-ਅਨੁਕੂਲ ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਪੀਆਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਟੇਬਲ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

94 ਪੰਨੇ | 11" x 8.5" | ਹਾਰਡਕਵਰ ਗੁਰਮੁਖੀ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ISBN: 978-0-9887101-8-4

ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਕਾਪੀਆਂ ਖਰੀਦੋ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਬਚਾਓ। ਨੈੱਟ 'ਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮਨਮੋਹਕ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇਖੋ।

Reviewed by Professor G. Hood,
Department of History, Guru Nanak
Dev University, Amritsar. She is the
editor of *Journal of International History*
and author of *A Sikh Nation in Colonial
India: Power, Life and
Death of Dr. Satguru Gurbachan
Singh*. For more of her work
visit www.gurukul.org,
www.gurukul.com and
www.gurukul.in.

The Jallianwala Bagh massacre of 1919 is
one of the darkest chapters in Indian history.
The massacre has shaped the
history of the Indian subcontinent and
has been a source of inspiration for
the Indian independence movement.
The centennial commemoration of the
massacre is a significant event in the
history of India and the world.

The present work is a tribute
to the victims of the massacre and
to the struggle for freedom.
The author has collected
many rare and valuable
documents and has
written a detailed and
comprehensive account of
the massacre and its
aftermath.

ਖ਼ਬਰਾਂ:

1.

ਸਲਹਾਇਤ PunjibLibrary.com ਤੋਂ ਮੁਫਤ ਡਾਊਨਲੋਡ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ ਜਨ ਅੰਕ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਵਿੱਚ ਅੱਪਲੋਡ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਅੱਪਲੋਡ ਕਰਾਂਗੇ।

Salahiyat * ਸਲਾਹੀਯਤ
punjabilibrary.com

Salahiyat
punjabilibrary.com

ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਅਟਵਾਲ

ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮ

1.

ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ

ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ:

ਡਿਜੀਟਲ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦੇਣ ਲਈ
advertisement@southasia researchcentre.in

ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਦੁਆਰਾ ਉਤਪਾਦਾਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼:

ਨਵੇਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਜਾਂ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ/ਕਾਨਫ਼ਰੰਸਾਂ ਬਾਰੇ/
ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ

ਨਿਊਜ਼@southasiaresearchcentre

ਫੀਡਬੈਕ: ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਿਊਜ਼ਲੈਟਰ ਬਾਰੇ ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ

Feedback@southasiaresearchcentre.in

ਆਗਾਮੀ ਸਮਾਗਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ:

Editor@southasiaresearchcentre .in

ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਖੋਜ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਨਿਗਰਾਨੀ: (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਦੀਆਂ ਲਿਪੀਆਂ)

ਪ੍ਰੋ: ਹਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਆਫ਼ ਐਮੀਨੈਂਸ (ਆਨਰੇਰੀ), ਐਸਜੀਜੀਐਸ ਵਰਲਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ। ਇੰਡੀਆ।

ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ:

ਡਾ. ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਭਾਟੀਆ ਫੈਕਲਟੀ ਮੈਂਬਰ,

ਏ/2/70 ਸੈਕਟਰ-18, ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089, ਭਾਰਤ

ਈ-ਮੇਲ: dr_subha@yahoo.com

ਸੰਪਾਦਕ: (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਸ਼੍ਰੀ ਐਲ.ਕੇ. ਦਾਸ

ਸਾਬਕਾ ਮੁਖੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੇਂਦਰ, ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ਼ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ (ਦਿੱਲੀ), ਭਾਰਤ,
ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ ਫੈਕਲਟੀ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਿਭਾਗ, ਦਿੱਲੀ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀਕਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਦਿੱਲੀ

lalitdas@dtu.ac.in

ਈ-ਮੇਲ: lalitdas@gmail.com

ਸਹਿ-ਸੰਪਾਦਕ (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਰੌਣਕੀ ਰਾਮ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋ

ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਚੇਅਰ ਪ੍ਰੋ

ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਵਿਭਾਗ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਭਾਰਤ)

ਈਮੇਲ: ronkir@pu.ac.in

ਈਮੇਲ: ronkiram@yahoo co, in

ਸੰਪਾਦਕ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਪੱਤਰਕਾਰ, ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਰਕੁਨ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੰਘ ਸਭਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਭਾਰਤ

jaspal.sdh@gmail.com

ਐਸੋਸੀਏਟ ਐਡੀਟਰ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਰਮਿੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਡਾ.

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, ਭਾਰਤ

jitraminder75@gmail.com

ਸੰਪਾਦਕ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਆਸਮਾ ਕਾਦਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰੋ

ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਪੰਜਾਬੀ ਐਂਡ ਕਲਚਰਲ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਓਰੀਐਂਟਲ ਕਾਲਜ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲਾਹੌਰ ਪਾਕਿਸਤਾਨ

ਈਮੇਲ: 1aasmaqadri@gmail.com

ਐਸੋਸੀਏਟ ਐਡੀਟਰ: (ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਸ਼ਾਹਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਸੰਸਕਰਣ)

ਇਰਫਾਨ ਮਲਿਕ ਡਾ

ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਭਾਰਤ)

ਈਮੇਲ: irfanmalik941@gmail.com

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ

ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਮਾਸਟਰ ਡਿਗਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪੁਰਬ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿੱਚ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ. ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ-ਕੇਂਦਰੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਜਨਰਲ ਸ.

ਸੰਪਾਦਕੀ ਮੈਂਬਰ

ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਗੌਰਵ ਰਾਜਾ, ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਰੁੜਕੀ, ਇੰਡੀਆ ਈਮੇਲ:

gaurav.raheja@ar.iitr.ac.in ,gr.iitroorkee@gmail.com

ਪ੍ਰੋ. ਡਾ. ਸੁਗੰਧ ਮਲਹੋਤਰਾ, ਇੰਡੀਅਨ ਇੰਸਟੀਚਿਊਟ ਆਫ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ, ਮੁੰਬਈ, ਭਾਰਤ, ਈਮੇਲ:

sugandh@iitb.ac.in

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਤਰਕਾਰ:

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨੇਮਿਸ਼ਾ ਸ਼ਰਮਾ,

ਮੁੰਬਈ, ਭਾਰਤ, Nemisha90@gmail.com

ਪੱਤਰ ਵਿਹਾਰ ਲਈ ਪਤਾ:

ਏ/2/70 ਸੈਕਟਰ-18 ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089, ਭਾਰਤ

ਇਸ ਜਰਨਲ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਉਸੇ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਪੀ ਅਤੇ ਰਸੀਦ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਹ ਰਸਾਲਾ ਸਾਊਥ ਏਸ਼ੀਆ ਰਿਸਰਚ ਸੈਂਟਰ ਆਫ਼ ਇੰਡੀਆ ਏ/2/70 ਸੈਕਟਰ-18 ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089
(ਇੰਡੀਆ) ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਦਾ ਨਾਮ ਡਾ. ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਭਾਟੀਆ, ਐਡਰੈੱਸ ਏ/2/70 ਦੁਆਰਾ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਲਾਭ
ਲਈ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਮੁਫਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਕਟਰ-18 ਰੋਹਿਣੀ, ਦਿੱਲੀ-110089 ਟੈਲੀਫੋਨ: +91-
11-27853470®, 011-45793470®, ਈ-ਮੇਲ: dr_subha@yahoo.com

ਇਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਫਤ ਹੈ .ਅਸੀਂ ਯੋਗਦਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਇਸ ਰਸਾਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਆਈਟਮਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ
ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ .

ਬੇਦਾਅਵਾ: ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਲਾਹੀਅਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਪੁਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ, ਜੋ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਨੇਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ
ਹਨ, ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਲੇ ਹਨ।

ਵੈੱਬਸਾਈਟ: www.southasiaresearchcentre.in

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ

dr_subha@yahoo.com

